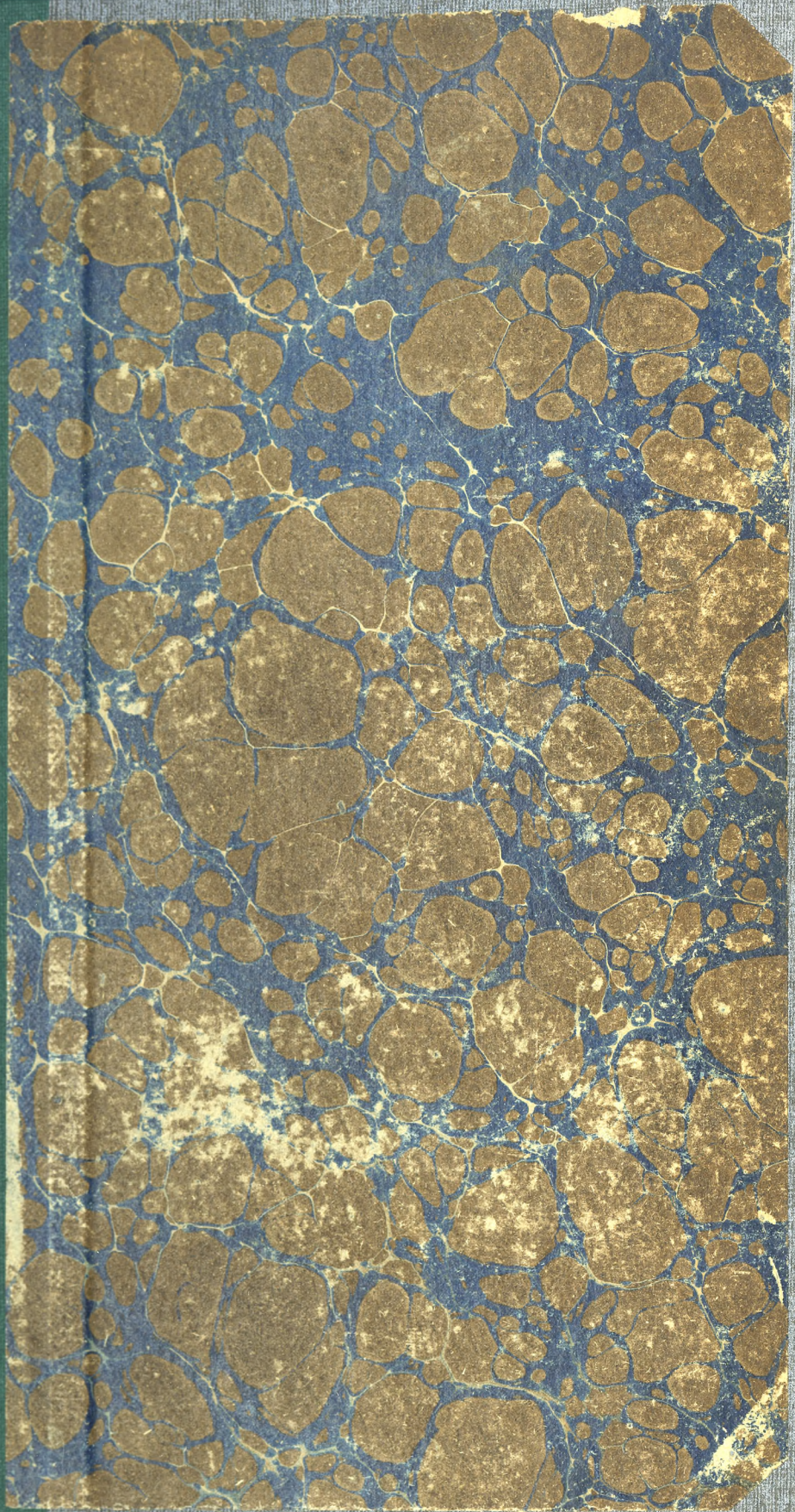

Politikai
röpiratok.

145.

145
1281

MAGYAR ÉLETKÉRDÉSEK,

ÖSZHANGZÁSBAN

A KÖZBIRODALMI ÉRDEKEKKEL.

IRTA

GRÓF SZÉCHENYI ISTVÁN EGYIK TANITVÁNYA
S TISZTELŐJE.

(Török János)

3.

PESTEN,

NYOMATOTT LUKÁCS LÁSZLÓNÁL.

1852.

MAGYAR ÉLETKÉRDÉSEK

ÖSSZEKÖTÉS

A KÖZNEVELÉSI MINISZTERISÉG

ÉRTÉK

ÉS TISZTELŐSÉG
MAGYAR ÉLETKÉRDÉSEK

MÓR-FELVÁLLÓ

PESTEN

NYOMATOTT MÉRLEGES FÜZETKÖTÉS

1883

TASNER ANTAL KEDVES BARÁTOMNAK!

P e s t e n , augustus 20. 1852.

Midőn hazánk sorsa felett két év előtt az elméket végkép elcsüggedni, 's a' legtisztább, legnemesb hazafákat is keserű resignatióval visszavonulni láttam a' cselekvés teréről azon sulyos pillanatokban, mikor veszélyben forgó fajunk az új situációk közepette legtöbb erkölcsi támogatásra, 's józan vezérlésre szorult, — ösztönszerűleg nagy mesterrünk, gróf **Széchenyi István** jutott eszembe, kinek bölcs nézeteit, eszélyes irányát, 's a' bálványimádók által könnyelműen mellőzött jóslatait az ellenkező eljárással előidézett fejlemények szomorú következményei oly nagyszerűen igazolták, 's ki a' catastropha után is az e g y e t l e n leendett hivatva a' szétágazó erők és indulatok őszpontosítása, 's a' haladokló közszellem felébresztése után, a' viszonyokhoz alkalmazott m o d o r b a n 's i r á n y b a n vezetni a' magyar nemzetet.

De a nagy ember nagy lelke azon perczben megtört, melyben a' szűkeblűséget a közérdeken, a hiúságot s dicsvágyat az önfeláldozást követelő hon legmagasb, legszentebb igényein, 's a' szenvedély esztelen rohamait az igazságban megdönthetetlen okosságon diadalmaskodni látta! — Az e g y e t l e n , kinek szellemi élete úgy összeszővődött a' nemzet életével, hogy ennek roskadtával amaz is kérlelhetlen megrendült! —

De habár egynémelyiket a' nagy hazafi tanítványai közül szintén elsodrák is a korszak csalékony örvényei, — maradtak még is néhányan, kiket ész, tekintély, 's bepróbált tiszta hazafuság méltókká teszen a' matter által örök időkre kijelölt irányban vezérelni fajunkat, híven gyámoltva mindazoktól, kiket ösztön, munkásság, elv, meggyőződés, 's két sikerdús évtized vonzó emléke **Széchenyi István** hű követőinek sorába avatott.

Ez utóbbiak közé számítván én is magamat, nem állhattam ellen az ösztönnek két oly kérdésben felszólalni, melyeknek alapos felfogása s megfejtése a' jelen viszonyok közt nézetem szerint fajunk egész jövőjére nézve elhatározó. —

S e kérdések egyike az : valljon a közbirodalom jelen szorult helyzetében mikép lehetne részint a forradalom által megakasztott, részint a bekövetkezett közviszonyok következtében még nélkülözhetetlenebb új képző és idomító közintézeteket fajunk számára kiteremteni a nélkül, hogy nemzeti szükségainkkal a közbirodalmi társfajoknak terhükre essünk?

A második kérdés pedig az : valljon a felfüggesztett magyar alkotmányos téren kívül maradt-e a józan belátásnak s az erős hazafiai magánügyekezethez elegendő mező arra, hogy a honnak bármelyik hű fia, nagy és kicsi, ha a k a r, fajunk szellemi nemesítése, s anyagi gyarapítása nagy és sürgős munkájának élhessen?

*E két életkérdés megfejtésére a „Magyar Hírlap“ hasábjait választám, részint azért, mivel azt, mint saját közlönyét, a kormány is nagyobb figyelemmel kíséri, részint pedig, mivel e lapnak elterjedtségénél fogva nagyobb számú közönséggel reménylhettem találkozni. — S időnkint megjelent cikkeimet a „Magyar Hírlap“ érdemes szerkesztője R. K. be-
tűkkel szíveskedett megjegyezni.*

*Mínthogy azonban e cikkek folyama a dolog természeténél fogva több hónapokra kiterjedve, szakadozott megjelenésével egyetemes hatásban rövidséget szenvedett, s mínthogy túlbecsülés nélkül hiszem, hogy értekezéseim ezen cyclusa a magyar nemzet legfőbb s legsürgősb érdekeit s teendőit a viszonyok és lehetőség határain belül practikus alapokon s fesztelen összefüggésben tárgyalja, — némi szolgálatot véltem fajunknak színtugy, mint a közbirodalom érdekeinek tenni, midőn ama cikkeimet összeszedve, s önálló füzetben kiadva, ezt az elmélkedő s teljeskorú tethaza-
fiak kezeibe juttatni eltökélém.*

*S íme Te hozzád kedves Antalom! intézem e füzetet, hi két évtizeden keresztül **Széchenyink** minden termékeny napjainak szerencsés tanúja, minden nagyszerű terveinek s teremtő gondolatának méltó meghittje, s embererőt pirító áldott munkásságának hű és fáradhatatlan segélye valál! — Te itéld meg mindenekelőtt jó lélekkel irt soraimból, valljon nagy mesterünk tanulságos nyomán, s tehetséget sokszorozó szemei alatt vitt sok évi közmunkásságom közben behatottam-e úgy a **gróf** szellemébe, hogy azzal öszhangzásba hozva híhessem nem csak taglalásaim velejét s okoskodásimat, de a gyakorlati kivitel módorát is, mitől Ő, a tapasztalt vezér, oly bölcsen következteté bár a legüdvösb eszmék és vállalatok sikerét!*

Ha itéleled, mit óhajtok, kedvező, — akkor célomat elértem, mert elfogulatlan s higgadt természetű nézeteidben minden egészséges velő osztozik; s akkor hazafiai jó szándékát megjutalmazva látja a Téged szertve tisztelő s előtted ismeretes

szerző.

I.

Ha a magyar nemzet történetébe, státusviszonyaiba és szellemébe nem avatott külföldi elmélkedők méltán kárhoztatnák is a magyar nemességnek azelőtti sok százados adómentességét; mindamellett alig mutathat fel Europa országot, melynek aristocratiája, mind egyházi, mind világi osztályban, e nagyszerű kiváltságot közhasznu alapítványai által gazdagabb kamatokkal visszafizette volna, mint a magyar. — Majdnem kivétel nélkül, minden létező hazai intézet, növeldek, árva és kórházak eredetéhez egy-egy papi vagy világi országnagy neve van kötve, s a magyar faj nemzedékről nemzedékre, s a századok szelleméhez képest, az aristocratia bőkezűsége után ingyen nyerte emelkedő műveltségét.

Még azon sommák is, melyeket az országgyűlés három kedvelt intézetre, a museumra, Ludoviceára, s a nemzeti színházra megajánlott, kizárólag a nemesség által vi-seltettek.

Az europai újabb státustanok csak az 1825-ki országgyűléssel kezdtek a magyar nemzetre országosan behatni. Egy új korszaka nyílt meg ekkor hazánkban a szellemi tevékenységnek, s az apostolok élén legpracticusabb em-

berünk, gr. Széchenyi István állott. — Az ő dus lelkéből áradt ki az egyesülési szellem, s az egyesült erő áldásainak megismertetése.

A hazafuság hitelét hagyományképen birta Széchenyi István őseitől, s hosszas szendergésből a „Hitel“ és „Stádium“ által felrázott fajunk lelkesedve követte két évtizeden keresztül a tapasztalt mesternek nyomdokát. S vajha mindvégiglen ő az egyetlen vezér maradt volna! —

A magyar akademia megalapítása után egymás után alakultak közhasznú vállalatok és társulatok honunkban. A gazdasági egyesület és fiókjai, juh- és lónemesítő társulatok, lóverseny, szederegyletek, lánczhid, dunai gőzhajózás, a magyar vasuti hálózat, a budai hajógyár, ipar-egyesület, kisedovódák, természettudományi társulat, s természetvizsgálók gyűlései, a tiszai és balatoni gőzösök, s számos egyéb közvállalatok sorban keletkezve, s versenyezve hatottak és öregbedtek.

Népeinek atyja, a fejedelem örömmel szemlélte e hangyamunkásságot, gyámolítva járult minden új közzintézethez, melyet egyesült hasonirányu erők létrehoztak; s e nemzeti általános törekvést felejthetlen József nádorunk emlékére egy magyar nemzeti ipartanoda alapításával koszoruzá.

E közben Széchenyi és elvrokonai az országgyűlési munkálatokat a gyümölestelen gravamenek teréről korszerű nemzetgazdasági kérdések tárgyalására vezették, s trón és nemzet, elvben, nézetekben s czélokban már-már egygyé forrva, százados pangás és tusák sivatagait elhagyva, végre egy szebb virányos jövő határra jutottak el, elláthatlan állandóságú nemzeti közboldogság lélekemelő reményében! —

Itt állott a magyar nemzet 1847-ben.

Nehogy megtörjön a jobb kebel az idők és események sulya alatt, miket az elbizottság és bálványimádás büne reánk hozott, — ugorjuk át az éveket, mik az 1847-ki országgyűlés és a mai nap közt mythologiai varázslattal feküsznek, s nézzünk szét minden önámítás nélkül a meztelen valóság szempontjából.

Habár az ország végső új belrendezése még elhatározva nincs; annyit mindazáltal erősen tudunk, hogy a nemzet státuszjogi állása gyökeresen meg van változtatva.

Az új közbátorsági, iskolai, törvénykezési és adórendszer már érezhetőleg működő tények, és eléggé ismereteseek előttünk. De még vannak egyéb ügyei és érdekei a nemzetnek, melyeket nem csak fajunk önfentartási és fejlődési ösztöne hoz magával, hanem azon egyensúly is igényel, melybe a közös birodalom érdekében Magyarországnak reálismeretek, ipar, és kereskedés szempontjából jutnia kell.

E részben fogyatkozásaink aránytalanul nagyok. A részint megszorított, részint meghült egyesületi erő azokat többé pótolni nem képes. A lelkesedés és vállalkozási szellem felejtethetetlen nagy mozgonya az örültek közt szenved, a vétke nélkül romba dőlt multnak gyászsképeitől háborítva. — A nagybirtoku aristocratia földesuri jogairól s adómentességéről önkényt lemondott, s mielőtt tőle új áldozatokat igényelhetne a nemzet, — annyi súlyos veszteség után magát rendezni kénytelen.

A nemzetiség, tudományok, mezőgazdaság, ipar, kereskedés, közigazgatás, erkölcsjavítás s egyéb nagyszerű érdekek kiterjedtebb arányban igénylik a közintézeteket hazánkban, mint az austriai örökös tartományok bármelylyike.

Igazságosbak és szerényebbek vagyunk, mintsem igényelnök, hogy a szövetséges tartományok költségén állíttassanak közintézeteink. — Azonban a közös birodalmi kincstár jövedelmeinek is megvan sokigényü rendeltetése.

S azért hiszszük, hogy azon pénzerő igazságos kiteremtése, mely az új alapra fektetett ország korszerű beruházási költségeihez, s a sokféle közintézet felállításához kizárólagosan megkívántatnék, tán egyedül egy külön magyarországi házi pénztár, egy országos *domestica* megalapítása által volna elérhető.

Távol legyen tőlünk, azért pendíteni most meg e nagy kérdést, mert ép e perczen Magyarország organizatiója bizottmányilag szőnyegen forog; — de igen is meg vagyunk győződve, hogy Magyarország mindazon pol-

gárai, kik a közös birodalom jóllétére e haza boldogságát nélkülözhetlennek tartják, — e czélra a rendes adókuleszerint szivesen veendnek bármily nagy terhet vállalkra.

II.

Minő formákban fog végkép megállapodni az austriai birodalom uj országlási rendszere? Minő idomitást nyerhet az idő, körülmények és hosszabb tapasztalás eredményeihez képest? s lesz-e az uj szervezetben a császárságba kebelezett országok, nemzetek és nemzetiségek multjából, megkedvelt intézvényeikből, s megrögzött sajátságaikból lényeges alkalmazás? mindezt előre kitalálni bajos volna, s nem is akarunk politikai conjecturákkal bibelödni. Annyi azonban tisztán áll előttünk, hogy a természetes főczél, mire az uj rendszer törekszik, s mely a bekövetkezhető módosításoknak is irányt ad, és határt szab, a birodalmi tartományok közt létező kötelekek megszilárdítása, azoknak minél szorosb egybekapcsolása, s így a közbirodalom egységének erősítése, hatalmának emelése.

Azt sines e helyütt taglalni szándékunk, mit vagy mennyit szükséges vagy tanácsos, csupán e főczél biztosítására Magyarország korábbi szerkezetén módosítani, s mily intézvények volnának nem csak minden kockázata nélkül, sőt positiv haszonnal meghagyhatók. Magyarország szükségéit, a jelentékeny földmivelő osztály, az érettebb s befolyásosb iparosok, s historiai multjára szintegy, mint jövő hivatására nézve annyira fontos nagybirtoku aristokratia többségének nézeteit és óhajait híven tolmácsolni, a fejedelmileg egybehívott bizalmi férfiak szent kötelessége.

Ide vonatkozólag azonban ismét nem vonjuk kétségbe, hogy 1-ör czélszerű és óhajtandó, kivált egészen ujra alakítandó országlási rendszert a létező népfajok szükségéhez, mennyire a viszonyok engedik, idomitani; s hogy 2-or az uj állapotokat vezető austriai státusférfiak öszinte kívánata, miszerint az uj rendszer, gyakorlatilag

sorsjavító, üdvös, igazságos, de a fajnak sajátosságos geniusát is felkaroló intézkedésül fogadva, s közbizalmat ébresztve, minél inkább megkedveltessék.— Ez a jó siker és állandóság feltétele.

Hogy tehát ama kedv és közbizalom az új állapot iránt Magyarország népeinél mielőbb lábra kaphasson, szükséges őket meggyőzni arról, hogy az új rendszer ugyan a közbirodalom s annak egysége tá g i t h a t a t l a n postulatuma, de az azért nem absorbeál szükségképen minden anyagi és morális tartományi érdeket, miért azon intézvények és fajsajátságok, mik a birodalom közérdekeinek nem ártanak, ellenben a fajnak organicus, egyetemes és hasznos fejlődéséhez nélkülözhetlenek, — s miknek fentartása a hálás elméket az új rendszernek megnyerni képes, — mennyiben a birodalom érdeke engedi, megtartatni, vagy az új viszonyokhoz módosíttatni fognak.

Nem tekintve a magyar koronából szivárgó bá n i m é l t ő s á g o t, melynek fejedelmileg bölcs visszaállítása horvát testvéreink örömeivel vetélkedő részvétet és reményt ébresztett hazánkban, — a birodalmi közhatalom súlyához mért bölcs belátással könnyű leendő országban minden új intézvényt népszerűsíteni.

Igy a valóságról meggyőzött nép szívesen fogja az új rendőri organumokban egyedül a közbátorság, vagyon és erkölcsiség védelmét tekinteni; el fogja ismerni az új iskolai rendszer tudományos előnyeit, s azt lassankint megkedvelni; az új törvénykezési formákat annál örömelebb megszokja, minél gyorsabb, szigorúbb, és pártatlanabb lesz az igazságszolgáltatás; s miután a közteherviselet kivételek nélkül életbe lépett, az összes adózó tömeg az új adórendszerrel annál inkább megbarátkozik, minél jobban átlátja, hogy az országra kivetett adócontingens kimérésénél nem csak a valódi szükség s az adóforrások ereje vétetett számba, hanem hogy a státuskormány hazánkban minden rendszabályt és intézvényt szándékozik életbe léptetni, mik által a korábbi források gyarapíttassanak, újak megnyíttassanak, s az anyagi jólétnek, vagyonosodásnak mind szellemi, mind technikai eszközei mindinkább kifejlődhessenek, a kereset gyakorlati mezeje pedig táguljon.

S ime itt állunk ismét az ajánlott *domestica* szükségé és jelentősége előtt.

Magyarország korábbi közjöveldelmei rendesen fedezék a kiadásokat, s a józanabb státuszgazdasági elvek meghonosulásával az utóbbi években elismert s emelkedő közszükségekre készséggel ajánlá a nemzet erszényét; s habár az ország anyagi fejlettségre az örökös tartományokhoz képest, meglehet a birodalmi közérték rövidségével, elmaradt, — mégis hazánk állapotja az említett tartományoknak semmikép terhére nem esett.

A catastropha után e helyzet megváltozott. Az ország vagyonsága mind háborui pusztulások, mind a forgásban levő tőkék megsemmisítése által rendkívüli csapást szenvedett egyrésztől, tartozásai pedig az új rendszer behozatalával aránytalanul növekedtek másrésztől.

Mindazok, kik a tények, idők, és körülmények hatalmát méltányolni képesek, kiknél öngyöttrő szenvedély nem száll harczba a belátással, kiket a béke ösztöne vezérel, — illeszkedni fognak a viszonyokhoz, mint okos és továbblátó polgárok; de epedve néznek egyszersmind amaz intézkedéseknek eléje, melyek a jövedelem-teremtő tehetségeket az új alakulások nyomán emelkedő adóteherrel arányba és egyensúlyba hozzák.

A hátramaradt mezőgazdaság emelésére egyebek közt számos elméleti képezdek, gyakorlati példánygazdaságok, költség-, erő- és időkimélő gépek és eszközök, s egyesületi működések kívántatnak; vannak országosan kiszáritandó mocsárok, szabályozandó folyók, és csak nagy költséggel létrehozható országutak és hidak; a lótenyésztés státusménesekre vár; a marhatenyésztés jobb gazdasági elvek behozatalával még sokszorozható; a gyümölcstenyésztés is, de különösen a selyemtenyésztés gyökeres megalapítása elláthatatlan forrása lehet a jólétnek, de ehhez faiskolák, jutalmak, serkentések és magnaneriák szükségesek. — A magyar iparüző osztálynak magyar polYTECHNIKUMRA van igénye, s több mint 50 városban kellene reáliskolát részint mezőgazdasági, részint iparirányban állítani. — A tömeg és tanulók képzésére olcsó tankönyvek kívántatnak. — Egy szóval okszerű kézművest, gyárost,

földmivelőt, gépészt, mérnököt és tanítókat kellene majdnem egy időben teremteni, mi oly kiadásokat kíván, minél fogva azokat a birodalmi közadóból alakuló főkinestár nem fedezhetné a nélkül, hogy a tartományi investitiók mennyisége közt szemetszuró aránytalanság ne támadna, mit azonban a magyarországi népek semmikép sem igényelnek.

Mindannak elkerülésére tehát, hogy a magyarországi elhalaszthatatlan beruházások a többi tartományokra ne nehezedjenek, mind azért, hogy az érintett intézetek a közös főkinestár szorongatása nélkül életbe léptethessenek, — e czélokra évenként külön országos adó vétessék fel, s az, mint például a létező közalapítványok, az ország helybeli kormánya által kezeltessék, s kizárólagosan a kitűzött czélokra fordíttassék, összezsátoltatván azon alappal, mely azelőtt országos pénztár czime alatt az ország nádora alatt állott, az országgyűlésnek külön számolt, melybe az országos subsidiumok folytak, s mely jelenleg is a magyarországi cs. k. kinestári igazgatóság alatt mint külön osztály kezeli a museum, Ludovicea és nemzeti színház tőkét.

A czél, tárgyak, sorozat és kivetendő országos domestica-adó megállapításában lényeges befolyás engedtettenék azon bizottmánynak, mely a m. é. dec. 31-kén költ legfelsőbb nyilatkozvány 35-ik szakasza szerint az ország helytartósága mellett alakíttatni czéloztatik.

Igy elkülönzött s évenként megajánlott bizonyos összegek, tettleges és egyetemes megindítása korszerű intézeteknek, s az öntudat, hogy szellemi és anyagi kifejtésére a nemzet országosan annyit beruházhat évenként, a mennyit csak akar vagy bír, — a legbiztosb szerek az elmék megnyugtatására, és még arra, hogy a márczius előtti közélet mozgalmában felnevelt kisebb nagyobb tehetségű hazafiak munkássága sikerrel foglalkozhassék az anyagi jólét és reáltudományok mezején.

III.

Oly birodalomban, mint az austriai, hol a forradalom a közvagyonnak tetemes részét elnyelé, s a korábbi státus-adósságokat majdnem kétszerezte, a nemzetgazdaság minden forrásainak megnyitása szükséges a végre, hogy a népek nem csak korábbi jóllétükre elvergődhesse- nek, hanem a státus megszaporodott igényeinek is tudjanak megfelelni. S e státus-gazdasági források élén mint kutató áll; a köz- és magánérdekek összeolvasztása által költött közrészvét, közszellem, lelki rugékonyság, országos tevékenység.

S ime, bármily nagy erélylyel ügyekszik is az új rendszer igazságos adókulesok, kedvezőbb vámok, terjedtebb közlekedési eszközök, jobb iskolák, és költséges közbátorsági intézkedések által hazánkban közmunkásságot, és iparszellemet ébreszteni, — mégis a komoly vizsgáló figyelmét azon szomorú tény el nem kerülheti, hogy az ország tetemes része még folytonosan bádgyadt létlenségbe merülve, alig fejt ki nagyobb munkásságot, mint a mennyire mindennapi állati s adó-szüksége kényszeríti.

E merevenségig menő apathiának oka nem csak a mostani anyagi elszegényedésben, hanem leginkább a lélek hangulatában s oly érzelmekben fekszik, mik a nép különböző rétegeiben az egyéniséghez képest különböző kifejezésűek, de ugyan-azon egy forrásból, a reminiscenciákból erednek.

E műveltségre, öntudatra és tekintélyre különböző néprétegek legkitünőbbike, azon compact töredék, melyet hibásan neveznek el *conservativ* nek, részint mert világosan formulázott igényei és óhajításai szerint feudális kiváltságairól lemondva, s *dynasticus* zászlót tűzve ki, az 1847-ik alkotmányból egyebet fentartatni állítólag nem kér, mint mi a birodalmi egységgel s korszerű reformokkal megfér, — részint azért, mert az 1847-ik és 1848-ik országgyűlési jobboldal és közép számos nevezetesb egyéniségei e párthoz csatlakozván, egykori *conservativ* szinétől és programjától lényegesen eltért.

Az e párton kívül álló nagy tömeg két, ellentétet képző felekezetre oszlik.

Egyik oldalon állanak a pessimisták, kik sajnálkozásra méltó rögeszméjökben a magyar hazát és nemzetiséget elveszettnek keseregve, s a kormánynak minden rendszabályaiban elég alaptalanul csupán rossz szándékot, antipathiát, s minden hagyományos állapot eltávolítását keresve, az ország jövőjéről teljesen lemondanak, s visszavonulva minden közrészvételtől s maga sorsára hagyva a hazát és nemzetiséget, otthon a négy fal közt hanyagolják el automata-életben polgári kötelességeiket.

A másik felekezet az optimisták serege. Ide tartoznak sok cholericus véralkatuak, könnyelműek, kiskorruak, a félműveltségiük, bálványimádók és elfogultak. Ezek különböző egyéniségüknél fogva különböző reményeket ápolnak, de mindannyi az illúsiók délibábja közt uszik, s minden politikai szellőben új horgonyt teremtve, a keleti phantasia működései között megfélekednek a valódi hazáról, melyet szójáráskép szakadatlan emlegetnek.

Az illúsiók gyönyöreit semmikép sem irigyeljük optimistáinktól, de mindenestre hálásb föladatot tudunk kijelölni fogékony elméiknek a hazai valóságos közszükségek mezején, hanem egyszersmind nem köszönjük meg, hogy pezsgő indulataikkal oly hathatósan támogatják illető helyen azon véleményt, mintha dynasticus érzelmű, loyalis és békés szellemű hazánk a jelen kivételes állapot nélkül nem létezhetnék.

E két színezetnek részint cselekvőleg, részint szenvedőleg összeható befolyása között a kormányzat organumai akadály nélkül működnek ugyan, s mindent eszközölnek, mit a társasági rend igényel; — de az, mi a közállapotnak a benső életet és erkölcsi erőt, s a legjobb közigazgatási intézkedéseknek a tartósan virágzó sikert megadja, — a pessimisták részvétlenségén, s az optimisták ferde irányán nagy részben megtörik. S ez a közös találkozási pontja a leírt két felekezetnek.

Mikép lehetne pedig annyi tömérdek erőt és nemes indulatot teljes elcsüggedéséből kiemelve, az új korszak megindítása közös munkájának megnyerni? mikép lehet-

ne az illúziók ködét legsikeresebben széteszlatni, s a kiábrándított elméket a polgári s hazafiúi kötelességek hasznos ösvényére visszavezetni? — Mikép lehetne leghathatósban minden létező alattomos cselszövénnyt lefegyverzeni, s a netán titokban fondorkodó kártékony elemeket végkép elfojtani? — Ellenben mi módon lehetne az elmék minden irányban való megnyugtató végett, s kétségtelenül az összes birodalom legközelebbi érdekében, Magyarországot oly karba tenni, hogy azon nagy birtoku osztály is, mely most a hazai értelmiség tetemes részével egygyé forrva, történelmi alapra fektetett kívánatait a birodalmi egységgel megegyeztetetőknek tartja, — önkényt oly részt vegyen az ország sorsának mind hivatalos, mind magánpolgári s erkölcsi vezérletében, melyet az a trón és hazai institúciók iránt szakadatlanul tanúsított hűségéhez, s a soráiban található kitünő tehetségekhez, de a birtoksúlyhoz képest is elfoglalni hivatva van, (annál inkább, minthogy a nemzeti vonzalmak nagy részben ez osztályhoz mint közbenjáróhoz fordulnak); — s vajjon végre általában az új viszonyok megállapítása körül mit nyomhatnak a magyar haza és magyar nemzet méltányos igényei s jövő kifejlése? — mindezekre nézve igénytelen nézeteink előadását fölöslegessé teendő a kormány bölcsesége és tapintata.

Mi részünkről minden kizárólagos aristocratiai pártérdeket kárhoztatunk, s első volnánk ily törekvések ellen felszólalni, ha azokat sejtjük; — mi nem osztjuk optimistáinknak ártatlan ábrándjait, de kétségbe esni sem tudunk pessimistáinkkal. — Mi mindenekelőtt magyarok vagyunk, s vétkeznénk a fejedelem igazságszeretete, atyai jósága, és a legfelsőbb védelem szent fogalma ellen, ha fajunkat az új institúciók mellett is ép oly biztosságban nem hinnők, mint a német, szláv és olasz a magáét.

Mi azon hagyományos kapocsban, melyben az austriai tartományokkal együtt már századok óta egy birodalmat képezünk, Magyarország anyagi és szellemi kifejlődésének zálogát tartjuk.

Mi tehát, sem elesüggedésnek okát nem látván, sem az elbizakodást s utópiai reményeket nem helyeselhetvén, hazánkfiat arra hívjuk fel komolyan, hogy felhagyván a

meddő politikai foglalkozásokkal, szellemi tehetségeiket s hazafiui indulataikat azon térre vigyék át, mely most az egyedüli módot nyújtja a fajnak műveltségét, s az országnak anyagi jóllétét és virágzását gyakorlati javítások s a jobbak és értelmesbbek egyesült erejének közremunkálása által mind az önszükséghez, mind a közbirodalom érdekéhez képest emelni és megszilárdítani.

Fogjuk fel a practikus törekvések, a senkitől nem akadályozott igazi polgári teendők fonalát ott, hol azt gr. Széchenyi István elejtette.

IV.

Az alkotmányos élet nyilvánulásai között Magyarországnban azelőtt legkitünőbb vonás volt azon élénk részvétel, melyet a közügyek menetében nem csak a jogositott osztályok s tudományos pályáik által oda tartozó nagyszámú értelmesb honfiak, hanem még a tömegek is vettek.

E részvétel eleinte leginkább politikai téren, a tisztviselők és követek választásában, s municipalis, és országgyűlési, később egyesületi tanácskozásokban összpontosulva, évenként melegebb lón, s az alkotmány tágultával s a fogalmak nemesedtével annál szebb eredményekkel biztatott, minél practikusabb szint kezdtek a szönyegre került kérdések venni.

Nem latoljuk azonban ezuttal az arányt, melyben e politikai mozgalmakra fordított tömérdek erő az ismeretes erkölcsi és anyagi nyereseményekhez állottak; évek folytán ezen arány kedvezőbb alakot ölthetett volna; de a parlamentararis életben elkerülhetetlen politikai surlódásokból nálunk egy igen veszedelmes állapot, t. i. az abnormis fejlődésnek induló pártszenvédélyesség származott, mely tuhhágva a higgadt tanácskozások határait s a szókés és gyűléstermek lépcsőit, elharapódzott a közélet minden viszonyaiba, megzavarta az iskolát és templomot, s káváházakon, műhelyeken és lakomákon keresztül mindenfelé kiáradva s feldulva utjában a tisztelet, barátság

és családi élet legnemesb kötelékeit, az egész nemzetet két ellenséges táborra oszlatá, melyek közt a hévvel ápolt gyanúsítás, bizalmatlanság és gyűlölet helyrehozhatlanak látszó szakadást okozott.

A közügyek iránti fogékonyság tehát, melyből másutt a malasztos közszellem fogamzik, nálunk konkolyt s merő ingerültséget termett, és mindegyik rész az infallibilitás firmáját tűzvén zászlójára, kizárólag akarta a honszeretet, az ész és becsület birtokát bitorolni.

Kétségtelenül sok jó magyar szívnek fájni fog e hü és tartózkodás nélküli esetelés; de ismernünk kell mindezekelőtt a kaput, melyen keresztül a jelen bevonult az országba, s be kell látnunk mindenekelőtt politikai vétkeinket, miszerint méltányosan ítélhessünk az ország sorsa felett; mely sem váratlan nem jött, mert azt Széchenyi két évtizeden keresztül a legnemesb térítési ügyekezetek közt jövendőlé, s em nem oly mostoha, hogy az a multtal sok tekintetben nem versenyezhetne, s a lágyabb lelkek pessimismusát igazolja.

De menjünk tovább.

Mielőtt a pártoknak említett feszültsége hazánkban valamely elkerülhetlen véget érhetett volna, a pártküzelmeket váratlanul ketté metszék a francia és bécsi események. Egy mulékony exaltációból kifejletts hazánkban minden demagog készülteket nélkülözö lármas popáncz előtt megrémült minden auctoritás; s a pozsonyi országgyűlésen az akkorig legyőzhetlen, a mágnások nagyobb részéből, a magas hivatalnokokból, a kir. városok többségéből s több megyékből álló conservatív párt, a Bécsből távozó herczeg-státuskancellárban elvesztvén főtámaszát, tusa és ellenállás nélkül engedé át a csatatért, a győzelmet az ellenpártnak, melyet a koresemények a cselekvés szinterére tolni látszottak.

Hogy tehát e szerepváltozás következtében az 1848-diki a prílisi magyar törvények az addigi birodalmi szerkezet irányában oly kiáltó szint öltöttek; hogy az események és indulatok fejlődttével folyvást növekedö radícál párt vezetöi, a kormányról minden mérséklö elemet eltá-

volitva, s több elragadó hévvel, mint országlási tapintattal, s több felekezetességgel és elbizottsággal, mint önfeláldozással és emberismerettel birva, az országot polgárháborutól megóvni nem tudák; s hogy végre ily előzmények után a legitim hatalom körében azon nézet erősödött meg, mintha az austriai közös birodalom a historiai alapon külön álló Magyarországgal össze nem férhetne, leginkább a fenn érintett kibékülni nem tudó pártszélsőségek okozták, melyek lehetetlenné tevék, hogy gróf Széchenyi István, Deák F., továbbá a jeles és köztiszteletű országbiró id. Majláth György, s több más férfiak vezérlete alatt egy hatalmas közvetítő közép alakuljon, s a kiegyenlítés terére vezesse a mozgalmakat, garancia végett arra, hogy a közhatalomnak és birodalmi egységnek a legnyugtalanabb időkben is biztos támasza van az országban.

Ez mindenestre hathatós leczke a magyar nemzetnek jövőre!

De a jövőnek a jelen az anyja, s a mint most vetsz, úgy fogsz egykoron aratni. Most vetjük az ágyat gyermekeink s unokáink számára. A jövő lehet jó és szép, lehet sötét és mostoha. A feladás ezt elkerülni, s amához a legbiztosb és legrövidebb utat eltalálni; a választás még most leginkább tőlünk függ.

A pessimismus gyötrő és csüggesztő sulya alatt bizonyosan kidőlsz az utból hazámfia! — az optimismus szappanbuborékai oly labirynthba csábitanak, hol okvetlenül elveszesz; — passiv viselet és tétlenség mellett az utban tipornak el serényebb versenyzők, s elfoglalják sorstól öröklött helyedet; — még csupán vak odaadás által sem érsz ezélt, mert a státusnak a mai korban nem automatákra, hanem erkölcsi erővel felruházott, s öntudattal működő tevékeny polgárookra van szüksége.

A legbiztosb és legsikeresb ut szívünk szerint való jövőre: a birodalom, hazánk és fajunk iránti tettleges meleg részvét által tanusított érdekelttség, a helyzetek kitálálása, s az adott körülmények helyes és következetes alkalmazása.

Visszatérve tehát a fenálló viszonyokra, kérdjük az elcsüggedt és kesergő hazafit úgy, mint resignált lelki polgártársainkat, kérdjük az aristocratát és népemberét, vajjon annak, ki az eddigi alkotmányos állapotot, mint kell, csak azért becsülte, mert az minden nemesb tehetséget feljogosított a nemzeti közjólét megalapítására közvetve vagy közvetlenül befolyjni, — nincs-e a munkás közrészvétnek, nem tiltható közczélok előmozdítására, a politikai téren kívül is elegendő és alkalmazható mező?

S ha azon hatalom, melyre az örök gondviselés az austriai birodalmat képző országok és népfajok sorsát bízta, elkerülhetetlennek tartaná a régi magyar institutiókat a birodalom érdekeihez s a kor igényeihez képest módosítani, — van-e alapos ok arra, hogy azért önmaga a magyar, az austriai birodalom legbensőbb érdekeivel összeszótt faja szellemi és anyagi gyarapodásának fejlesztéséről lemondjon?

Né feledjük, hogy az austriai birodalmi népcsalád több részint önálló, részint rokon népfajokból s nemzeti-ségekből áll, melyeknek átolvasztása egy erre kijelölendő bármelylyik fajba nem csak nem képzelhető, sőt annak csak legkisebb erőltetése is a birodalom közerejének ártalmas ingerültséget, és gyűlölséget okozna. Ily szándék nem létezhetik, s ennél fogva a kormány bölcseségében s intézkedéseiben megnyugodva, mindenki bizton számolhat arra, hogy a közhatalom, ama kölcsönös áldozaton kívül, mit a birodalmi egység közös érdekében minden odatartozó országnak hoznia kell, — kétségtelenül a természet csalhatlan törvényeit követve, — minden népfajnak illő tért hagyand, hogy mindegyik természetes idomaihoz képest versenyt nemesedve és kifejlődve, s egymást kölcsönösen becsülve és támogatva, oly egyetemes népcsaládot képezzenek, melynek élén trónolni dicsőség, s mely a belőle alakult birodalomnak állandó hatalmát, tekintélyét, európai hivatását, s az egyes polgárok növekedő emberi boldogságát képviselni képes legyen.

Nem volna-e tehát a legundokabb polgári vétek azon kételkedni, hogy e népfajok és tartományok között Ma-

gyarország és a magyar nemzet is, mely századok óta a közös austriai birodalomnak disze és egyik főszlopa s hatalmának ezentul is egyik főforrása leend, — Urunk fejedelmünk részéről hasonlóan mindig a leghathatós b támogatást bizton remélheti?

S miután az utolsó országgyűléstől reánk maradt ama három szent ereklye, a törvényelőtti egyenlőség, közteherviselet és szabad föld törvénye, Magyarország népei s osztályai között a választófalat lerontotta; végső nemzeti elpusztulásunkat egyedül önmagunknak kellene tulajdonitanunk, ha a végzet által kimért közös sorsban nem számüznök közölünk a pártgyűlölséget s testvéri kezet nyujtva egymásnak, azon erőt és időt, mit azelőtt a honnak a politikai téren szentelénk, habár szerényebb, de biztosb, termékenyebb és nyugodtabb mezőn, a családi, polgári és községi élet körében nem forditanánk fajunknak, hazánknek, s a közös birodalomnak egyetemes javára, hogy mig azelőtt az alkotmányos mozgalmak által a közjóllétnek csak külső rámaít ügyekezünk teremteni, — jövőre egyenesen a közjóllét alapjának megvetéséhez, az individualis és községi nemesedés és boldogulás kedves és sikerdus munkájához fogjunk.

V.

Az országot a nagy és kis községek, a nemzetet egyes családok képezik. — Ha tehát minden család teljesítne házi és polgári kötelességeit, s ha minden község országszerte eszközölné önkebelében azt, mi tőle kitelik, s mi a közérdekkel öszhangzásban, a község specialis anyagi és szellemi boldogulását kifejteni képes, — ugy Magyarország, azaz: a bennünket legközelebb érdeklő egyik fele a közös birodalomnak hihetetlen virágzásra és jóllétre emelkedhetnék rövid idő alatt, föltéve azt, (s ez nekünk benső meggyőződésünk,) hogy a státushatalom közigazgatási uj rendszere s intézkedései mellett a státusegységen kívül a birodalom valódi állapotját, a tartományok köz-

gazdászati viszonyait, s a népfajok geniusát is illő számba veszi, s hogy a kormány akár egyéniségek, akár községi testületek közfontosságú hasznos törekvéseit ott, hol azok a magántehetség határain túlmennek, tovább fejlesztés s célhoz juttatás végett hatalmas kezei alá fogadja.

Ez axioma, mely még is mint teljesen végrehajtható tény csak eszményi kép marad, melyhez egyelőre csupán közelednünk lehet, s közeledni tartozunk.

Midőn tehát mint practicus emberek azon utópiai gondolatról leteszünk, mintha a státusban minden család és egyéniség az erkölcsi és polgári tökély egyenlő, s a státus javának megfelelő fokára emelkedve képzelhető volna; s midőn a kézimunka után élő tömegeknek családi életét s polgárisodását szintén csak tömegesen hisszük vezérelhetni a köznevelés s célszerű községrendszer befolyása által; — ugyanakkor egy perczet sem késünk kijelenteni, hogy mindazok, kik polgári állás, értelmiség, tudomány és vagyonosság által a tömegeken fölül állanak, így a tisztviselő, iparos, tőkepénzes és földbirtokos, bárminők legyenek egyébiránt egyenkint politikai érzelmeik, ezen átmeneti nehéz időkben szellemi, anyagi s erkölcsi tehetségeik s a tiszta jóakarát egész súlyával egyenkint kötelesek szorosb hazájokat, Magyarországot, támogatni.

De a nemzet egyik osztályának közmunkálására sem szorult a multnak bűneitől ostorozott, s az átalakulás nehézségei közt vajudó hazánk oly nagyon, mint azéra, mely kiterjedt földbirtokánál fogva legszorosbban van anyagi érdekével a hon sorsához fűzve, s mely rangja, legközelebb tanusított hűsége, és históriai multja által a trón és birodalmi egység, s egyszersmind az anyagi s szellemi haladás állandó támaszául látszik hivatva lenni.

Nagy országlási tapintat feküdt őseink azon intézkedésében, midőn a földbirtokhoz oly kitünő politikai jogokat s kötelességeket csatoltak, s annak, valamint általában a nemességnek megszerzésére pedig a legnemesb tulajdonoknak, a tudománynak, hűségnek, közhasznu polgári munkásságnak, ésvitézségnek szabad versenytért nyitottak.

De habár a társadalmi viszonyok teljes átalakulása, legközelebb pedig a forradalom a magyar aristocratia s nemes jogok kizárólagosságát megszünteté, s az ország politikai institutiói más alakot öltöttek; a földbirtoknak azért mind erkölcsi, mind státusgazdasági sulya megmaradt, s a magyar földbirtokosság a politikai functiók helyett más nem kevesebb fontos közkötelességeket öröklött.

A nagybirtoku hatalmas aristocratia hivatása leendő zentul is környezni a királyi trónt, s szóval és tettel hű és erős támaszul lenni a fejedelemben személyesített hazának; — a nagy birtok neveli és tartja fenn a nagy nemzetségeket, melyekben a hazafiui nagyság gyakran firól fira száll, a béke- vagy harcz-mezején öröktívén nevét majd minden nemzedék; — a magyarországi kiterjedt földbirtok, melyet charlatan közgazdászok már oly rég szerettek volna gyarmatosítással felaprózni, évenkint becsesb életára leendő a túlnépesedni kezdő austriai örökös tartományoknak; — egyedül ily terjedelme mellett a magyar földbirtoknak állitható elő továbbá az élelmi szereken kívül annyi ipartermesztmény, a mennyi nem csak a birodalomnak szükséges, hanem activ külkereskedésre is nyujt gazgagon fizető árúczikket; — a jelen birtokarány biztositja fajunknak oly megszapordhatását, melynek nem éhség, s nem kivándorlási szükség a vége; — szintén egyedül a nagy birtok birja meg az elmélet nyomán a gyakorlati kísérletek költségeit, újabb találmányok és gépek első alkalmazását, s a háziállatok nemesítésére tökéletesb fajok tenyésztését; — a nagybirtokosság mindig a legtekingintélyesb polgári igény, s a honszeretet legerősb kapesa marad, mig ellenben az, ki minden vagyonát tárczájában hordozza, gögös követelése mellett oly sokszor hontalan; a birtokos osztály van végre hivatva, hogy műveltségben, tudományban, áldozatkészségben, nyugodt erkölcsös polgári érzelmekben és takarékoságban, s minden lovagias életesetekben a nemzet diszét, s legfelsőbb rétegét képezze, s benne találja a mezőgazdaság, ipar, kereskedés, tudomány, művészet és nemzeti irodalom kifáraszthatatlan bőkezű Maecenását.

E fogalmaink a magyarországi nagy földbirtokok üd-

vösségéről a legerősb sanctiót nyerék felséges urunk azon legmagasb nyilatkozványában, melylyel a majorátusok s hitbizományok alapítása jövőre elv gyanánt állittatott fel a birodalmi szerkezetben, örvendetes ellentétül azon mindent nivellirozó törekvéssel, mit az irigy és dologtalan communismus a legutobbi időkben a majorátusok megdöntésére is fordított.

S hogy Angolország is hasonló institutiónak, t. i. az elsöszülöttségi jognak, s a nagy kiterjedésü ősi javak feloszthatlanságának köszöni nemcsak mezögazdasági magas fejlettségét, hanem peerjinek megronthatatlan függetlenségét is, a practicus angol nemzet annyira elismeri, miszerint a legdühösb chartistának sem jutott még eddig eszébe e birtokviszony változtatását vagy a peerage-ek kisajátítását indítványba hozni.

Habár azonban hazánkban oly nagy terjedelmü földbirtok elég van, mely Anglia hatalmanak egyik alapja, azért még is a birtoktömegnek azon sokirányu üdvös hatása, melyet fenn elsoroltunk, s mely Angliában oly feltünő, Magyarországbán majdnem teljesen hiányzik, mert azalatt, míg a cseh, morva, német s egyéb birodalmi aristocratia egyedül a magánélet élvezeteire utalva, jószáginak értékét és jövedelmét belterjü iparos üzlet által sokszorozá, s jól rendezett életmódja által activ független helyzetre emelkedett, a magyar földbirtokosok többsége, a mágnások szintugy mint a nemesség, a drága időt, szellemi szép tehetségét, s anyagi erejét egyoldalulag leginkább politikai pártmozgalmakra, hálátlan korteskedésre, s rideg pazarfényre szórta el, a pénzt nem becsülve rendetlenül élt birtokainak időszerü hasznosítását elhanyagolá, s adósságokból anticipálva növekedő költségeit, igen sok az elpusztulás szélére jutott. S keveset ment ki közülük elődei büne.

Elképzelhető e fonák életmód s az alapérték elolvadása mellett a birtokosság erkölcsi s politikai csökkenése: alant a bizalom, fenn a tekintély ingadozott, s a nagy birtok, a váltók és kötelezvények papiros-szárnyain kimozdult ősi méltósága várából, hogy a szerzők elkoresult iva-

déka helyett az uzsorásnak s szerencsés pénzügyérnek le-
hessen új nemzetségi bölcsője.

Midőn tehát néhány nap előtt állítottuk, hogy a po-
litika terén kívül még elég mezőt tudunk, hol a közmun-
kássághoz szokott erőt és tehetségeket a hon és birodalom
közérdekében nagy sikerrel foglalkoztathatni, — már ak-
kor első sorban állott szemünk előtt azon roppant feladás,
mely a már korábban elerőtlenedett, a forradalom által
pedig majdnem pusztulásra jutott magyar földbirtokos-
ságra s ennek kebelében tehát az ugynevezett conservatív
párt tagjaira is várakozik, hogy anyagilag újra rendezve
s megszilárdítva helyzetét, a trón, haza, nemzet és biro-
dalom visszanyerhesse benne előbbi természetes és hatal-
mas támaszát.

Ekkor, ha nem teljesedik is oly hamar egy bécsi lap-
nak ama jövendölése, melyben az nem régen a birodalmi
státusegység teljes megállapítása után olvasóit jutalomul
angol institutiókkal biztatta, a nagy birtokosság, ha ugy
kell lenni, tetteleges politikai kedvezmények s alkotmány-
szerű formák nélkül is azon társadalmi méltóságra s be-
folyásra fog emelkedni, mely mind erkölcsi, mind anyagi
mértékre az angol peerség bámult dimensióit megütni
képes.

Azt, hogy mily uton véljük a magyar földbirtok res-
tauratióját legsikeresben eszközölhetőnek, a következő
szakaszokban fogjuk taglalni.

VI.

A magyar földbirtokosnak első, legsürgösb s elha-
laszthatatlan teendője: jószágait s anyagi viszonyait
ugy rendezni, hogy állandóan emelkedő jövedelmeiből
ne csak régi adósságait törleszthesse, hanem magának
polgári állásához illő minden kényelmet és szellemi
élvezetet biztosítván, évenként félre is takaríthasson
kisebb nagyobb összeget, hogy bármilyviszontagság e-
sére szembe szállhasson a sorssal.

Mi vagyunk az elsők, kik elismerjük, mennyi nehézséggel jár e józan és korszerű tanácsot végrehajtani; de azt is tudjuk, hogy egyéb választás nincs, mint vagy áthatalni az ész és kitűrő munka segédelmével az iszapon, melybe a magyart pezsgő vére, könnyelműsége s álbárátai versenyt korbácsolák, — vagy az iszapban szánalom nélkül elveszni! — Amott dicsőség és jövő, emitt nemzeti bukás, s erkölcsi végelsúlyedés vár reánk; s úgy hisszük, az, ki őseinek áldott emlékét bepiszkolni nem akarja, s ki hazáját szívében s nem csupán száján hordozza, a választás körül egy perczig sem fog ingadozni.

S ezen meggyőződésben el fogjuk röviden sorolni azon eszközöket, melyek némelyikét habár egyes kivételes esetekben nélkülözhetőnek hisszük is, de az egyetemes földbirtokosság érdekében országosan mind szükségeseknek tartjuk.

Minden mezőgazdasági reformok élén pedig mint regulátor áll a családi élet és belső háztartás rendezése.

Az első pillantásra megmérhetni, mily karban lehet egy vagy más polgártársunk anyagi és erkölcsi állapotja s jövője, ha módunk van annak háztartásába s családi életébe betekinteni. Rendetlenség, eladósodás, elégtelenség, szegény, elaljasodás és koldusbot elháríthatatlan ott, hol a családi élet a dologtalanság, könnyelműség, aránytalan fényűzés, pazarlás és más erkölcstelenségek tanyája. — Ott ellenben, hol a házban rendtartást, a család életében tisztaságot, munkás törekvést, és takarékoságot tapasztalunk, e nemesb állapottal bizonyosan karöltve szemlélhetjük az egyéni boldogságot, megelégedést, anyagi gyarapodást, és minden polgári erényeket.

Nem irunk receptet, s nem osztogatunk az ország legműveltebb s legmagasb osztályának hivatlanul tanácsokat; — helyettünk sok szomorú példa, sok tönkrement család gyászos vége szolgál hathatós leczkéül arra, hogy mit nem igényel a születés s a civilizatio; mikép jutalmaz az érzékiségnek, a hiú fénynek, s a divatmajmolásnak vagyontnyelő gyönyörmámora; s hol szab végre az okosság, a család anyagi és erkölcsi érdeke és nyugalma, s a nem-

zetség jövője határt azon többnyire hálatlan áldozatoknak, mikkel a convenientiának tartozni vél egynémely felszegül nevelt hazánkfia, nemes és mágnás, nagy és kis birtokos! —

Csak miután e családi sarkalatos kérdés eldöntetett, s a háztartás költsége az alapvagyonhoz és polgári álláshoz képest a minimumra leszállított, következhetik a jószág czélszerű rendezése és javítása.

S ime itt reá bukkanunk ismét gondtalan hanyagságunk két gyermekére, a szakismeretek hiányára, és a szegénységre.

A kézművesnek nem elég az ügyesség, a műhely s még a munkamegrendelés sem; a kereskedőnek nem elég az üzéri tehetség, a bolt, a piaez; mindkettőnek üzleti tőkére van szüksége, hogy boldoguljon.

A more patrio földmivelés nem felel meg többé a szükségnek; s hogy a jószág illő jövedelmet hajtson, helyes felszerelést kíván. Erre pedig hitel vagy pénz kell. — S habár igaz, hogy valódi szegénységének okát a magyar sok részben önmagának tulajdonithatja, mégis alaposan véljük egyszersmind azt hihetni, hogy a magyar földbirtok korszerű rendezésére szükséges hitel vagy pénz körül a kiteremtési gondoskodás kötelessége tetemes részben a státushatalomra háramlík.

Mi itt polgártársainknak hazafui nyíltsággal elmondjuk bajaikat és teendőiket; de hasonló őszinteséggel es bizodalommal emeljük fel mint hű alattvalók gyenge szavunkat a trónnak zsámolyához, a tehetetlenség békóiban sorvadozó magyarországi földbirtok atyai védelmeért.

A forradalom csapásain kívül még két körülmény hatása egyesült arra, hogy a többnyire felszeretlen magyar földbirtok az idő követeléseiinek felsőbb támogatás, vagy ellenkezőleg a jelen birtokosok végelpusztulása nélkül még hosszú ideig meg ne felelhessen.

E két körülmény: az urbériség megszüntetése, s a közteherviselés alkalmazása.

A haladásnak minden embere, minden jó státuszpolgár szívből örvend e két törvénynek, mely a néposztályok között az egyensúlyt helyreállítá. Ez két emlékoszlop a jo-

gosított osztályok humanitásának s böleseségének örökítésére, mert ama két törvényt önkényt s-erőszak nélkül decretálták, s hogy nem is egészen tőlük függött ezt korábban tenni, jól tudják azok, kik a magyar törvényhozás törekvéseit az utolsó évtizedekben ismerték.

De tagadhatatlan, hogy e két törvény a nemes földbirtokot figyelmet gerjesztő silány karba hozta, s tőke értékét milliókkal csökkenté. Az egyik majd minden munkaerejétől s nevezetes gabona-jövedelemtől fosztá meg a jószágot, a másik (az új rendszer folytán az austriai adókulcs alkalmaztatván) oly adót fektetett a birtokra, mely, habár kifejtettebb ipar mellett elviselhető, a rögtönös átmenet, s a jószágok felszeretlensége miatt mégis a tulajdonosok nagy részét most szomorú állapotba helyezé.

Az urbéri kárpótlás, melyet az 1848-i IX-dik t. cz. 1-ső §-a „a nemzeti közbecsület védpajza alá” helyezé, még akkor sem restaurálná a magyar földbirtokosságot, ha az egész értékében megtérítették a kárvallottnak, — az agiotage mai példátlan uralma alatt pedig tőzséri uton senki jutányos pénzkölcsönre nem számolhat.

E nagy fogyatkozást, a földbirtokosság ez égető sebet főleg egy országos hitelbank (Hypothekenbank) orvosolhatná csak meg, s fiui erős bizalommal számolunk arra, hogy valamint a magyar földbirtokra a rendszer átalakulása által súlyosodott tehetetlenség böles kormányunk éber figyelmét teljes mértékben bírja, úgy jelen szerény, s a birodalom egyik legnevezeteseb érdekére vonatkozó javallatunk, a bajor, porosz s más hasonló intézetek jótékonyágához mérve, legalább a szándék tisztasága tekintetéből, az eldöntő körökben nem fog idétlen tolakodásnak tekintetni.

S miután a haldokló ösiség (melynek legnevezeteseb rendeltetését ezentul az elsőszülöttségi s hitbizományi institutio pótolandja,) jövőre a hitelnek, s így a hitelbanknak is utjában nem leszén, a munkába vett cataster és telekkönyvek pedig a hitel alapját, az érték-kimutatást nagy léptekkel készítik; elő szívesen hisszük, hogy e bankügy ideje mielőbb eljövend. Azért is annak tüzetes tárgyalását akkorig elhalasztván, ezuttal folytatandjuk fel-

vett themánk taglalását, hogy megmutassuk, mily sok és fontos teendőt nyujt minden állapot, különösen pedig a földbirtok, s mennyi kedvező logika van hazánkra nézve ama világeseményekben, melyek becsapván ezuttal a politikai termék ajtait, a magyar embert meddőszóvitáktól s pártémelygésektől valahára saját édes, énjére, elhanyagolt erkölcsi és anyagi érdekeinek és jóllétének tovább nem halasztható ápolására vezették vissza.

VII.

Magyarország közös legelőinek összeségéből egy kis tartományt lehetne alakítani, s Oroszországot s a Török birodalmat, meg az alpesi és pyrenaeusi legelőket kivéve, azok oly terjedelemben sehol Európában elő nem fordulnak, mint nálunk.

A haszon, mit a közös legelők hazánkban az állattenyésztés által hoznak, mint azt minden practicus gazda pontosan kiszámíthatja, nincs arányban a reá fordított föld értékével, s a térség nagyságával; s annál fogva azok nem csak közgazdasági tekintetben károsak, hanem tulajdonosaiknak sem nyujtják azon jövedelmet, mit felosztott állapotban hajtanának. — S hogy az istállózás és mesterséges legelők útján a háziállatokat sokkal tökéletesb minőségben, s aránylag nagyobb mennyiségben tenyészthetni, mint a közlegelők mellett történik hazánkban, azt fényes diadallal mutatja a német birodalom nagy része, Német-Alföld, de mindenek felett Anglia.

E birtok-közösség árnyoldalai közé tartozik még, hogy a közlegelőt a hatalmasb tulajdonosok, s így a volt földesur, s a község vagyonosb gazdái csordáikkal arány és határ nélkül borítván el, néhány hét alatt az összes ápolatlan legelőt leélik, a haszonvehetőséget csökkentik, sőt abból a szegényebb részeszt teljesen kiszorítják, ha az marhát tartani nem képes.

S azon parlag meztelenség, mely egyik szélétől a másikig az egész országon keresztül vonul, s mely hazánk-

nak a külföldiek által annyiszor megrótt színét kölcsönzé a vadságnak és műveletlenségnek, leginkább a legelők közösségének tulajdonítható, mert azoknak mindenki csak pillanatnyi hasznát ügyelve kizsákmányolni, de arra, hogy e térségek illő művelés s arányszerű kimélő használat által rendeltetésüknek jobban megfeleljenek, s ültetvények által szelidebb alakot öltsenek, költséget és gondot fordítani soha senki sem akart.

A legelő-közösség inconvenientiáihoz tartozik még az is, hogy a telekkönyvek részletes alaposságát s így a földadónak szigorun elkülönzött egyéni igazságos felosztását is lehetetlenné teszi, mert mellette az egyes birtokok valódi tulajdonát kimutatni nem lehet, mi az egyes feleknek elkerülhetlen rövidséget okoz.

Részint tehát e közfontosságú körülményeknél fogva, részint azért, hogy a hűbériség eltörlése által célzott polgári viszony a volt jobbágy és volt földesur között e téren is mielőbb ohajtott megfejtését érje, a státusnak legsürgösb mezőgazdasági intézkedései közé tartozik, a közös legelők elkülönzését, melyre az 1836-diki magyar törvények folytán a forradalom előtt oly sok önkénytes törekvés mutatkozott, de az új közigazgatási alkotások közt egészen háttérbe szorult, mielőbb a korábbi törvények által kiszabott mérték alapján a legrövidebb uton, például compromissionalis bíróságok által kényszerítőleg s országosan eszközölni, oly módon; hogy a volt földesur legelőrészenek elkülönzése után a községek illetőségének csak tömegesen hasítottassék ki, hanem a falusi s mezővárosi kis zsarnokok ellenére telkek szerint osztassék fel, miszerint sajátját mindenki tetszése szerint használhassa, s így egy részről még a házas zsellér is 1—3 holdján élelmének nagy részét termeszthesse, más részről pedig a telkes gazda ez uton az istállózás megkedvelésére vezetettvén, legelőrészen vagy mesterséges takarmányt termeszthessen, vagy azon egyik másik gyermeke számára új elkülönzött gazdaságot alkothasson.

Mennyire kívánják a községek a józan földművelés érdekében a legelőelkülönzés alkalmát kis birtokaik tagosítására használni, a státushatalom beavatkozása nél-

kül önmagukra bizhatni ugyan, s a létező törvények által a telkes gazdák többségének e tekintetben adott eldöntő hatalom, s a közigazgatási tisztviselők s tekintélyes hazafiak felvilágosító s buzdító szava sok helyütt eszközölhetik az önkénytes commassatiókat, mi mind haszon és kényelem, mind javítási és szépítési könnyebbség, mind végre mezei rendőrségi tekintetben annyira kívánatos; — de annál lényegesebb, s mondhatni európai közállapotokból felmerült postulatuma a józan státuszgazdaságnak a tagosítási engedély mellett a birtok - minimum azon törvényét, melylyel az 1836 - ki magyar törvényhozás a jobbágytelkek eldarabolását egy negyeden alól eltiltá, ismételve megerősíteni, s azt a hely és vidék iparviszonyaihoz alkalmazva az egykori nemes birtokra is kiterjeszteni.

Mily nyomorra, szegénységre s erkölcsi eltörpülésre juttatja a népeket a földnek határtalan eldarabolása; nem szükség Franciaországról s a német birodalom tetemes részéről okulnunk; elég tanulságos példát nyújt erre Magyarország északi megyéinek szomorú állapotja, hol a két három holdas telkekre eldarabolt föld megsaporitá ugyan a népességet úgy, hogy azzal a gyarmatosítás legbuzgóbb barátai is teljesen megelégedhetnek, mert ott egy négyszög mérföldre 4—5000 lélek esik; de nincs köszönet benne, mert alig mulik el esztendő, melyben e vidékek éhséggel nem küzdenének, s majdnem állandó rovatot képezve a státuszbudget kiadási oldalán, az ujonczadáson kívül alig képesek az ország rendes terheiben egyébkint résztvenni.

Ugyanazon tünemény vehető észre a nemesi kis birtokon országszerte, melynek határtalan feldarabolását nem korlátozván semmi törvény, a birtokaprózás elősegíté ugyan a kis nemesség megszorodását, de egyszersmind elszegényülését is, azonszánandó sorsra juttatván őket végre, hogy a korteskedésnek és pártmozgalmaknak megvásárolható vak eszközeivé aljasodjanak.

De másszorra hagyván az említetlen nem hagyhatott minimum szükségének részletesb fejtegetését, visszatérünk előadásunk fonalára.

A birtok és jószágok czélszerű rendezése a

közös legelők elkülönzése nélkül lehetetlen; a közép és kis birtok boldogulása tagosítás nélkül nem képzelhető; s a mezei proletarismusnak egyedül a minimum szab határt, mi nélkül a tagosítottság is csak nagyon rövid ideig tanusítaná eléggé nem magasztalható jótékonyosságát.

Ha tehát a birtokos osztály a hazai földmivelés, s legközelebb saját anyagi érdekét szíven hordozza, idejének s gondjainak nem kis részét veendi igénybe az elkülönzések keresztülvitele országszerte, s meg vagyunk győződve, hogy erre fordított törekvéseit a kormány örömmel fogja támogatni, s annak siettetésére vagy tökéletesb végrehajtására szolgáló javaslataikat s előterjesztéseiket akár a sajtó, akár a közhivatalok útján szíves figyelemmel veendi.

Vajjon azontul, miután a legelőelkülönzés által a birtok valódi terjedelme, s az egyes részek minéműsége tisztába jött, minő kezelési rendszer legcélszerűbb s leghasznosb birtokosainkra s hazai viszonyainkra nézve, t. i. a házi kezelés, bérrendszer, vagy gyarmatosítás? arról igénytelen nézeteink következnek.

VIII.

Saját vagyónának legtermészetesb sáfárja kétségtelenül maga a tulajdonos. — S ha ez a kézműves műhelyről s a kereskedő üzletéről áll, ugy még kevesbbé tagadható a mezőgazdaság körében, hol a vezérlő ész figyelmét oly számos factor igényli, hol a vasládába el nem zárható alap- és forgó tőke apadása vagy emelkedése, passiv állapotja vagy illő jövedelmezése annyi nélkülözhetlen egyéniség szakismeretétől s discretiójától függ, s hol végre akár a rossz akarat, akár a tudatlanság által okozott számos kártétel sem rögtön fel nem fedezhető, sem gyakran hosszas évek előtt, helyre nem hozható.

Hazánkban kissé sokáig uralkodott ama középkori méltatlan fogalom, mintha a mezőgazdaság gyakorlati üz-

lete egyedül a paraszt számára rendelt aljas foglalkozás volna. A magyar birtokos egykor büszkébb volt jobbágyai fejszámára, mint a jövedelemre, melyet jószágaiból huzott. — Így volt ez a mult században egyebütt is, azon különbséggel, hogy ez álfogalomból az aristocratiát szükség és viszonyok mindenütt előbb felriaszták, mint hazánkban.

Nálunk sem hiányoztak azonban a kornak választottjai, kik a haza és emberiség nemtőjétől nyervén áldott küldetésüket, az utolsó félszázadban e téren is józanabb irányt adtak a gondolkozásnak és cselekvésnek, s a mindent tápláló szerény ekevassal megoszták az ősi kard dicsőségét.

A halhatatlan gróf Festetics György, nemzetünknek a jelen században legnagyobb fia, államgazdasági avatottsággal és fejedelmi bőkezűséggel törte meg a példa és oktatás egyesült mezején a megrögzött mezőgazdasági slendriánt hazánkban.

A nagyszivü szásztescheni Albert kir. herceg szintén a nemesb értelemben vett gazdálkodás terén dicsőíté honosulását a magyar földön, s mit ő határtalan áldozatokkal a m. óvári és bélyei uradalmakban létrehozott, nagylelküleg gyümölesöztetéek fenséges utódai a tanulni vágyók közokulására.

Acsúth végre, e ragyogó lénypontja a hazai mezőgazdasági teremtésnek, mindent egybefoglal, mit élet és tudomány, hasznosság és izlés az adott viszonyok közt utánzásra méltón alkalmazhatott; s e szép teremtményben Magyarország nemcsak örökké korán elhunyt s feledhetetlen félszázados nádorának eleven emlékét tiszteli, hanem a mezőgazdasági korszerűségnek mesterkézzel alkotott nyílt iskoláját is bírja.

De habár e hármasság gyúpontja a magyar mezei iparnak némely fogékonyabb hajlamokban a törekvés szikráját feléleszté, s a mezőgazdaság egyes ágai körül a két utolsó évtizedben hazánkban is helyenként feltünő mozgalmak történtek; mégis azon egyetemes ügyekezet, mely a földmivelés országos emelkedésére mulhatlanul szükséges, azon személyes részvét és előszeretet, melyet Europa min-

den műveltebb részeiben a gazdai és gazdaasszonyi foglalkozás iránt nemcsak a személyes munkára kényszerült szegényebb szántóvető emberek, hanem a legfényesb állású családok is tanusítanak, — nálunk eddig nagy rövidségünkre hiányzott.

Most e tüneménynek okait nem fürkésszük; constatirozott tény az, hogy a mezőgazdaság minden ágaiban, általában véve, hátramaradásunk nagyobb, mint a mennyire a körülmények mentségül szolgálnak; tény ellenben az, hogy egy évtized óta nagy és kisbirtokon szaporodva mutatkozó törekvések ösztönzőleg tanusítják az okoszerűbb gazdálkodásnak nemcsak minden viszonyok közötti lehetőségét, hanem érezhető hasznát is; — tény végre az, hogy az urbéri viszonyok megszűnte, s a közterhek megszorodása következtében a birtokos osztály jószágainak mielőbbi rendezésére s gazdasági üzletének erélyes felkarolására van utalva, ott öszpontosulván a férfias tevékenységnek a j e l e n, minden nemesb törekvésnek s józan reménynek a j ö v ő.

Kit egyedül városi gyönyörök boldogítanak, ki a falusi élettől iszonyodik, ki azon élvezetekre nem fogékony, miket a mezőgazdaság oly változatosan nyújt a testi érzéknek szintugy, mint a fürkésző szellemnek, a kedélynek, s hazafiui indulatnak, — s ki végre költeni gond nélkül szeret; az bocsássa áruba jószágait, s tengesse a kamatokból kénye szerint gyümölcstelen életét.

A magyar földbirtokos, kit magasb hivatás nem gátol, a már részletesen fejtegetett okoknál fogva, ha magát, nemzetségét, és hazáját igazán szereti, minden halogatás nélkül hozzá fog anyagi viszonyainak rendezéséhez, elhanyagolt jószágai czélszerű reorganisatiójához.

De itt természetesen nem annyira 4—500 holdon alól álló kis gazdaság, nem az 1000—1200 holdra menő középbirtok, hanem a több nem ritkán százezer holdakra kiterjedő nagy jószágok küzdenek a legtöbb, legérezhetőbb nehézséggel.

A kis gazda, sőt még a középbirtokos is, kivált ha jószága (a mi ugyan ritkaság,) egy helyen s egy tagban van, gazdasága vitelét személyesen vezérelheti s többnyire

vezérli is; neki segítségül egy ispán, egy vagy több majorosgazda elég. — A kis és középbirtokos esaládi jólléte és kényelme szorosabban függvén személyes gondoskodásától, munkássági ösztöne nagyobb és állandóbb; a cselekvési tér nem mulja fölül physikai tehetségét; illő felszerelés, melyet most az idő és körülmények által parancsolt belterjü gazdálkodás igényel, a kis és középbirtokon aránylag kevesebb áldozattal, s legalább egy pár év alatt eszközölhető; s még a kézi erő hiánya is hamarabb pótolható.

De máskép áll a dolog a nagybirtokra nézve.

Habár életét egészen a mezőgazdaságnak szentelné is a nagybirtok tulajdonosa, s a tárgyszeretet és szakismeret egyesített erejével ügyekoznék is jószágait személyesen kezelni; a birtoknak nem csak nagy terjedelme, hanem gyakran több megyékben elszórtsága miatt is physikai lehetetlenség azt fogyatozás nélkül személyesen ellátni.

A gazdatiszt, bármily hűséges, munkás és szakértő legyen is, s habár az eddigi fonák szokás ellenére állandó kenyér, becsülés, nyugdíj, és procentuatió kösse is a gazdatisztet ezentul a birtokos személyéhez s érdekeihez; javulni fog ugyan a jószág sorsa, de általa a tulajdonosi közvetlenségnek rövidség nélkül nem nélkülözhető factora kipótolva nincsen.

A felszerelés ügye még roszabbul áll a nagy-, mint kisbirtokon; s hánynak van hazánkban a nagybirtokosok közül tehetsége oly beruházásra, hogy a nagybirtok is annyi tiszta hasznot hajtson aránylag, mint egy jól felszerelt és czélszerűen kezelt kisbirtok egyenlő viszonyok között?

Pedig az adókules ugyan-az nagy- és kisbirtokon; a közterhek növekedtek; tartalék-tökékkal kevés bir, sőt ellenkezőleg kevés jószág van adósság nélkül; anyagi és szellemi szükségjeink megdrágultak, s a haza irányában az eddigieknél nagyobb áldozatok várnak reánk; a körülmények hatalma ellenállhatlanul hajtja előre a közmunkásságot; a tunyát, tudatlant és tehetetlent eltiporja s megsemmisíti a győzve haladó ipar és ügyesség; s ezen

tusában a nagybirtok csak úgy állhat fenn, ha a kis gazdasággal versenyt virágoztat, és versenyt jövedelmez.

S mi a magyarországi nagybirtokot azon általános arányban, mint jelenleg van, a birodalomra, hazánkra és nemzetünkre nézve fentebb jótékonynak és szükségesnek vallottuk. S ezt valljuk itt is, s azon meggyőződésben vagyunk, hogy annak fenntartása nem haladja túl sem a státushatalom céljait, sem a hazai birtokosság anyagi és erkölcsi tehetségeit; ellenben a mezőgazdaság minden ágaiban egy nemesb és jutalmazóbb álláspont kalauza, s egy új vagyonos és művelt néposztály bölcsője leendő a nagybirtok, ha a kiterjedt uradalmakban soha óhajtott sikert állandóan nem teremthető házi kezelés helyébe az angol bérrendszer lép.

IX.

Mindennapi állítás az, hogy a magyar földművelés hátramaradásának egyik főoka az ország népességi arányában fekszik. S ha e káros körülmény nem a fogyasztási, hanem a munkás kézi erő szempontjából vétetik, akkor e balviszony nem a falusi telkes gazdákat, hanem a nagybirtokost érdekli.

A külföld hibás fogalmai közé tartozik, hogy a magyar parasztságnak *) több földje van, mint a mennyit megművelni képes. Az ugynevezett egész telek Magyarországon a legelőilletőséggel egyetemben átmérőleg körülbelül 65 magyar hold, mi $48\frac{3}{4}$ austriai holdnak felel meg. Néhány számba sem vehető dús paraszton kívül egyegy községben az egész telkes gazda igen kevés; s ha mégis a

---

*) Minden félreértés elmellőzésére ezennel kijelentjük, hogy mi a „paraszt“ szóval nem annak megszűnt politikai s feudális értelmét, hanem születési különbség nélkül a szántóvető néposztálynak szokásos collectiv elnevezését akarjuk kifejezni, oly módon, mint azt a német a „Bauer“ szóval alkalmazza. Szerk.

föld kivált az alföldön soknak látszik: az onnét jő, mert az ország nagyobb részében, hála az égnek, a föld 3—4 holdas koldus-telkekre nem süllyedt le, s mert némely községek oly nagyok, hogy azokból szétszaggatva 10—12 és több derék falu kikerülne; a határ pedig nagynak látszik, mert a közlegelő, melynek nagyobb része rendszeren a volt földesurat illeti, kevés esetet véve ki, felosztatlan állapotban együtt van.

Felső-Austriában a tagosított 50—60 austriai holdas parasztbirtok nem ritkaság, s azok képezik az austriai földművelés koronáját; — Württemberg legbecsesb része s kenyérforrása azon osztályrész, mely Alt-Schwaben név alatt ismeretes, 50—80 austr. holdas tagos gazdaságokkal bir; — Szász-Altenburgban az ugynevezett négylovas telek mintegy 80 austr. holdból áll, s ez tartja a népesb szász királyságot nagy részben tejjel és kenyérral; — így Holsteinban a nagy parasztagadások 100 és több austr. holdnyi gazdaságokból állanak, honnét a bánásgival vetélkedő szép buza és jeles vaj európai kereskedés tárgya. S e birtokarány ellen még egy német státusgazdát, még List Fridriket sem hallottuk panaszkodni.

Ezen példákhoz mérve, s tekintve helyzetünket és természetnyelveink olcsóságát, a paraszttelek hazánkban inkább kicsinek mondható, mely osztozások folytán egy nemzedék alatt még kisebb leend, s nem a munkára alkalmas kezeket, hanem inkább a szorgalmat és illő műveltséget nélkülözi. — S hogy a volt urbéres nép kezében elegendő föld nincsen, mutatja végre az, hogy a telkes gazdák még az uradalmaktól is vállalnak részint bérbe, részint felébe földeket, s a telkeseket sokszorosan fölülmuló házas és házatlan zsellérség gyakran messze földre elmegy seregesen a sürgösb mezei munkával keresni be téli kenyérét.

Máskép áll a dolog a nagybirtokra nézve. Itt a kézhány elvitázhatatlan. — Nem mintha az országban annyi cseléd előállitható nem volna, mint a mennyi az összes nagybirtokok területének megfelelően, — hanem azért, mivel a terjedelmesb puszták és uradalmak oly fel-

szerelése majorsági kezelés alatt, mely intensív kezelt kis gazdaságok munka-erejével mérközhetnék, rendkívüli nehézséggel jár, s majdnem lehetetlenséggel határos. — S ennél fogva, miután az új adórendszer minden talpalatnyi földnek czélszerű használatára kényszerít, — a birtokos vagy eladni kénytelen jószágai egy részét, vagy bérbe adni azokat, vagy gyarmatosítani.

Az eladási kénytelenség leginkább az adósságok nagyságától függ. Hol a kamatok már oly részét elnyelik a jövedelemnek, hogy a birtok rendbehozási hitelalapul többé nem szolgálhat, legjobb a moratorium megszüntét be nem várva, minden költséges álszemérem nélkül a jószág egy részétől az adósság értékeig megválni. — Az pedig, kinek csak a czélszerű felszerelésre hiányzik a költség, ha nem létesülne is a hitelbank, véleményünk szerint a kibérlés által fog magán segíthetni, de gyarmatosítani rendszerint nem fog.

Mi elismerjük azt, hogy hazánknak nagyobb népesség hasznos és szükséges; azt is elhisszük, hogy az gyarmatosítások által hamarabb elérhető, mint a meglevő lakosság természetes elszaporodása által; s azon sem kételkedünk, hogy a státus e tárgygyal nemcsak tervileg komolyan foglalkozik, hanem a státusjószágokon valóban létesít is telepítéseket; de azok nem fognak oly számmal történhetni, hogy ezek kézerő tekintetéből a magyar mezőgazdaságra országos befolyással legyenek, vagy a magán földbirtokosoknak vonzó példáulul szolgáljanak.

S a magyar birtokos nem fajgyűlöletből kerüli a gyarmatosítást, s legkevesbbé viseltetik ellenszenvvel a német faj iránt, mint azt a testvéri harmonia tanusítja, mely sz. István óta a magyar és német közt hazánkban fönáll, s melyet valamint a legközelebbi események közt sem tudott a kajánság daemonna megháborítani, úgy azt ezentul is minden önerötetés nélkül hiven megörzendjük.

A magánbirtokosok egyszerűen azon okból nem fognak hazánkban gyarmatosítani, mivel abban nem látják hasznukat. — Ha kénytelen a birtokos eladni jószágát, nem fog vele törödni, ha azt a vevő telepekre s gyarmatosításra használja; — de ha megtarthatja birtokát, s azt

föld nem szerelheti illendően, bérbe fogja inkább adni, mintsem gyarmatosítsa, mert egyrészt birtokterjedelmre nem akar csorbulni, másrészt nem lát e gyarmatokból nyereséget, minthogy vagyonos telepedők, kik a földnek örök árát megfizessék, s ezenkívül illő fölszerelésre, házak, iskolák és templomok építésére szükséges költséggel ellátva lennének, — ide nem jönnek; ingyen pedig nem követelhetni a mai időben a magyar birtokostól áldozatokat külföldi telepekre, s még kevesebb kívánatos akár politikai, akár státuszgazdasági tekintetben szegényebb sorsu bevándorlókkal természeti adóztatás fejében úgy gyarmatosítani, hogy az alig múlt helyébe ismét a földesur és jobbágy egy új osztálya, az urbériség áldástalan institúciója hozassék vissza.

De a magyar birtokosság külső példák által sem látja magát gyarmatosításra ösztönözve.

Németországnak különböző részeiben számos kiterjedt uri birtokok vannak, melyek nagyságra a magyarországiakkal vetélkednek. Ilyenek vannak Holsteinban, Mecklenburgban, Bajorhonban, Poroszország majd minden tartományában, de Csehországban s Morvában is. S mind a mellett, hogy a kivándorlás a német birodalomból évenként emelkedik, az utolsó évtizedekben mégis Németországban sem státusok, sem magánosak kiterjedt birtokain gyarmatosításoknak nemcsak eszközlését, de még csak tervezését sem hallottuk, holott ez el nem maradt volna, ha státuszgazdasági szempontból kívánatos lehetne a föld határtalan elaprózása által minden üres helyen azon mesterséges lökést adni a tulságos népesedésnek, mint azt nemcsak Württembergben, hanem hazánk északi megyéiben is érzették rövid látásu philanthrop apáink, kiknek devise volt: ubi populus, ibi obolus = füstpénz. — De a pénz füstbe ment, s a megmaradt füstös kunyhókban tenyésző szapora nép most rakásra gyűlve nyomorral küzd.

Ha a népességi átmérő hazánkban az egész országra kiterjesztve, statistikuskok szerint harmadfélezeren fölül nem megy, az nem azt jelenti, hogy a mezőgazdaságnak hazai viszonyainkhoz mért vitelére a munkás kéz nagy-

mértékben hiányoznék, hanem hogy nálunk a gyáripari népesség teljesen hiányzik, mely másutt a térhez képest a mienknél kedvezőbb népességi arányt és átmérőt szolgáltat.

Ha majd a vámsorompók eltörléséhez, s a még ezen-tul készítendő jobb közlekedési eszközökhöz, s az új vám-szabályzathoz kötött remények valósulnak, a vállalkozási s iparszellem fölébred, s honszerte a posztó-, vas-, edény-, üveg-, czukor- és egyéb gyárak emelkedni fognak, akkor lesz ideje gyármunkás telepekkel gazdagítani az országot.

Addig is mi úgy vagyunk meggyőződve, hogy a magyar birtokosok az angol bérrendszer alkalmazása által nagyobb előnyöket szolgáltatnak a mezej iparnak, mint a mennyit a gyármunkások nyújtani képesek.

X.

Az ugynevezett szabadsági tusák a waterlooi diadal-lal visszaállítván az európai nyugalmat, a porosz állada-lom magát 1815 végével szokatlan státusadóságokba látta merülve. — A porosz nép hallatlan erőlködéseket tett arra, hogy a dynastiát megmentse, s a francia igát lerázza, a porosz kormány pedig hálául a loyális népek iránt min-dent elkövetett, hogy a közadóságok terhétől mielőbb megszabadítsa az országot.

Az e bölcs szándék valóztatására szolgáló eszközök közt lényeges szerepet játszott azon rendszabály, hogy a porosz státusjóságok nagyobb része alkalmas vállalkozóknak parcellánként örök- (*emphytheuticus*) bérbe adatott, olyformán, hogy a vállalkozó az átvett, de tovább feloszt-hatlan jóság állandó s korlátlan használata javadalmá-nak fejében a jóságérték bizonyos percentjét azonnal tar-tozott letenni, egyszersmind pedig köteleztetett az éven-kinti örökös árendának egy részét készpénzben, más részét pedig gabonában fizetni, miszerint ebben a jóságnak va-lódi értéke minden körülmények között képviselve legyen.

Magyarországnak kiterjedt státuszjóságai vannak, miknek értéke a közteherviselet alkalmazása, s az urbériség megszűnte következtében szintugy csökkent ugyan, mint minden egyéb birtoké, de a bányákon és erdőkön kívül rajtuk megmaradt nem csekély terjedelmű allodium még most is jelentékeny tőkét képvisel, melynek további haszonhajtó kezelése körül épen az urbériség eltörlésével új gondoskodási stadium állott be.

E kérdés eldöntése körül az első lényeges irányt szolgáltatja az érintett státuszjóságok eredeti rendeltetése és természete.

Az ugynevezett koronai jóságok szerény véleményünk szerint el nem idegeníthetők. Az iskolai és egyházi alapoz tartozó uradalmak rendeltetése változhatatlan. A caducitások és felségsértések útján a koronára visszaesett *fiscalis* jóságok ősi törvények szerint a haza és fejedelem körül szerzett érdemek jutalmazására levén szánva, valamint a legutóbbi időkig, szakadatlan donatiókul használtattak, ugy kétségkívül e céltől jövőre sem vonatnak el. Az ugynevezett kamarai vagy kincstári jóságok pedig legfontosbak azért, mert azokhoz tartoznak a magyar közjövedelmek egyik nevezetes ágát képező arany-, ezüst-, réz-, vas- és sóbányák.

Mind-ezen kincstári kezelés alatt álló javak közül most csak a földmivelésre alkalmas allodiumokat tartván szem előtt, teljesen meg vagyunk győződve, hogy a kormány azoknak jövőendő czélszerű hasznosítására szükséges intézkedésekről gondolkozván, azoknak sem áruba bocsátását, sem tömeges gyarmatosítását határozni nem fogja.

Az elsőt nem, mert bennük a status egy soha nem csökkenhető tartaléktökével s tetemes hitelalappal bir, s a jelen pénzviszonyok közt az eladás rendkívüli veszteséggel történnék, — a másodikat nem, mert a tömeges gyarmatosítás, nem tekintve czéltalanságát, a status erejét jelenleg fölülmulja.

Ugyanis, mint már multkor említők, a több ezer tallérral bíró vagy onosb kivándorlók oly fényes kilátásokkal vannak Északamerikában kecsegtetve, hogy azok ezt Magyarországgal fel nem cserélik; s ha tehát a gyar-

matosítás szegényebb sorsú beköltözőkkel czéloztatnék, azokat a status nem csak földdel ingyen megajándékozni, hanem gazdaságilag teljesen fel is szerelni kénytelenítették, hogy rögtön el ne pusztuljon a telep.

Már pedig a szegényebb sorsú nép is, akár az austriai örökös tartományokból, akár Németországból csak úgy kívánkozik közénk, ha földnek juthat birtokába, s azon mint tulajdonos gazdálkodhatik. Mert mint cselédnek, saját hazájában jobb dolga van, — s mint napszámos, csak egy pár száz megtakarított tallérral birjon, munkásságát Északamerikában biztos és gazdagabb siker kecsegteti, mint bárhol Európában.

Vegyük például egy telepnek értékét, 40 magyar vagy is 30 austriai holdat, az épületeket, marhát, eszközöket, s egyéb felszerelést csupán 2500 pftra a lehető legcsekélyebb áron, már is csak 100,000 ily telep költsége 250 millio forintra menne. S hol vegyen a status jelen szorult helyzetében e célra ily jelentékeny sommát? s várható-e bármily tekintetben abból oly eredmény, mely ezen erőmegfeszítést megérdemelné, vagy igazolná?

Sem civilisatiót, sem józanabb s okszerűbb földművelési ismereteket s irányadó tekintélyt, sem végre tán faj-nemesítésre szolgáló valamely kitünő, s a magyarét fölülmuló szellemi és testi előkelő tulajdonokat nem fog magával hazánkba azon szegényebb néposztály behozni, mely saját hazájában is csak cseléd vagy napszámos, vagy ehez hasonló 2—3 holdas kinlódó szegénység szerepét üzte. Ezen osztály sehol sem tartozik a miveltebb régiókhoz, s mindenütt az erkölcsileg s szellemileg eltörpült rétegekhez számittatik, — magával tehát sehová oly nemesb tulajdonokat, melyekkel nem bir, nem is viszen. S ezen nézetünkben megerősödtünk, midőn mintegy 7 év előtt az erdélyi szász föld számára hasonló néposztályból a württembergi száanalomra méltó bevándorlókat az országon keresztül nyomorogni láttuk, mitől nem igen különböztek Ehrenbergnek, habár valamivel vagyonosb, mégis a vállalat kontársága miatt kudarczot vallott védencei legközelebb.

S ha a feladás csak az volna, a szegényből gazdagot, a cselédből birtokost teremteni, akkor emberekért nem kel-

lene messze menni, mert az országban annyi a házas és házatlan zsellér s 3—5 holdas szegénysorsu gazda, napszamos és cseléd, hogy azoknak az összes statusjóságok, de még a magán nagybirtokok sem volnának elegendők, 30 holdas telkekre osztva. — De még Éjszakamerika sem osztogat ingyen telepeket, habár annak kétharmada parlagon hever, s ott az összes európai földmivelők munkát kaphatnának.

Mi végre azon czélt illeti, melyet időről időre annyi előszeretettel penget a német sajtó a Rajnától a Dunáig, miszerint e nagyszerű gyarmatosítások a német nemzetiség erősítésére s a magyarnak ellensúlyozására lennének kedvesek és kívánatosak, — részünkről német collegáink e kedvencz eszméjének utjában nem állunk, de bátorkodunk őket nyílt őszinteséggel figyelmeztetni, vajjon az 1848-iki ugynevezett nemzetiségi mozgalmakban a német elem ellenségképen állott-e a magyar elemmel szemközt? — s vajjon a legnagyobb szerű gyarmatosítás, például 100 ezer telepedő család, változtatná-e a magyar elem irányában a sulyegyent oly arányban, hogy az 250 millió pengő forintnyi áldozatot s tulajdonképen kockáztatást megérdemelne?

Sokkal több számítás, tapintat, és e szélyesség ül a kormányon, mintsem ily czéltalan és a status erejét felemészítő vállalatokba bonyolítsa magát; mely ha a statusjósághoz tartozó s földmivelésre használt allodiumokon a jövedelem szempontjából a házi kezelést kielégítőnek nem tartja, az illő haszon elérésére sem az eladást, sem a tömeges drága gyarmatosítást bizonyosan nem választja, hanem vagy az ideiglenes, vagy a fenidézett sikerült példa után czélszerűbben az örökbérendszert fogja alkalmazni, mely utóbbi a birtok- és hitelczim megőrzése mellett, a státusnak a tőkeértéknek megfelelő állandó jövedelmet biztosít s melyet a kincstárnak nemcsak megerőltetése nélkül, hanem valóságos gyarapodásával fokonykint lehet ahoz képest eszközésbe venni, a mint e statusjóságoknak legelő és összesítés tekintetében megelőzőleg szintén szükséges rendezése végrehajtott.

Az örökbérendszert azon kihasználási mód, mely a

magyarországi statusjóságok mindegyikén, akár koronai vagy kincstári, akár alapítványi vagy fiscalis legyen az, legcélszerűbben s leghamarább alkalmazható a nélkül, hogy a birtok eredeti törvényes rendeltetése megváltoz-
 nék, — s mely magában foglalja a népesítés sikeres eszkö-
 zét bármely népfajnak kizárása s a gyarmatosítás költ-
 ségei nélkül.

S minthogy az álladalmi jóságok az ország minden részeiben szét vannak szórva, — a kormánynak nemcsak hatalmában, hanem úgy hisszük, hivatásában is fekszik, az örökbérrendszer alkalmazása mellett kiosztandó telkekre különféle országokból különféle iparágak meghonosítására alkalmas és válogatott családokat beköltöztetni, kik a mezőgazdaság egyes ágaiban a külföld sikeresb eljárását és czélszerűbb eszközeit példaképen gyakorlatilag életbehozzák. — Így gazdagodnék a magyar alföld hollandus dohányosok ritka tárgyismeretével, így ültetnének át Szepes, Pozsony, Vas és Sopronmegyébe a belgiumi páratlan lentermesztés, így terjedne el Somlyó, Badacson, Buda, Ménes, Eger, Tokaj és más hegyeink körül a rajnai, bordeaux-i és champagnei czélszerűbb szőlő- és pinceszézelés, így a hegyek közt és síkságon a schweizi, olaszországi, tyrolai s hollandi tej- és sajtgazdaság, így végre a selyemtenyésztés s a mezőgazdaság egyéb ágainak miveltebb és hasznosb üzlete*).

---

*) Az ügy érdekében igazán megelégedéssel olvastuk a „*Pesther Zeitung*“ nyilatkozatát f. é. 70. számában gyarmatosítási nézeteink felett hazánkban, miután velünk elvileg megegyezik abban, hogy az álladalom ingyen nem osztogathat a bevándorlónak birtokot, hogy hazánk csak pénzes és értelmes telepedőket használhat, s hogy végre gyarmatosítások által a magyar nemzetiséget paralyálni sem nem méltányos sem nem lehetséges.

S hogy mégis azon lap a gyarmatosítások helyett az álladalmi jóságokon tőlünk javallott örökbérrendszer alkalmazását kielégítőnek nem tartja, csak onnét eredhet, hogy tán előadásunkban eléggé érthetők lenni nem tudtunk; mi végett állításunkat ujabban megmagyarázni kötelességünknek tartjuk.

Az örökbér, mint azt mi alkalmazandónak hisszük, keveset különbözik a tulajdonosi természettől, mert az örökbérlő az évi bér pontos fizetése mellett az átvett jóságot nem csak hábor-

Igy értettük fentebb a gyarmatosítás lehetőségét s valószínű létesítését a status részéről Magyarország álla-

gatás nélkül állandóan birja, hanem még éltében egy harmadikra át is ruházhatja, holtá után pedig végakaratilag örököltheti, reá beruházásokat határtalanul fordíthat, s ezeknek értékéig telekkönyvi adósságokat is tehet. Eddig tehát az örökbér-jószág az örökös-tulajdontól nem különbözik, sőt azon előnnyel bír, hogy a föld árát a gazda máshová fordíthatja.

Az örökbér terhes oldala egyedül abban áll, hogy 1. a vállalkozó a föld árát soha le nem teheti, hanem a tőkeérték kikötött kamatját vagy csupán pénzben, vagy egy részben gabonában is évenként állandóan fizetni tartozik, mit ha 2. pontosan nem tenne, beruházásaiból árverés útján kibecsültetvén, a jószág más vállalkozónak adathatik. — Hogy továbbá 3. az örökbért képező telek szét nem darabolható, s azt tehát mindig csak egy örökölheti, s a szülők után osztózási tárgyat, ide nem tartozó vagyonon s készpénzen kívül, egyedül a beruházási tőke, s a jószág hasznát képviselő érték képezheti.

Az álladalmi jószágokra nézve mi azon elvet állítottuk fel, hogy a kincstárnak nincs és nem lehet érdekében az álladalmi jószágokat örök áron elidegeníteni, nehogy akár törvényes rendeltetésüktől elvonja azokat, akár egy folyton növekedő értékű biztos tőkealaptól, kivált a mai pénzviszonyok közt megfoszsa magát. De óhajtjuk még is egyszersmind, hogy részletes telepítések a valódi szükséghez képest történjenek e jószágokon az elidegenítés alkalmazása nélkül, az az: et capram, et caules; ez pedig egyedül az örökbér-rendszer útján lehetséges.

Azon czél, hogy csak pénzes és értelmes bevándorlók telepíttessenek meg, az örökbér által is feltételeztetik, mert sikeres gazdálkodás megindíthatására beruházásul s forgótőkének minden hold után legalább 30 pftra van a vállalkozónak szüksége, (s ekkor csak vályogból szalmatetőre építhet) s ennélfogva az örökbérlőnek az ajánlott 40 holdnyi telek után letelepedésekor legkevésbé is 1200 pfttal kellene még birnia utazási költségeinek s a telekkönyvi bevallási járadéknak levonása után.

Az örökbér Európa majd minden országaiban ismeretes, és kapós, mert általa a föld értékének befektetése nélkül tulajdonhoz juthatni. Németországban az örökbérlők (*Erbpächter*) a parasztság legvagyonosb osztályához tartoznak. Nincs tehát okunk attól tartani, hogy ha általában kedve lenne egy pár ezer pengő forinttal bíró német vagy más országi földmivesnek Északamerika helyett Magyarországot új hazául választani, szívesen nem fogadná az előtte ismeretes örökbért, mely őt a föld-

dalmi jószágain, s ily irányba mellett a kormány intézkedésének örömmel hisszük, hogy az értelmes utmutatót,

nek készpénzben való megvásárlásától megmenti, s tőkét azonnal nyereséges gazdálkodás megkezdésére fordíthatja.

Ha az örökbér alkalmaztatik örök átengedés helyett gyarmatosításra azon kevés helyen, hol az hasznosnak mutatkozik, s a telepedőnél vagyon és értelmiség lényeges kellékül vétetik; — akkor nem csak felesleges leend azon kivételes kedvezmény, hogy a telepedő több évekig adómentes legyen, részletekben törleszszé tartozását, sőt még előlegezéseket is kapjon, mint azt a „*Pesther Zeitung*“ ajánlja s mi az elajándékozashoz igen közel jár, hanem a föld tulajdona, s tőke értéke is megmarad az álladalomnak, mely az amortisatio alkalmazása mellett különben is nyom nélkül szétporlanék, s a kincstárnak semmi nyomatékos segélyt nem nyújtana.

Ezen előzményekből pedig önkint értetődik, hogy midőn az ingyen gyarmatosításnál minden telek után a státusnak 25000 pftnyi valóságos kiadást róttunk fel, nem követtünk el semmi calculushibát, mint a „*Pesther Zeitung*“ vélte, — mert mi következetesen az elajándékozott s elidegenített földnek tőkeértékét is felvettük, melyből azontul a kincstár eddigi kamatait huzni szintugy megszűnnék, mint ha azon tőkét készpénzben adta volna a telepedőnek; de mégis követtünk el calculushibát abban, hogy a föld árát csak azon mértékben vettük fel, melyben az a mostani kezelés mellett kamatozik, nem pedig azon érték szerint, melyért a föld árverés utján eladható lenne.

S hogy ezen érték nem csak (mint mi azt erősb meggyőzés végett felvettük) 30, de 50 fton is fölül menne minden hold után, a „*Pesther Zeitung*“ tudósítóját biztosíthatjuk, habár azt kijelentett nézete szerint hazánkban jutányosnak nem tartja. De a jobb föld az országban 1200 öles holdjával 65 pfton alól sehol nem kapható, sőt 80—100 s több pftjával fizettetik, mint erre különféle vidékekről számos példákat hozhatnánk fel, mire elég legyen említeni, hogy Szentés vidékén oly paraszttelek, mely a legelő illetőséggel együtt nem mül fölül 70 magyar holdat, 10 ezer pengő forintért is elkel, minden instructio s faültetvények nélkül. Ha tehát szorosán vennők ama 40 holdas gyarmattelek értékét, az a beruházással együtt nem 2500, hanem 4—5 ezer pengő forintra rugna, mi természetesen a calculust még inkább megváltoztatná.

Nagyon középszerű, kövecses vagy rozs-földet kaphatni csak 50 pftért hazánkban, s Ehrenberg telepedői épen azon buktak meg, hegy a földnek árát egészen meg kellett vén fizetni, a gazdaság megindítására pénzük nem maradt, s így ők ily gyarmatosításra eléggé vagyonosak nem voltak. S ha tehát

mivelt gyakorlati tanítókat, s vagyonos munkás telepedőt testvéri nyílt karokkal fogadandja polgártársakul minden magyar*).

Ehrenberg az örökbért alkalmazza, telepedői el nem pusztultak volna. De ez magánvállalkozótól nem követelhető, s tőkéjét örökösen s felmondhatlanul egyedül az álladalom adhatja ki kamatra.

A mennyiben végre hasznos példa és utmutatás végett az állat- és selyemtenyésztés, len és dohánytermesztés, szőlő- és pinczekezelés s több efféle érdekében különböző országokból alkalmas szakértő családokkal telepítéseket ajánlottunk, azt egy részről tömegesen szükségesnek nem állítottuk, más részről pedig ily magasb célra bizonyos álladalmi kedvezmények ellen nem lehetnénk, habár azokra nézve is szigoruan az örökbérhez ragaszkodván, egyedül a szállítási s a beruházási költségek elvállalását kivételképen ajánlanánk, s meg vagyunk győződve, hogy ekkor alkalmas vállalkozókban nem is lenne — hiány.

Nagyon kitünő találmányok vagy hasznos új művelésiágak meghonosítására pedig a földnek teljes elajándékozását sem irigyelnők, miután a fiscális jóságok eredetileg különben is egy részben erre vannak rendeltetve, mint ezt a nagy József császár cselekvé, ki a többi közt az Arizsi családnak donatiójában is (ha jól vagyunk értesülve) foglaltató azon kötelezettséggel ajándékozott egy jóságot a banságban, hogy az a rizstermesztést hazánkban megismertetni, s állandóan üzni tartozzék, mi mai napig is történik.

*) A bécsi sajtó organumai között újabb időkben az „*Ost-Deutsche-Post*“ volt egy a legolvasottabb lapok közül hazánkban, mert szelleménél fogva a martius előtti napokban is szabadabb sajtóhoz szokott magyarban sok rokon húrt pendített meg. De ebben is, mint az összes Lajtántúli sajtóban, két közös vonás volt észrevehető, mi a magyar olvasónak fájt, s azon gyakori véleményt erősíté, hogy a bécsi sajtó általában a magyarországi viszonyokat s fajunkat is hiányosan ismeri.

Egyik közös tünemény volt a bécsi sajtóban, hogy valahányszor hazánkban austriai lábra állítását latolák, vagy annak jövendőjéről szólva, átalakítási s javítási terveikkel fölléptek, mindig inkább németországi, mintsem ausztriai szempontból indultak ki, holott e két szempont közt nem csak Magyarországra, hanem magára az austriai birodalomra nézve is eldöntő különbség van.

Ennyi nemzetiségek között a százados együttlét által megszentelt frigy az austriai birodalomnak semmi faj-suprematiát

XI.

Midőn minap az angol bérrendszerről szö-
tünk, megjegyeztük egyszersmind, hogy annak alkalmazása nem a kisbirtokosra vonatkozik; sőt az még a közép-
birtokosnak is egyedül azon esetben ajánlható, ha 10,

ki nem fejező kö z ö s n e v e alatt nagyobb mértékben van biztosítva, mint ha az olasz, lengyel, magyar, tót, rác, és oláh, németországi elnevezéssel fáját beolvasztástól féltetni kénytelenítették. — Mi részünkről magát a felső uralkodó *dynastia*t legerősb s legtartósb regasznak hisszük a *polyglott* közbirodalom összetartására, — s jöhetnek idők, midőn a porosz ügyekzetek ellenében az austriai fejedelem hagyományos állása és tekintélye Németországban éppen azon státusai sulyában és erejében birandja legerősb támaszpontját, melyek a német szövetség határain kívül fekszenek.

A másik kedvező szokása a bécsi sajtónak, reánk vonatkozó tervezései s javallatai körül, alaposan nem ismervén hazánk multját és viszonyait, vagy tettelegesen állapotunkat sértő színekkel festeni, vagy teljesen pálczát törni felettünk.

Ezen észrevételeink kijelentésére különös alkalmat szolgáltatott nekünk a fenn nevezett folyóirat f. é. 77-ik száma, hol a három csillagu első ezikk Magyarország jövőjével foglalkozik. A vezéreszme, az ismeretes kedvező, a gyarmatosítás; a mérték Franciaország; de a kivétel módja el van hallgatva. —

Ismeretlen jóakarónk a Németországból, sőt már Austriából is kivándorló értelmiséget, pénzt és kézi erőt északamerikai utjából keletnek, Magyarországra óhajtaná téríteni, s a két magyar testvérhaza népességét Franciaországhoz mérve 10 millióval hiszi szaporíthatónak; s minthogy földünk termékenysége a francziával mérközik, az adózásban is franczia mértéket vesz, s e szerint a kincstárnak azon örvendetes kilátást nyújtja, hogy Magyar- és Erdélyország maholnap körülbelül 900 millio franknyr közadót (a megyeisközségi adón kívül) megbirhat.

Hogy az érdeemes tervező a népességi quotiens nyomozásánál a nagyszámu franczia gyármunkást s a földnek tulságos szétdaraboltsága miatt megszorított mezei proletariatust a számításból kifelejté, a jó szándék miatt megbocsátjuk, s hogy az adóforrás és adóképesség összehasonlításánál a nagyszerű franczia tengeri kereskedést, s azon világszerű franczia ipart,

12 száz holdra menő birtoka két vagy több részekre levén szaggatva, azokra tetemes szétszórtságuk miatt az országban a tulajdonos személyesen fel nem ügyelhetne.

Az angol bérrendszer magyarországi rendeltetése legközelébb a nagybirtokot illeti, s czélja, mint már megem-

melyhez képest a csehországi, brünni és bécsi ipar-ügyesség és vállalkozási szellem elenyésznek, semmi tekintetbe sem vette, valamint azt sem, hogy ama borzasztó adó-contingenst soha egy francia státusgazda sem vallotta nemzeti dicsőségének vagy boldogságának, — legyen szives a magyar- és erdélyországi adózó közönség ezeket sinórmértékül regisztrálni.

Nem ütközünk meg továbbá a patriotikus czikkirő amaz ártatlanságán sem, hogy magának megmagyarázni nem képes, miért sietnek az ő testvérei, gazdag és szegény, a messze oceanon túl inkább, mint a közel keletnek; értekező ur a sok fa miatt nem látja az erdőt. — De hogy az érdeemes czikkirő mind a kivándorlók, mind a magyarországi népek fölvilágosítása végett utmutatást nem nyujt arra, hogy kinek a földjén és birtokán, s minő föltételek alatt kellene az ajánlott tömeges gyarmatosításnak hazánkban megtörténni, — annál nagyobb veszteségnek tartjuk, minthogy nálunk más meggyőződés uralkodik.

Szerettük volna végre hihetni, hogy, ha írói viszketeg ily fontos kérdésekben tollat fog, s nincs is eléggé avatva a dolgok velejébe, — phrasisaiban már legalább kifejezéseit válaszszamag, s előítéletek által magát vezetetni ne engedje. — Midőn például az író fogalomzavarból az ártalmas kiváltságok helyett az összes martius előtti magyar alkotmányosságot korholja, catói szigorában annyira megy, hogy a magyar nemességet Capua zsarolóival, s a volt parasztságot a spartai helotákkal hasonlítja össze, holott már egy század óta a hűbéri viszonyok oly szelid alakot öltöttek nálunk is, mely akár az urbériségre, akár a patrimonialis biróságra nézve az örökös austriai tartományok sorsától alig különbözött. — A nemesi adómentességre nézve pedig nem kellett volna szem elől téveszteni, hogy egy részről maga a paraszt is csekely adót fizetett, más részről pedig az aristocrazia, nem tekintve sokoldalu jótékony alapítványait, a harminczad s badi subsidiumok utján a közterhekben tetemes részt vett.

Mi sohasem helyeseltük a kiváltságokat; de kiengesztelhet bennünket, hogy azokról a magyar aristocrazia már a forradalom előtt önkint lemondott, s e példájával az összes austriai parasztság urbéri felszabadulásának eszköze lön.

De a legnagyobb méltatlanság fekszik a kérdé-

lítettett, a nagy jószágokat részletes bérbeadások által a kisbirtokkal egyenlő jövedelmezési fokra emelni, valamint azok az új rendszer nyomán a közterhet egyenlő kulcs szerint viselni tartoznak.

Ki az angol bérrendszerről illő fogalommal nem bír, azt a „Gazdasági lapok“ 1851. évi 39., 40. és 41-ik számára utaljuk, hol a jeles főszerkesztő K o r i z m i e s L á s z l ó pénzügyi tanácsos ur e fontos tárgyat személyes meggyőződése után ismeretes éles felfogásával taglalta, s ahhoz részletes megismertetés végett egy eredeti szerződés má-

---

ses czikk zárszávaiban, melyek a bevándorlást a személy- és vagyon bátorság fenyegetettsége, s fajgyűlölet miatt denunciálják akadályozva lenni. Író gyanúsításait vagy dajkjája regéiből merítette, vagy ellenszenvből fogta reánk. A magyar fajgyűlöletet nem ismer; mutatják ezt a korábbi telepek, mutatta a felebaráti szeretet, melylyel Magyarország Rothnak és Ehrenbergnek gyarmati martyrjait utjokban táplálá. E fajgyűlölet mindaddig lehetetlen, míg a magyar saját földén és saját házában nem háborgattatik. A közbátorság pedig nem kisebb itt, mint másutt.

Ha értekező ur a magyar föld gyors felvirulását komolyan óhajtja, — csodálkoznunk kell, hogy azt a gyarmatosítások néhez és hosszú utján keresi, holott a sikeres gyógyszer eltalálásához oly közel járt. — Megemlíte t. i. az ismeretes bécsi bankárokat, kik hazánkban jószágokat vásároltak, s illő instructio által azokat tetemes jövedelmezésre emelék. — Főleg pénz tehát és s z a k é r t e l e m szükségés.

Már miután a t ö m e g e s, bármily pénzes gyarmatosítás ki nem vihető; miután bankárok és külföldiek az egész országot össze nem vásárolhatják; miután a magyar földbirtokosság hazáját tömegesen elhagyni nem szándékozik, s így bármennyire elszegényedve, a jószágok tulnyomó birtokában ezentul is megmaradni kénytelen; miután végre a magyar birtokos szokatlan közterheit nem csak Magyarország specialis javára, hanem az összes austriai közbirodalom érdekében viseli, s habár az adó őt kettőztetett iparra ösztönzi, de azért az adókönyvecskéből szakismereteket nem merithet; sokkal hálásb, korszerűbb, s természetesb feladásnak hinnők, ha a tudós értekező urak a problematikus gyarmatosítások helyett, az adóképesség érdekében, annak taglalásával foglalkoznának, mikép lehetne a magyar földbirtok számára financiális uton olcsó beruházási tőkét teremteni? s minő intézkedések volnának képesek a magyar földmivelőnek legrövidebb idő alatt illő szakismereteket nyújtani.

solatát csatolá. — S ennél fogva mi e kérdésnek elméleti részletes tárgyalásába csak annyira ereszkedünk, a mennyire azt az érthetőség s nemzetgazdasági themánk megoldása igényli.

Az angol bérrendszer szintén nem egyéb mint árenda, s a magyarországitól nem különbözik egyébkint, mint hogy

1-ör csupán oly terjedelemben adatik a jószág bérbé, melynek kezelését a vállalkozó önfelügyelése alatt vezérelni képes, s mely egy mívelt családnak bérlői állapotban is kényelmes (*comfortable*) polgári életet biztosít;

2-ör az árenda rendesen hosszabb évekre köttetik, miszerint a vállalkozó nem tartva minduntalan bolygatástól, erejét kölcsönös érdekekben örömet és szakadatlan a jószág javítására fordítsa, s törekvése jutalmául számolhasson reá, hogy ha elháríthatatlan események a *farme*-ből el nem távolítják, a bérlést gyermekei s unokái is öröklik;

3-ör a bérkötési időszak és feltételek kölcsönösen szigoruan megtartatnak, azokon sem eladás, sem halálozás nem változtat, s csak közös megegyezéssel felbontható, a jogi kérdések a compromissionalis bíróságok rövid és egyszerű útján döntetvén el, s minden halogatás nélkül hajtattván végre az ítélet szigorú értelmében a bíróság által.

Ezen feltételek képezik ama nagyszerű mezőgazdasági mozgalom velejét, mely Angolországban a dús földbirtokost, a vagyonos farmert, a mezei virulást, s a minőségre szintugy mint mennyiségre bámulandó gazdasági termelést létrehozta. — S ugyanazon feltételek hiánya tevő házámban a jószágbérlést majd gyűlöletessé, majd károsá, mert itt majd az árendás szedte fél magát, s a jószág majd nem helyrehozhatlanul kizsarolva, a legszomorubb állapotban került vissza urához, vagy a jólelkű és értelmes árendás a szorgalommal és költséggel helyrehozott jószágból prókatori fogásokkal idő előtt s irgalom nélkül kilöketett, a derék vállalkozó gyakran minden vagyonát elveszté a bérbeadó rossz lelkén, s a ravasz tulajdonos idegen verejtéken s áldozatokon hizlalá becstelen életét.

De ily embertelenek számára az angol bérrendszer nem létezik, valamint azoknak sem, kik a bérlőt nem a tulajdonos teljhatalmú képviselőjének, hanem cselédnek

vagy napszámosnak tekintik, kinek hálátlan feladása egyedül a birtokos érdekében minden jutalom nélkül fáradozni.

Ha tehát hazánkban a nagybirtokos az angol bérrendszer előnyeit élvezni s ez által magát és hazáját jobb karba helyezni óhajtja, s ha azt akarjuk, hogy nálunk is e téren vállalkozási szellem, s mivelt és vagyonos farmerekben egy új hasznos néposztály keletkezhessek, mindezek előtt az angolok némely tulajdonait, a helyes számitást, pontosságot, szilárdságot és méltányosságot kell elsajátítanunk.

A második lépés, mely az elsővel ugyanazon pillanatban indulhat meg, a jószágnak rendezése tagosítás és legelő-elkülönzések útján, hogy a birtok valódi nagysága megállapítva, s habár országszerte elszórva, de mindenütt tagos egybefüggésben létezzék. E rendezést eléggé kívánatosá teszi a tulajdonosnak személyes érdeke, de még sürgősb a községek tekintetéből, melyek tömérdek nemzetgazdasági veszteséggel szintén nem rendezhetik magukat, míg abban a legelő közössége által gátoltatnak. És e tekintetben siessen a birtokos elkülönzési munkájával, mert a közlegelő ismét oly kényes dolog, hogy jöhetne jövő, mely a nagybirtokost kizárhatná abból, mivel őt most a jelen kínálja.

Rendezve s megállapítva levén a birtok, mindazon hazánkfiai, kik a szükséges qualificatiókkal felruházva vannak, s kiknek nemzetségük fénye, a nagybirtokosság jövő hivatása s országos érdeke, s öröklött vagy szerzett birtokaik tömeges fenmaradása szíven fekszik, kétségtelenül ügyekezni fognak az ismeretes legfelsőbb császári nyiltparancs ujmutatása szerint, s a később kiadandó részletes határozatok értelmében, elsőszülöttségi s hitbizományi eldarabolhatlan birtoktömegeket alkotni.

E szándék nem akadályozhatja azonban, hogy a birtokos addig is e célra már alkalmas, s tagra és terjedelemre többé nem változható jószágain a bérrendszer alkalmazásához azonnal hozzá fogjon.

Erre nézve elsőben is kijelöli jószágai közül azon egy vagy több birtokrészt, melyet kastélya vagy kedvencz

tartózkodási helye körül részint személyes hasznos foglalkozás, részint mezei élvezet végett saját házi kezelése alatt fentartani kíván, melyhez tán ősei szent emléke csatolja, s hol a multat kesergő lélek menhelyet, s munkásság és hazafiui indulat illő hatáskört talál.

Mi ekkor a jószágból fenmarad, s mi tán teljes felszereltsége és már bebizonyult illő jövedelmezése tekintetéből a házikezelés folytatását kívánatossá nem tenné, — az mind a kibérlés alá készítendő.

E végre az összes kibérlésre szánt birtok a k a l m a s a l a k u és n a g y s á g u tagokra osztatik, mik a felső népességekben 2—4száz, az alsó néptelenebb vidéken 5—6száz holdra terjedhetnek, részint hogy felszerelési költség tekintetéből könnyebben lehessen jóra való vállalkozóra szert tenni, részint, hogy a bérlő személyesen meggyőzze a jószág részletes kezelését, s rajta a tulajdonosi közvetlenség, s az *intensiv* gazdálkodás minden előnyeit, a hasznosítástól kezdve a szépitésig arathassa.

Ezen előkészületek után hazánkban az ily bérszerződések alapvonásai szerintünk lehetnének:

a) A szerződési idő 12—14 esztendő, hogy a vállalatban bocsátkozni, a jószágot felszerelni, s rajta letelepedni érdemes, s czélszerű vetésforgásokat keresztül vinni lehetséges legyen, s még ezenfelül a bérlő számolhasson reá, hogy pontossága mellett a bér idő elteltével az új szerződéskor minden egyéb vállalkozó előtt elsősege leend, mint Angliában ugyanazon farmeron századok óta ugyanazon bérlőcsalád nemzedékei találhatók.

b) Az épületi felszerelés, vagy a tulajdonos költségén történik, vagy a bérlő által a tulajdonostól elfogadott terv és költségvetés szerint előlegeztetik, oly formán, hogy e kiadás a hosszabbra kötendő bér ideje alatt az évi árendából amortizáltassék.

c) Az ingó *fundus instructus* a bérlő által állítandó.

d) A bért sem halálozás, sem a jószág eladása meg nem szüntetheti kölcsönös önkénytes beleegyezés nélkül, s előforduló jogi kérdésekre nézve a compromissionalis bíráskodás el nem hárítható végrehajtással fellebbezés nélkül köttetik ki.

e) Cautio nem szükséges, s a félbér előleges pontos letétele félévenkint, s mulasztás esetében váltói eljárás eléggé biztosítja a tulajdonost.

f) A gazdaság vitelére s vetésforgásra nézve a bérlő kezét, belátását s hajlamát korlátozni nem szükséges; elég kikötni azt, hogy szénát vagy szalmát eladni vagy elégetni, vagy a ganajból tüzeget készíttetni, s a bérlés utolsó három évében piaezi magtermelésre a jószág kétharmadánál többet fordítani nem szabad.

g) A bérlő tartozik a jószágot alkalmas fákkal s eleven sövényekkel körül ültetni, s részint kertjében, részint az ültetvények közt bizonyos mennyiségű gyümölcs és eperfát nevelni s a bér megszűntével sértetlenül számszerint átadni.

h) A jószágból a bérlő sem felében, sem árendában nem adhat ki másoknak kisebb nagyobb részleteket.

i) A jószág terjedelmének s mesgyéinek megóvásáért a bérlő felelős.

k) A tűz és jég elleni biztosítást, katonatartást, és községi adót a bérlő, az országos közterheket a tulajdonos viseli.

A szerződésnek egyéb előfordulható pontjai nem oly lényegesek, hogy általános szabály gyanánt szolgálhatnának; s mit az elmondottakon kívül e rendszer meghonosítására nézve hazánkban figyelemre méltónak tartunk, a jövő alkalommal taglalandjuk.

XII.

A *vis inertiae* annak idejében a magyar alkotmány palladiumának tartatott, holott az egy szánandó stabilitás támaszánál soha egyéb nem volt, melylyel ártalmas osztálykiváltságok s csupán a születés alapjára fektetett politikai jogok kizárólagossága néma tusák közt az organikus fejlődés természetes igényivel századokon keresztül

merevenségig őriztetett, s az alkotmány sérthetlenségének ürügye alatt minden korszerű társadalmi reform gátoltatott.

A „*vis inertiae*“ századokon keresztül guzsban tartá az országot, s még gyermekkorában lekötötte a nemzettestnek kezein, lábain, és derekán az ereket, hogy minden vér csak az elfogult agy és telhetetlen szív körül keringjen; s míg e miatt agy és szív folytonos vértolulásban szenvedett, addig a lekötött részek fejlődésükben gátolva fonyadtak, s midőn egy váratlan congestio alkalmával a felduzzadt erekről a kötelékek lepattantak, a szédült agyvelő eszméletét veszíté, s a szív görcsökben hullámzott, akkor a mostohán elhanyagolt, elgyengült, ügyetlen tagok a háborgó vértől úzve hanyathomlok vesztének rohanót roskadásában föntartani nem valának képesek.

S miután részint enyaktörő roham, részint az idők és körülmények hatalma Magyarországot új rámákba öntötték, s fajunkat az eddigittől különböző szokatlan légkörbe helyezék át, ismét nem a tétlenség, nem a „*vis inertiae*“ fog az új institutiók befolyásának irányt adni, s nem a férfiatlan elcsüggedés, nem a henye passivviselet fogja az új légkört úgy assimilálni, hogy fajunk ebben is föllelje azon táplálékát, mely annak a szűkebbre vont élet-rámák nyomása, s az előbb egyenjoguságra emelkedett, most túlnyomóság után törekvő társfajok szellemi és anyagi szárnyalásai ellenében diadalmas versenyre, s a természettől annyi kedvezésekkel felruházott nemzeti egyéniség megőrzésére erőt és izmosságot biztosítson.

Ellenkezőleg, a legnagyobb munkásságot s erőmegfeszítést kell kifejtenuünk, s kivált mindenekelőtt megzavarodott anyagi viszonyaink rendezéséhez kell egyesült erővel fognunk, hogy a pihentebb erők, készülbbe ipar, s vállalkozó tőkéknek minden oldalról mutatkozó hatalmas versenyét kitürő szorgalom és nélkülözés által legyözve, létünk alapját, a birtokot, s ezzel fajunkat megmenthessük.

Fájdalom! a pártok és coteriak még mindig sokkal bizalmatlanabbak s engesztelhetlenebbek egymás iránt, mintsem azzal hizeleghetnének magunknak, hogy gyenge szavunk minden irányban elhasson, — de mi zért naem

szününk meg tehetős hazánkfiait, különösen a nagy birtoku aristocratiát hazánk szent nevében kérni, ne szalaszszák el a drága pillanatokot, hanem késedelem nélkül anyagi viszonyaik s birtokaik rendezéséhez fogván, támaszszanak nemes példájok és buzdításaik által országszerte a politikainál üdvösb korszerű mezőgazdasági reform-mozgalmakat.

S ha itt közelebbi irányczikkünk themájára, az angol bérrendszerre vizsaterünk, azon meggyőződésünkben tesszük, mivel a nagy és elszórt földbirtok legnagyobb része csak ezen az uton menthető meg tulajdonosának, ki azt most illően fölszerelni s így az adó és egyéb szükséghez mért nagyobb arányban jövedelmeztetni nem képes.

Ennek homályos előérzetéből, s a házi kezelésnek a közteher alkalmazása óta többé el nem takarható veszteséges volta miatt adta már ki több birtokos jószágai kisebb nagyobb részét árendába; de e bérbeadások, valamint az annak előtte divatozók, az általunk taglalt föltételeknek, s így sem a tulajdonos magán, sem az ország közigazgatási érdekének meg nem felelnek.

A bérbe adott jószágrészek terjedelme ugyanis többnyire fölülmulja a bérlő fölszerelési s személyes felügyeletési erejét, s ennél fogva illő bért az nem fizethet, s a jószágot felesekkel vagy albérlőkkel megosztja, nyereszedési szemtermesztéssel kizsarolja, sem be nem ülteti, sem nem javítja, s néhány év múlva elsoványított állapotban adja vissza a kopár földet tulajdonosának.

Egyedül az angol bérrendszer alkalmazása mellett a multkor kijelölt nagyságu tagokban kiosztott birtokrészek adhatnak a jószág valódi értékéhez s piaczi előnyeihöz mért évi árendát; csak ezen biztosítékok mellett javíttatik és szépíttetik a birtok; s csak ez uton lehet a puszták és latifundiumok illő benépesítését gyarmatosítások nélkül eszközteni.

Különösen pedig a magyarországi katolikus főpapság, káptalanok, templomok, papnöveldek és szerzetek jószágai vannak e rendszer alkalmazására utalva; s mellözve itt annak taglalását, miért voltak hazánkban eddig

rendszerint a papi jószágok aránylag a legrosszabb karban, s miért adták a legsilányabb jövedelmet? — merjük állítani, hogy azok e rendszer behozatalával három és többszörös jövedelemre fognak emelkedni; s midőn így a magas clerus szent hivatását kellemetlenül zavaró sok gondtól menekülve, bővebb alkalma jutna egyszersmind azon senki által méltán nem kárhoztatható nemes ösztönét követni, hogy az egyháznagy a gondviseléstől nyert boldogabb sorsában rokonait is hathatósban részesítse, mint különben a jószágkezelés divatozó rájokbizása által.

Lesznek azonban, kik e rendszer megkezdését és elterjedését értelmileg alkalmas, és vagyonos bérlők hiányán látják fennakadni. De mi ezen aggodalmat nem osztjuk.

Már magában a birtok-rendezetlenségében fekszik, hogy e tagos bérbeadások az előbocsátott utmutatások szerint országszerte egyszerre s egy esztendőben nem, s csak részenként egy vagy két évtized alatt történhetnek, s így a körülírt tulajdonokkal bíró bérlőkre most tömeges szükség nincsen, s nincs tehát ok sem, hogy azon bérlési elvek gyakorlati alkalmazását, melyeknek megalapítására Angliának százados tapasztalás kellett, e miatt egy pillanatig is elhalaszszuk. A kézművest a műhely, a keresdőt boltja és piacza képezi. Példák után nálunk is ki fog fejlteni a farmerek osztálya; — de az első szükségre ott vannak a már valósággal létező bérlők, ott az ügyesb és vagyonosb gazdatisztek, s ott más nem kevés vállalkozó, ki vagy a nyilvános pályáról multja által leszorittatván, e nyugalmasb körre viszi át munkássági ösztönét, vagy tőkénének nem találván biztosabb befektetést, szívesen választ egyszersmind magának a bérlésben oly üzlettért, melylyel az ajánlott rendszer új formái közt állandóság, haszon, önállóság és becsülés van összekötve.

De hogy a birtokrészek, melyek kibérlésre még nem készek, valamint azok is, melyeket mint teljesen fölszerelteteket a tulajdonos magának házi kezelésre továbbra is fön tartani szándékozik, — a tisztí kezelés mellett is a jövedelmezés magasb fokára emeltessenek, kétségtelenül legcélszerűbb eszköz a józanon alkalmazott száztóli rendszer

vagyis *procentuatio*, melyről a „Gazdasági lapok“ f. é. 11-ik száma meggyőző avatottsággal értekezett, s mely lehetőleg összekapcsolván a tulajdonos és tisztje kölcsönös érdekét, azon hasznot leginkább megközelíteni képes, mit az angol rendszerrel eszközölt bérbeadás nyújtani szokott, s mit kétségtelen egyedül személyesen s okszerűn kezelt kisbirtokok haszna mulhat fölül.

S mindezeknek úgy, mint előadatott, egymásután meg **kell** történni; s ha azt a magyar elmulasztja, idegenek fogják végrehajtani. S a végrehajtó leendő földnek ura.

Ahoz képest tehát, a mint vagy erélyes munkásság, vagy a régi *vis inertiae* vezérlendi ezentul a gyeplőt, — vagy az általunk ajánlott birtokrendezés, legelő-elkülönzés, tagosítás, minimum, be-és körül-ültetés, procentuatio és angol bér-rendszer késedelem nélkül foganatosítván, a magyar földmives s a magyar birtokos gazdag, önálló, s az őt környező fajok közt a legtekintélyesb s irányadó hatalmas elem leendő, s a civilisatio és államgazdasági bölcsesség birodalmán teremtvén magának egy új ezeréves nemzeti korszakot, az európai népcsaládok közt nem fej-száma, hanem semmiféle csapások által el nem pusztítható földbirtokosi vagyonossága, műveltsége és erkölcsi sulya által szerzendi meg unokái számára a tisztelet, befolyás és egyenjoguság illő polczát, — vagy elmulasztatván alkalmas időben a rendezés, a nagybirtok a *vis inertiae*, s az ezzel járó *vis pauperlatis*, következtében nem sokára mind idegen kezekre jut, s nagy nemzetségeink elpusztulnak, — a tagosítatlan hagyott paraszttelek és közlegelő pedig egy pár nemzedék alatt könnyelműen felapróztatván, a földbirtok bizonyos nagyságától elválaszthatatlan jóllétből s önállóságból kivetköztetett magyar faj anyagilag megtörve, s szellemileg eltörpülve egy rövid század mulva az ír nép szerencsétlen sorsára jutand.

Még most a választás tőlünk függ.

XIII.

A magyar nemzet hivatása 1848 előtt lényegesen különbözött fajunknak mai feladásától s teendőitől.

Mig hazánkat egyedül a koronás fő egysége s a fejedelem szent személye kötötte az austriai birodalomhoz, s a *pragmatica sanctio* értelmében hazánk a közös fejedelem által saját alkotmánya szerint kormányoztatván, az Austria mellett körülbelöl olyformán állott, mint például maiglan Norvégia Svédország, vagy Holstein Dánia irányában, -- addig a magyar státus legfőbb hivatása volt mind a parlamentáris életben, mind a sajtó és társadalmi mozgalmak mezején nemcsak contestatiókkal, hanem tetteleg is megmutatni, hogy a magyar alkotmány az egyesült két birodalom valódi erősítésére s nem gyengítésére szolgál; hogy a birodalmi kapesot minden külső és belső törekvések ellen megőrizni erős akarat a és érdeke; s hogy végre valamint az austriai örökös tartományok népei, ugy az uralkodó dynastia is bármely europai conflagratio, megtámadás, vagy becsületsértés esetére Magyarország népeinek, s különösen a magyarnak áldozatkészségére, s egyesült támogatására határozottan számolhatnak, mint ez mind Mária Terézia idejében, mind a francia háboruk alatt oly fényesen bebizonyított.

Az 1848-ki korszak politikai rigorosum volt az alkotmányos magyar nemzet számára, melyben az ezeréves studium után rejiciáltatott, mert oly informátorokra bízta sorsát, kik a parlamentáris ékesszólás és dialectica kitünő mesterei voltak ugyan, de a politikai mathesisben szomorú járatlanságot mutattak.

A másíthatlanul megtörténtek után azonban, valamint minden elfogulatlan kénytelen azon keserü igazságot elismerni, hogy a magyar alkotmányt saját politikai vak-ságunk s a bálványimádás bűne buktatá meg; ugy minden értelmes ember be fogja látni, hogy jelen körülményeink közt ismét nem az ismeri a politikai situatiókat, s nem az valódi jó barátja és jóakarója fajunknak, ki a té-

nyek előtt eltakarva szemeit, s még most is hiu ábrándokban ringatva magát, folyvást alaptalan reményekkel izgatja együgyűbb polgártársait; de az sem, ki kislelkűen kétségbeesve, a magyar nemzetet véggkép elveszettnek hirdeti, s maga körül csupa levertséget és elcsüggedést teremt.

Megengedjük, mindkettő szeretheti hazáját, s tán egyiket sem vezérli számító roszakarat; de az eredmény, t. i. vagy egy részről örökös nyugtalanság, csalódás és elégtelenség, vagy másrésztől gyáva önfeladás, tétlenség, és elpusztulás, — mind két esetben oly szomorú, s oly veszedelmes, hogy azt fajunk legnagyobb ellenségei, ha léteznének, kiszámítva sem volnának képesek ártalmas hatásra emelni.

Hogy az eddigi magyar alkotmány a forradalom után lenni megszűnt, s Magyarország tetteleg az austriai birodalomba kebeleztve, az austriai örökös tartományokkal egyenlő, s a birodalmi egységre szükségesnek látott közgazgatási formák közt austriailag kormányoztatik, oly tények, miknek szemébe férfias megadással kell nézni a magyarnak. — De azért a magyar nemzetiség, a magyarfaj, ép oly kevéssé szűnt meg lenni, mint a szláv, német, vagy olasz; s e népfajok mind egyiránt vannak hivatva a közös birodalom politikai és erkölcsi sulyát, s anyagi erejét és hatalmát alkotni.

Az austriai birodalom kormányának sem érdekében, sem szándékában nem feketik s nem is fekszik e népfajok bármelyikét elnyomni, egy harmadiknak alárendelni, s erkölcsi vagy physikai inertióra kárhoztatni, sőt ellenkezőleg atyai indulattal fog minden loyális törekvés, minden közös szellemi és anyagi érdek fejlesztése fogadtatni, a népfajok bármelyike által indittassék is meg, mert az egyes népfajok gyarapodásából erősödik fel a közös birodalom.

Ebből természetesen következik, hogy e különböző, de a gondviselés által ugyanazon egy fényes birodalom alakítására rendelt népfajok közöl idő folytával az fog a közös birodalom irányában a legnagyobb fontosságra és tekintélyre emelkedni, mely a társfajok közt tulnyomó

szellemi tehetséget s anyagi erőt fejtett ki, s melyre a közhatalom a veszély perceiben nem csak physikai, hanem erkölcsi tekintetben is bizodalommal leginkább támaszkodhatik. — Ez axioma.

Innét tehát tisztelt olvasóink mindegyike megfejtheti, mi a magyar nemzet, a magyar faj hivatása jelenleg.

Alkotmányos idejében Magyarország a közös birodalomban politikai sulya s nagysága által, az austriai örökös tartományok irányában az elsőség szerepét viselte.

Vajjon a magyar nemzet sinli-e elveszett politikai sulya értékét? eped-e annak visszaszerzése után, vagy le tud-e mondani teljesen magáról? — s nem érez-e ellenkezőleg, mind ösztönt, mind életrealóságot magában új helyzetében is nemes versenyre kelni a társfajokkal? — azt az idő majd megmutatja; de mi egy pillanatig sem kétkedünk, hogy ha jövőre fajunk valódi érdekeit felfogva, s minden politikai szenvedet háttérbe szoritva, s a létező viszonyokhoz alkalmazkodván, egyesült testvéri vállvetéssel s kitűrő ügyekezettel azon műveltségre felküzdí magát, melyre szerencsés organisatiojánál fogva képes, s az anyagi téren mint földmivelő, iparos, vagy kereskedő, szintén azon polczra fölemelkedik, mely tárt kapukkal várja őt, s ha e közben a magyar politikai érettségének tanusítására s rendületlen hűsége jeléül a törvényeket tisztelni, a közérdekben állított rendet támogatni, ősi nyelvét e közben állhatatosan pallérozván, s minél virágzóbb fokra emelvén, szorosb hazájában azt a képzés s tudományosság nélkülözhetlen organumává fejti ki s avatja fel, — de egyszersmind minden egyéb társfajok iránt őszinte vonzalmat s részrehajlatlanságot tanusitni iparkodik; ekkor nyugodtan hiheti minden hazánkfia, hogy a birodalmi népfajok közt nemzetünk jövőre is ujabban nemcsak vagyonosságra és polgárisodásra nézve az elsőséget kivívhatja magának, hanem a közös birodalom irányában fokokonkint korábbi politikai sulyát és tekintélyét is visszaszerezheti, és pedig annál sikeresben, minél szorosban magához csatolja a vele egy évezred óta jó és balsors között egy hazát képező minden egyéb nemzetiségeket, ha azok meghajolni kénytelenítettvén a magyarnak szellemi túl-

nyomósága s szilárd jelleme előtt, abban ismét a teljesen kiengesztelt idős testvért és értelmes kalauzt szemlélhetik, ezt az új korszakban is mind a fejedelem iránti hűségben, mind a közboldogságra vezető egyéb polgári erkölcsökben a haladás élén bajnokilag s önzéstelenül előre törni látják.

Isten után ezen irányban s Felséges Urunk Fejedelmünk igazságos atyai indulatiban rejlik Magyarország jövődjének záloga, s ha közéletünkben ezentúl a hű és tapasztalt Széchenyi Istvántól annyi bölcseséggel ajánlott eszélyességet is valahára sajátunkká tesszük, s jövőre a hűséggel az okosságot, s a munkássággal az egyetértést párosítjuk, úgy kibühödött nemzetünkre a régi öröm és dicsőség napja egykoron ismét mosolyoghat.

XIV.

A nevelés ügyére akarunk ezuttal áttérni; s hogy minden polgári teendők alapját mégis a mezőgazdaság kérdése után soroztuk, azon nézetből tettük, mert a magyar nemzetnek a jövőre nézve jelenleg legsürgősb és legfontosabb: földbirtokának megőrzése, mi neki e perczben, ha egyedül nem is, de lényegesen képes tekintélyt és befolyását biztosítani.

S miután e részben a nevezetesb első teendőket fővonalaikban előadtuk, sietünk áttérni egy tárgyra, mely csodálatosan mindenütt könyvtárakat képező foliánsok, sajtói állandó fejtegetések, s országos experimentatiók örökös foglalatja, — egyetemes sikerrel mégis azt sehoh foganosítva nem látjuk. Értjük a nevelést.

Vegyünk bármely európai országot akár erkölcsi, akár műveltségi tekintetben; vegyük a népeket vagy onosságra vagy politikai jellemre nézve; mindezen különböző tulajdonokat, mindenütt különböző irányban és mértékben látjuk kifejlődve, azon számos factorokhoz képest, melyek az emberiség nevelői gyanánt tekinthetők, s melyeknek

szerencsés összetalálkozásától függ, hogy népek és országok anyagi és szellemi jólléte, politikai sulya, s erkölcsi belértéke s még kültekintélye is azon mértéket megüsse, mit közboldogságnak szoktunk nevezni, s mi criterium gyanánt szolgál egyszersmind arra, vajjon egyes népek azon ösvényen haladnak-e, mely őket az emberi és polgári rendeltetés céljához vezetni képes?

A leglényegeseb factorok, melyek nemzők s nevelők gyanánt működnek a népek physikai s szellemi fejlesztése, s a társadalmi jóllét teremtése körül: az ország természete és fekvése, a népfaj tulajdonságai és multja, társadalmi szerkezet és család kör, vallás és iskola.

E factorok mindegyikét a magyar népre s Magyarországra alkalmazva, vizsgáljuk meg röviden, bir-e a közboldogság elemeivel? s mik fogyatozásai?

A magyarnak oly hazát adott a gondviselés, mely mind egészséges éghajlatánál, mind a természet három országából reá halmazott kincsek és kedvezmények bőségénél fogva a continens majd minden tartományaival vételkedhetik. — A termékeny föld tulnyomó része a magyarfaj birtokában van, s csupán akarától s egyesült törekvésétől függ, hogy a föld Lombardiával, Begiummal, és Angolországgal versenyt virágozzék, s a tulajdonos fáradalmaival állandó jólléttel s a legnemesb élvezetekkel fizesse vissza. — Földünk e gazdagságánál fogva szintén polgártársaink lelkes ügyekezettől függ, hogy Magyarország a francia bort és cognacot, a gyarmati cukrot és rhumot, az angol posztót és vasat, belga és sziléziai vásznat, az olasz selymet és sajtot stb. nélkülözze, sőt megfordítva azokat maga is előállítván, mind-e gyártmányokkal európai kereskedést üzzön.

Habár e mellett a bányászat minden forrásival megáldotta Isten ez országot, mégis a státus által kezelt nemesb érzeket kivéve, a magán-bányaüzletnek még ugyszólván gyermekkorában vagyunk, s különösen a vas és kőszénbányászat s az ide sorozható porcellán és üveggyártás tekintetében egyedül magasb technikai képzettség s vállalkozási szellem nyithatja meg a leendő magyar iparnak e dus aknáit.

De a gyáripar egyéb ágai s kézi mesterségek is hazánkban minden mást, csak a természetet nem okolhatják mostohaság miatt, s hátramaradásunk e tekintetben is nem a természet hibája, mely a gyapotot kivéve, bőkezűen mindent adott, hanem igen nagy részben a magyar *vis inertiae* következése.

S mi az ország fekvését illeti, általa fajunk a multban dicső, jövőben nemes és hasznos szerepet nyert a gondviseléstől. Egykoron a nyugoti polgárisodás védbástyái valánk a keleti vadság ellen; jövőre diszes rendeltetésünk a nyugoti műveltség közlönyeül szolgálni a szomszéd keleti népek nemesítésére s szellemi emancipatiójára.

De ha e fekvést kereskedés szempontjából vesszük, nem birunk ugyan egyéb szárazföldi országok felett sok előnnyel; azonban nem feketik minden város, s minden ország a tengerparton, s a Duna mégis a világ minden részeivel összeköti hazánkat, s ha ezenfölül minden alkalmas folyónk hajókázhatóvá tétetik, ha azok helyenkint esatornák által kapcsolatba hozatnak, ha kö- és vasutak hálója terül el az ország minden részein, s mind-ezen kö-, viz- és gőzcsatornák a főerekbe ömölve terményeinket s gyártmányainkat nem csak Európa minden vidékére, hanem a fekete tengeren s Adrián keresztül minden világrésekre elszállítják s hasonló rövid és olcsó uton szükségünket a külföldről fedezik, — ez ürügy is megszűnik kereskedelmi pangásunk mentegetésére szolgálni.

Mit tehát a sors Magyarország közboldogságáért. egy boldog nemzet nevelhetésére, hazája természetgazdagsága által tehetett, mindent pazar kézzel halmozott reá; s ha mégis fajunk ennyi heverő, s az okszerű szorgalomnak versenyt kínáló kincsek között mai napig szegény és ügyefogyott maradt, azért nem vádolhatjuk a földet, mit őseink számunkra megszereztek; sigy a hibát másutt kell keresnünk.

Vagy tán a magyarfaj egyéniségében s annak mostoha organismusában fekszik-e a hiba?— Szívesen elismerjük mi a német fajnak vasszorgalmát, simuló csendes természetét, s tudományos magasságát az idealismus mezején; — tiszteljük a francziának lovagiasságát, vitéségét, fi-

nomságát és szellemisségét; — bámuljuk továbbá az angol faj szilárd jellemét, számoló tehetségét, találékonyságát, s merész vállalkozó szellemét; — becsüljük a németalföldi fajok műveltségét, ügyességét, s legyőzhetetlen kitűrő háttározottságát, s egy szóval minden más népfajok nemesb tulajdonait. — De a magyar fajnak sincs mit pirulni természetétől nyert egyénisége felett; s ha itt idomarányos férfias termetét, finom és mégis megedzett idegeit, s élénk véralkatát, a legmagasb pallérozottságra képes szép nyelvét, világos tiszta eszét, ösztönszerű nemes indulatait, sokszzerű ügyességét, éles fogékonyságát s mégis megtörhetetlen fajállandóságát idézzük, nem azért történik, hogy az együgyűségnek és hiúságnak tömjénezzünk, vagy olesó vigasztalásul hitvány önbálványozással takargassuk hibáinkat, — hanem azért, hogy megmutathassuk, miszerint a magyarországi tömegnek sem szellemi, sem anyagi elmaradását a magyarnak fajtulajdonságiban keresni nem lehet.

A közmondássá vált magyar *indolentia* nem alapvonása e fajnak, s ha kérkedőleg hangzik is, nem alaptalanul mondák apáink, hogy kedvében teremté Isten a magyart; de bizonyosan czéltalanul nem is teremté, hanem adott neki egyszersmind testi és szellemi elsőségeihez mért kötelességeket és missiót.

S miért nem teljesíté eddig azokat, s mi hátráltatja őt ebben jelenleg is, a jövő szakaszban tovább nyomozandjuk.

XV.

Azon kérdésnek nyomozása: minő befolyást gyakorolt a magyar alkotmány és társadalmi szerkezet 1848-ig Magyarország népeire? s minő sikert várhatni az austriai birodalom új kormányzási rendszerétől? legnagyobb publicistáink elmélkedéseit, practicus Széchenyink látnoki tehetségét, s a korán elhunyt szellemdús Dessewffy Aurel ékes tollát érdemelné. — Mi e kérdéshez egészen

igénytelenül s csupán a körülmények által vont határok között szólhatunk.

Hogy a kormányformák s a népek társadalmi szerkezete századok folytán lényeges befolyást gyakorolnak a birodalmak műveltségére s nemzetek jellemére és közboldogságára, azt, nem tekintve hazánkat, felvilágosító el-
lentétben megezáfolhatlanul tanusítják egyfelől a török birodalom, másfelől Angolország. Itt virágzó mezei és gyáripar, tudomány, polgárisodás, szorgalom, nemzeti mély öntudat, emberjog és anyagi jóllét, — amott a földmívelésnek s kézművességnek gyermekora, elpuhultság, szellemi setétség, rabszolgaság, restség s a hatalmasok izléstelen fénypazara mellett a tömeg szegénysége, mindannyi biztos csirája a nemzeti halálnak, mit az uralkodó nemes indulatu szultán korszerű reformjaival (ha nem késő) most megelőzni s elhárítani ügyekszik.

Az emberiség története azonban más részről a polgári szerkezetre nézve sok egyéb nevezetes és tanulságos adatokat s corollariumokat szolgáltat.

Ezek között legfeltűnőbb tény az, hogy az egymástól külalakra legkülönbözőbb kormányformák alatt az országok egyenlően virágzó s a népek boldogok lehetnek. Ezt az új divatu alkotmányok behozatala előtt meglepő egyformasággal tanusítá az absolutismussal, de szabadelvűen kormányzott Dánia, a patriarchalis, s valóban atyai autocratiával kezelt virágzó Toscana, a képviseletileg korlátozott orániai háztól vezérlett Németalföld, s a köztársaságot képző Helvetia. Mindannyiban különböző szerkezet mellett magas anyagi jóllét, tudomány, s ritka polgári képzettség uralkodott.

A második tanulságos corollarium az, hogy a társadalmi szerkezet és alkotmányok egyrészről, a népek másrészről egymásra kölcsönös befolyással vannak, mert valamint józan és tartós alapokra fektetett polgári viszonyok a népek physikai s szellemi tehetségeit fokonként magasb-
ra fejtik ki, úgy a böles vezérlet alatt vagyokra és értelemre szakadatlanul fejlődő népek erkölcsi sulya által a socialis állapot koronként ellenállhatatlanul idomittatik. Ennek a többi között legvilágosb példája Britannia.

A harmadik elvitázhatlan tény az, hogy valamint a természetben ugrás nincs, s a népek műveltségi fokához nem illő, hevenyésztett alkotmányok nem állandók, úgy polgári szerkezetet örök időkre megállapítani, s azt a kor-
nak és környező viszonyoknak befolyásától bármily er-
kölesi vagy vallási intézkedésekkel elvonni lehetetlenség.
— Minden, az ember és az ő műve, egyiránt halandó:
egyedül a természet s annak szent igazságai élnek örökké.
Igy tanítja az élet, így a történet minden lapjai.

E hármias corollariumban rejlik a magyar nemzei
multjának kulcsa, jövődjének sinórmértéke; fellelhetnt
azokban politikai tévedéseit, mulasztását, mentségét és
vigasztalását.

Midőn a gondviselés a magyar népet e földre vezette,
izmos karjain s bátor lelkén kívül egészséges velőszerveze-
tet, s a polgári társas élet kellékeiről azon korhoz képest
feltűnő tiszta fogalmakat hozott magával. — A puszta-
szeri fejedelemválasztás és szerződés alkotói ritka tapin-
tattal rendezék el a fejedelmi szék hatalmát, a hűség és
engedelmesség kötelekeit, s a nemzet szabadságát.

A keresztényvallás elfogadásával fajunknak nemcsak
pusztítási dühe s hódítási vágya szelidült, hanem a romai
s görög nyelv maradványiban az aranykor classicus népei-
nek polgári erényeivel is megismerkedett; de meg a téri-
tők által egyszersmind a hűbéri viszonyokkal is, mik a
valláshoz fűzvéen kötelező erejüket, egy részről az oly-
garchicus önzésnek, más részről állandó szolgálai osz-
tályoknak szentelt rájukul szolgáltak.

Az olygarchia túlnyomó ereje megőrzé ugyan a pusz-
taszeri összerződést, s neki köszönhette az aranybullát a
nemesség; de ugyanaz absorbeálta egy részről többnyire
a királyi hatalmat, más részről a szolgaság békóiban seny-
vedő népnek kifejlődhetését. — Minden belháborut, min-
den külső csapást, a tatárjárást, mohácsi gyásznapot és
török igát együdegyig az olygarchiai versengés, s a nép-
nek anyagi és szellemi elnyomása okozta. — II. Lajos sze-
rencsétlen halála után egyedül az austriai kapocs
menté meg Magyarországot az említett viszályok szomorú
következésétől, a teljes felbomlástól.

Pedig Európa egyik népe sem birt Róma elbukása óta oly régen oly tiszta fogalmakkal alkotmányosságról, s a polgári szabadság értékéről, mint a magyar nemzet; s nemcsak hogy legősibb törvényeinkből helyenkint a civilisatio s népszerűtet meglepően böles axiomái gyémántokként ragyognak ki, de az Erdélybe befogadott szász telepedőknek adott községi rendszer s polgári szerkezet az akkori nemzedék alkotmányos fogalmainak legfényesb tanuságát adja.

S hogy mégis az angol *magna charta* szebb gyümölcsöt termett az arany bullánál, az kétségkívül leginkább onnét ered, mert az angol nemzet a *Habeas corpus* acttal a népet már jól régen visszahelyezé ősi jogaiba, a választó falakat a néposztályok közt részint lerontá, részint a népszabadság bástyaivá emelé, a szolgaságot eltörlé, s a státusélet terheit és jótéteményeit a néppel megosztá. — Ellenben a magyar aristocratia azt, mit a szászoknak oly okosan és bőkezűen adott, saját fajától irigylé, s csodálatos vaksággal egy évezreden keresztül szép polgári jogainak értékét és sérthetlenségét azoknak kizárólagosságában kereste.

Ugy tett, s úgy bűnhődött, mint a fősvény, ki kincset talált, de kiemelésére egymaga gyöngé volt, s mégis kincse mellett inkább éhen halt, mintsem azt a munka fejében másokkal megosztotta volna. — Magának a legizletesb gyümölcsöket termő nemes fát nevelé, s szomszédját kényszerítette a kökénynek fanyar bogyoiból élni.

Kevesbé tennők jó apáinknak e szemrehányásokat, ha ez állapot s a kiváltságok kizárólagosságának szüksége, minden időben az összes nemesség közmeggyűződése, s azon kornak irányadó fogalma lett volna, mint akkoron Német- és Franciaországban lehetett; de mellőzve a szász telepítést, s a hajdu városok utóbbi emancipatióját, történeti adatok bizonyítják, hogy ama nevezetes forradalomnak, mely a szatmári békekötéssel végződött, az adóközösség s a jobbágyságbóli felszabadulás vágya, helyeslése, ígérete, s kilátása szolgáltatá főképen kitartó erejét s a tömegnek rokonszenvét; s e körülmény inkább, mint bármi

más, vezérlé s határozá meg az ellenkező érzelmi magas olygarchiának magaviseletét.

Ha a magyar aristocratia az említett békekötés után, s midőn a rendes adózás és állandó katonaság behozatott, az angolokat inkább, mintsem a francziákat követve, az alkotmány sánczait tágitotta, s egyszersmind a közterhekben megosztozott volna, saját nyelvét pedig a közéletből és iskolákból oly sokáig ki nem zárja; más jelentőséget nyerendett mind gyakorlatban, mind külső tekintélyre és befolyásra a magyar és alkotmánya; s ekkor másképp vélekedett volna felőlünk a nagy József császár, más helyzetésben talált volna bennünket a francia forradalom, más szemmel néztek volna reánk a testvér austriai népek, — s ekkor nehezen leendett valaha a szellemdús Ficquelmont gróf urnak azt megmutatni módja és akarata, hogy egy önálló magyar nemzet és alkotmány Austria mellett elejétől kezdve lehetetlenség, s annak megsemmisülése még 1847 előtt is a közös birodalom fogalmából folyó szükségesség lett légyen.

De mindezen conjecturák ma már elkéstek; Széchenyi profétai szózata és intései az elfogultságon és kiskorú phantasián eltompultak, s az így önmagunk hozzájárultával bevégzett tényeket késő belátás többé meg nem mäsithatja; annál fogva nincs egyéb hátra, mint töredelmes szívvel, megadással s okulva fogadni a pajkosan provocált sors játékát, — de azért kétségbe sem esni kislelkűen, midőn minden körülmények azon vigasztaló reményt erősítik meg bennünk, hogy ez életerős becses fajra a gondviselés szárnyai alatt még hosszú pálya vár; s ép azon szomorú eseményekben, miket a perczek embere mint a nemzeti halál ravatalát nézi, mi a végső tűzpróbát látjuk, melyen keresztül az ész s kitűrés karjain biztosan eljuthat nemzetünk egy szebb jövőhez, hol fajunknak kiengesztelt geniusa egy nemesb, tisztultabb s izmosb nemzeti élet korszakát őrzi számunkra.

Kisértjük meg tehát combinálni, mit viszünk mi át hozományul ez új korszakba, minő szerep vár ott reánk, miben különbözik sorsunk az eddigitől, s minő viszonyba jöttünk az új rendszer következtében egyrészt-

ről a közös birodalommal, másrésről a birodalmi társfajokkal?

XVI.

Midőn mult előadásunkban az oligarchicus befolyások ártalmasságát Magyarország alkotmányos kifejlődhetése irányában himezetlen taglaltuk, távol voltunk attól, egykori alkotmányosságunktól a gyakorlati életben minden fényes oldalt elvitatni.

Róma a patriciusok, Velence a tizek zsarnoki uralma alatt a legnagyobb embereket nevelék. — A magyar nemzet multja is mutathat fel ugy emlék-esarnokot, melyben hűség és áldozat, tudomány és honszeretet, statusbólcsesség, humanitás és hősiesség, ragyogó tettek és nevek által hosszú sorban képviselve, szólnak hálás sziveinkhez.

Már a jelen értekezésfolyam első szakaszában megemlítők azt is, mennyi áldozatot hoztak a nemzetnek hazánk egyházi és világi nagyjai a köznevelés érdekében, ugyanynyira, hogy általános tanultságra alig mutathat fel ország nagyobb számmal polgárokat, mint hazánk; csakhogy közéletünk egyoldalú politikai, s iskoláink túlnyomó humanisticus irányánál fogva a tanultságból földmivelés, ipar és kereskedés keveset, vagy mitsem nyertek.

A képviseleti rendszer s municipalis élet továbbá fokonként oly magasra fejté ki a közszellemet s öngazgatási hajlamot, hogy az túlhágva az alkotmány sánczait a jobbagyközségekbe s uri hatalom alatt álló városokba is elszívargott, s a hűbéri függés kapcsait annyira megingatá, hogy a patrimonialis hatóság akár az előljárók választása, akár egyéb községi ügyek körül alig gyakorolt már észrevehető bevolyást.

De a legmagasztosb, mi az alkotmányos életből mesze a kiváltságos osztályokon túl nálunk a nép legszélső rétegeire is kiaradt: a hazának hagyományos szent fogalma, a koronás főszentsége, s mindkettőnek elválaszthatatlan hő szerelme. E pontban az eszme egyszersmind érzelem volt fajunknál, — az érze-

lem oly szellemissége, mely költészi s erkölcsi magasságában tán páratlanul áll a földön. S ha szabad Austriának diadalmos csatáira egy század óta hivatkoznunk, s a mindig első sorban küzdő magyar katonának vitézségét említenünk, akkor ki kell mondanunk azt is, hogy ez orosz-láni hősiséget s e hű bátorságot a magyarba mindig királyának dicsősége, s hazájának szabadsága öntötte.

Mindezen szép dolgok mellett azonban 1847-ig Magyarország anyagi jóllétben s a nép egyrészlről illő polgári jogokban, másrészlről a gyakorlati életre szükséges ismeretek forrásaiban szükölködött; — s míg a jobbak magán törekvései a bajon csak keveset segíthettek, azalatt a mindinkább terjedő koreszmék és vágyak a hiányokat folyvást érezhetőbbekké tevék.

Azért is az 1848-ki francia események Magyarországra nézve a hűbériség és kiváltságul monopolisált polgári jogok szempontjából inkább, mintsem a királyi hatalom és kormányzási mód tekintetéből birtak provocatió ösztönével, ugyannyira, hogy miután a törvényelőtti egyenlőség, közteherviselet, s az urbériség megszüntetése a martiusi napokban kimondatott, a francia eseményeknek a nemzet többségénél minden további mélyebb befolyása megszűnt.

S nemzetünk többségének nevében merjük állítani, hogy még akkor is, midőn a terrorizált conservativ párttól többé nem fékezett ellenzéki vezérek az alkotmány-reformot, az éhesnek telhetetlen mohóságával, szélsőségig feszíték, sőt miután a fanatismus és félreértés már polgárvért is ontott, — separatisticus tendentiák csak néhány ábrándozó beteg agyvelejében létezhetének, s aprilis 14-dike nem közérzelmek és vágyak, hanem az összes valódi értelmiséget s igaz hazafiakat lesujtó vakmerő meglepés s erőszak kifolyása vala.

De miután Magyarország mai állása az austriai birodalomban főképp innét veszi motivumát, s miután a közhatalom csak egy szorosb statussegység eszközlése által hiszi jövőre a birodalmi kapcsokat eléggé biztosíthatóknak, a kormányzást pedig sikeresnek; fajunknak nemcsak kötelességérzet, nem csak a józan ész, hanem specialis

nemzeti érdeke is parancsolja, hogy nyugalma, rendszeretete, alkalmazkodása, s a társfajokkal testvéri bánása által kétségbe nem vonható biztosítékot nyújtson törvényes érzelmei őszinteségéről.

Azon meggyőződés, mit a közhatalom fajunknak e magatartásából nyerend, határozza el jövőre nemzeti állásunkat a közbirodalom irányában, az a bizodalom megújulását, az a rendkívüli költséges rendszabályok megszüntetését, s mindazon intézvényeket, melyek nekünk ezer éves multunkból kedvesek, s Austria részéről a birodalmi fajok vegyessége mellett a statusegység irányában engedhetők.

S mi nem ismerjük nagyobb ellenségét akár a magyar fajnak, akár az austriai közös birodalomnak, mint ki amazt nemzeti halállal csüggeszti, vagy emezt gyűlölségre s bizalmatlanságra ingerli.

Miért ne bizzon s reményljen a magyar? miért ne számoljon kiméletre s támogatásra, sőt befolyásra, s irányadó tekintélyre?

Hiszen nem lép a magyar üresen az ifju birodalomba. Az igaz, országos szegénységet hoz magával, de hoz egyszermind egy kiterjedt szép és termékeny földet a természet minden kincseivel; hoz szellemi fogékonyságot s kifejlési képességet; hozza apáink érdemeit, s tetemes fokát a politikai érettségnek; hoz továbbá áldozatkészséget s a birodalom védelmére a legjobb katonát, hű szívet, törvénytiszteletet, s nemzetiségétől elválhatlan és rendületlen honszerelmet.

Ily hozományok után nem fog-e a magyar a testvérfajok mindegyikével mérközhetni? s nincs-e tán bennünk annyi önbizalom, s a közhatalomban annyi sejtelem s számoló ösztön, hogy az austriai birodalom szive Magyarország, s vérenek legbecsesebb része a magyar faj?—

Az új rendszernek, mely a magyar alkotmány helyébe lép, még csak fő vonalai léteznek, azok t. i. mik a status egység eszméjéhez képest a közbirodalom minden részeiben szükségkép egyenlők. Ilyen az adórendszer, a vámszabályzat, igazságszolgáltatás, rendőrség, s az iskolai szervezet.

De a politikai organizatio még nincs befejezve. S habár

sem magunkat, sem optimistáinkat a historiai Magyarország helyreállításával ezuttal nem biztathatjuk, s habár némi intézvényeket, mik a magyarnak drágák és kedvesek, csak az idő és a fenn megerősült bizalom érlelhet meg újabban; de meggyőződésünk erős, hogy az új szervezet nemzetiségünknek, létünk e palladiumának, szabad fejlődést enged.

S ha még ehez kívánatokat tolmácsolni szabad, mik az országos remények és óhajtások minimumát képezik, — ösztönözve azon szétválaszthatatlan mély hűségtől és vonzalomtól, mely indulatainkat a trón és haza iránt vezérli, s ugyanazon nyíltsággal, melylyel minden üdvös közbiriodalmi intézkedést a magyar közönséggel megkedveltetni ügyekszünk, — legyen szabad nekünk is e kettős hivatásunk s loyális törekvéseink egyetlen jutalmául azon fiui reménység teljesülhetésének örvidenünk, hogy

mindazon nemzeti szokásaink, mik a statusegység alapoeszméjét nem sértik, bántatlanul meghagyatnak;

a közös biriodalom érdekében, s tömérdek, a halasztás által csak növekedő teendőink gyorsabb kivitelére, a magyar kir. helytartóság kivételes új helyzetünkhöz mért, s különös országismeretet igénylő, kiterjedt hatáskörrel leendő felruházva;

a temesi-bánság s új szerb-vajdaság a magyarországi helytartóság alá helyeztetik;

a közszükség s vélemények alaposb kinyomozására közbizodalommal bíró hazapolgárokból időnkint organumok állittatnak fel;

a községrendszer s helybeli ügyek kezelése a képviselet s a legtágasb polgári érdekelttség alapjára fektettetik;

az ország anyagi jóllétének sikeres megalapítására szükséges, de elhanyagolt gyakorlati ismeretek terjesztése végett legalább megyénkint reáliskolák állittatnak;

az elemi iskoláktól fel az egyetemig, s polytechnikumig saját nyelvén képeztetik a magyar, szintén egyedül reá rovatván egyszermind e tanintézetek fentartási költsége;

a kizárólag magyarországi közhasznu vállalatok és intézetek támogatására vagy létesítésére országos domestica állittatik;

a magyar földbirtokosság felsegélésére az urbéri kárpótlás siettetésén kívül hitelbank hozatik létre;

a legelő-elkülönzés, tagosítás, s minimum kényszerítő törvényekkel eszközöltetik;

külön nemzetgazdasági czélokra fajonkint szakintézetek alapíttatnak, s közhasznu egyesületek fontosságukhoz képest dotáltatnak. —

E vonalig emelkedik reményünk s tolmácsi bátorságunk, — ezen belül tenyésznek szellemi élet, anyagi jólét, kölcsönös bizodalom, érdekegység, s a legszorosb birodalmi kapcsolatok.

XVII.

Mielőtt hazánk multjának fejtegetésétől végkép megválnánk, nem mulaszthatjuk el még egy futó pillanatot vetni a hűbériség azon maradványaira, melyek az urbériség eltörlésekor az 1848-iki országgyűlés által meg nem szüntettetvén, törvényszerű érvényességükben a mai napig megmaradtak. — Ilyenek a bordézma, korcsmáltatási és húsmérési jog, bolttaksa, sütőpénz, malomállithatás, halászat, vadászat, vásári helypénzszedés s téglaegetés.

Miután elvben a földesúri jog meg van szüntetve, s az urbéri viszonyokkal a hűbériség legjelentékenyebb attributumai eltöröltettek, meggyőződésünk szerint mind a státus, mind az egyes polgárok érdekében, s különösen minden feudalis salaktól ment, korszerű és szilárd jogállapot keresztül vitelére elkerülhetetlen, hogy az érintett hűbéri maradványok is mielőbb részint szabályoztassanak, részint eltöröltessenek, a volt földesurak törvényes igényeik csorbitása nélkül. — Nézeteinket a kivitel módjára nézve pontonkint röviden megmondjuk.

Hogy országszerte minden föld valóban szabad legyen, s a birtokczim minden harmadik követeléstől felmentve, a telekkönyvben tisztán álljon, — okvetlenül

szükséges minden hűbéri nexust megszüntetni, így a hegyvámot és bordézmát is. Ez utóbbi annyival nyomasztóbb, hogy a szőlőmivelés körül az ipart egészen elfojtja, s a gazdát minden javítási költségtől elriasztja, nehogy beruházott pénzéből, sőt értelmesb és több munkájából is dézmát adni kényteleníttessék. — De valamint a szőlősgazdát nem igazságos kényszeríteni, hogy ily bizonytalan kamatu passivumot felmondhatlanul szenvedjen jószágán, úgy annak élvezetétől egyszerű eltörlés által a tulajdonost megfosztani annál érezhetőbb jogtalanság volna, minthogy még urbéri kárpótlása is hátra van.

Mindkét félre nézve igazságos, s a szőlőmivelés s borkereskedésünk szempontjából eléggé nem sürgethető expediens, mind a hegyvám, mind a bordézma tökéértékét 16 évi termés és piaci ár szerint a catastrális személyzet közbenjöttével megállapítani, s a töke kényszerített letételére vagyis a dézma váltságra bizonyos számú esztendőket kitűzni.

A korcsmáltatási jog, törvényessége daczára, nem csak az egyes községeket, hanem az összes utazó közönség kényelmét is érdekli, tehát nem csak monopolium, hanem a közrendőrségnek is kitünő tárgya. — E kizárólagos jogot a mai közviszonyokkal szemközt állítva, az új állapot elkerülhetetlen fejleményeképen tekintjük és következtetjük, hogy 1-ör semmi polgári keresetmód bizonyos néposztályhoz kötve nem lehet; 2-ör a volt földesurat tehát korcsmáltatási jogának gyakorlatában háborgatni ugyan nem szabad, de 3-ör a publicumot sem lehet kényszeríteni, hogyha kivált a falusi és pusztai vendégfogadók és csárdák a mostani árendási szokás mellett az utazók kényelmét ki nem elégítik, az illető községek és hatóságok befolyásával támasztott concurrentia útján aránylagos kényelmeket és választást ne követelhessen. — Egy szóval, a volt földesurakra nézve legtanácsosbnak (s a közönségre leghasznosbnak) tartjuk, ha korcsmáltatási jogaikat örök áron eladják, s az innét származó tőkét jószágaik felszerelésére fordítják, honnét jóval nagyobb s biztosb kamatokra számolhatnak, mint a vendéglők után.

Ugyanezen szempont alá esik a húsmérési jog is, mit a földesurak szintén csak árendások által gyakorolnak, s e körülmény miatt gyakran ártatlan okai, hogy a közönség egyik legfontosb élelmi szerében időnkint rövidséget szenved.

Mi a boltnyitási taksát illeti, miután maga a földesuri hatalom megszűnt, az a kereskedés további fejlődésére a volt jobbágyközségekben nem gyakorolhat ezentul semminemű befolyást, sem abban magánjövedelemforrást többé nem kereshet. — E taksagénynek tehát jövőre a közipar érdekében minden ellenkövetelés nélkül meg kell szünnie.

Ugyan így vélekedünk a kenyér- és zsemlye sütésre nézve is, hol az netalán még földesuri taksaforrásul szolgálna.

A malomjog a vizijoggal függött eddig össze, s annak széles magyarázatából ered, hogy a volt földesur még a száraz malmoktól is taksákat szedett. — Hírszerint a vízi törvények hazánkban is reformáltatni s a közérdekhez alkalmaztatni fognak, hogy a földesuri vizijog egy helyen a pusztító áradások eltűrésére, másutt a rétöntözések s hajózás nélkülözésére ne kényszeritse a vidéket. — Hol a volt földesur malmai közkar nélkül meg fognak maradhatni, azokat jövedelemforrásul jövőre is bírhatja; de a vállalkozási kedv, gyáripár és tőke az új vizijogok által nem fog kizáratni, akár javított lisztmalomokat, akár más vizierőt igénylő gyáratokat alkalmas helyeken állítani. — S magából értetődik, hogy a száraz malmok, ezentul egyéb ipariüzletek sorába huzatva, a helytelen jobbágyi taksáktól fel fognak mielőbb mentetni.

Az új vizijog a halászati jogot meg nem szüntetheti ugyan, de egyrésztől szabályozhatja azt, hogy az egésségi rendőrséggel s a halak természetes tenyészetével öszhangzásban gyakoroltassék, másrésztől kimondathatik, hogy a halászati ügy, mint minden egyéb magánjog sem nemzetséghez, sem néposztályhoz nem köttetve, jövőre a földbirtoktól elkülönzött, s adásvevés útján a tulajdonos személyére változható magánjog.

A vadászati jog a hűbériség megszűntével szintén

új korlátokat nyert. S valamint törvény szerint jövőre saját földén mindenki tetszése szerint vadászhat, úgy tilosokat is és vadaskerteket egyedül saját birtokán állíthatand, idegen földön a legkisebb kártétel szigorúan tilalmaztatván.

A vásári helypénzszedés joga nézetünk szerint a földesuri czímmel szintén megszűnt, annál is inkább, mint hogy a vásártartási jogok nem a földesurnak, hanem főleg az egyes községek jólléte, s a forgalom könnyítése s elevenítése miatt adattak, s a vásáriszabadalommal a faluk egyszersmind városi állásra emeltettek. Az új állapot természetéből foly tehát; hogy e jövedelmi forrás ezentúl a földesurról a községekre menjen át, kötelesek lévén ez utóbbiak, mindazon taksákat és költségeket, miket a vásári engedély eszközlése felsőbb helyen okozott, az uradalmaknak visszatéríteni. —

A tégláégetés monopoliума végre soha sem épült törvényen, s miután a földesuri jog, melynek árnyéka alatt ez iparág kizárólagosan üzetett, végkép megszűnt, magából értetődik, hogy jövőre községek és egyesek saját földeiken téglaverőket tetszés szerint állíthatnak. S ezen iparüzlet teljes felszabadítása annál sürgősb, minél világosb, hogy e korszerű fordulattól függ hazánk nagy részében az egésségesb s tűzmentesebb helyes és olcsó építkezés, mi a közrendőrségnek egyik lényeges feladása.

Nem vonjuk kétségbe, hogy a kiváltságos osztály most minden fillérnyi veszteséget mélyen megérez, de azt is tudjuk, hogy ezen osztály maga ösztönszerűleg vágyik socialis állapotink s jogviszonyaink oly rendezettsége s megállapodása után, mely minden nyomát a hűbériségnek, s az ingerültségnek, nyomásnak, és elégtelenségnek minden ürügyét elhárítsa. A közjó és magánérdek egyaránt igényli ezen áldozatot. S habár e kérdés megpendítése egynémely kedélyre kellemetlen hatást teend, de nem csak hogy e sebeket gyűlöletes kapcsaiból kitisztult polgári állapotok üdvössége rövid idő alatt behegeszti, de azonfölül e hűbér-maradványok rendezése alkalmat és eszközt nyujt arra, hogy a földbirtokos osztály pénzzé tevén királyi haszonvételeit, e tőkét nagyobb sikerrel jó-

szágaiba fektesse, s felszerelt birtokának időszerű felvirágoztatása által egyrészt netán adósságaitól meneküljön, másrészt függetlensége s erkölcsi sulya alapját vesse meg. —

XVIII.

Visszatérve themánk fonalára, taglaljuk röviden, mik a legjellemzőbb tulajdonok, melyek mint az általunk felállított egyik népnevelési factor, a családi kör s apai ház befolyásának eredményei, Magyarország népein észrevehetők?

A nemzetiségek vegyessége e befolyás körül kevés szerepet játszott; német és tót csekély különbséggel az irányadó magyar faj szokásait vette fel; a horvát népet szegénysége alább súlyosztá, s rác és oláh, hevesebb vére s vastag előítéletei között hányatva, még hátrább maradt a magyar mögött, s rajtuk fajunk geniusa csak a külélet jelenségeiben volt tetteleg észrevehető, de azért a forradalomig békében éltek a magyar elemmel. — Egyedül az erdélyi szászfaj különzé el egészen magát közéletében a magyartól, mert azon democraticus polgári és községi szerkezet és alkotmányos autonomia, melylyekkel a magyar királyok a szászokat megajándékozá, választó fal gyanánt állott e faj és az aristocratai lag kormányzott magyar nép között; — a nemesség azonban a két testvérhaza minden részeiben erkölcsaire nézve faj különbség nélkül magyar typust viselt.

Állithatni tehát, hogy a magyar korona tartományinak összes népeiből négyötöd rész, azaz: mintegy 12 millió azon jellemvonásokra s tulajdonokra nézve, miket a polgári társaság minden osztályiban rendesen a szülőktől örökölnék a nemzedékek, egyöntetű vala. S a jelen kérdésben e tulnyomó részt vesszük tekintetbe.

Igen természetes, hogy polgári állás és műveltségi fokozat ez irányban is bélyegző vonalt húzott a külön néposztályok között, azon nevezetes tünemény kíséréében,

hogy e néprétegekben az erkölcsi érték és épség megfordított arányban állott és fejlett a civilisatio malasztival.

A legjelentékenyebb néprétegen, a földmives osztályon, nem fénylik ugyan az európai civilisatio máza, de annak mérgétől is ment maradt. Nem ismeri ugyan a hajlékony taglejtést, a *courtoisie*-t, a kávé- és porcellánt, s a ruha és bútor luxusát; de a legtisztább fogalommal bír polgári sorsáról s kötelességeiről, parancsolatoknak engedelmeskedik, igényeit lehetőségig védi, adott szavát megtartja, bátor, erkölcsös, tiszta, jótékony, és vendégszerető. Legfőbb hibája, hogy másnak még pénzért is csak kénytelen-ségből dolgozik.

De azon egyszerűség, mely e néposztályt különösen a ruházatra s házi kényelmekre jellemzi, nem a szegénységnek, sem a cynismusnak, sem a valódi műveltség tetemes hiányának, hanem a nép természetében rejlő nemes egyszerűség s megedzottság következése. — Meggyőződhetni erről több vidékein hazánknak, hol a vagyonosb földmives ujságot és könyveket olvas, a közviszonyokat helyes felfogással elemezi, műveltebb emberekkel bizalmas érintkezésben van, szerekkel bír, mégis házi kényelmeire keveset, s ruházatjára legfeljebb ünnepnapon különbözik ezüst gombjaival osztályosorsosítól.

Valóban nem a posztó- és selyem-, tükör- és kávécivilisatio az, mi e népréteg boldogságát hazánkban leginkább növelheti!

Legközelebb mind a családi erkölcsök integritására, mind a szülői részvét jótékony befolyására nézve állanak a földmives osztályhoz a városi polgárság s falusi mesteremberek. — Szétbomolván a kiváltságok alkotványa, mely egyik város lakóját a másiké felett egyenetlen polgári kedvezményekkel tetézte, azon néposztály, melyet polgári rendnek nevezni szokás, hazánkban közel két millióra emelkedett. — E népréteg, melyhez egyedül a dúsbankárt s gazdagabb kereskedőt nem számítjuk, s melynek háromnegyed része nyelvre is, s nem csak gondolkozásra magyar, — képviseli az ipart hazánkban, mi ha ismét nálunk illő polczra ki nem fejlett, s így annak testvére,

a magasb műveltség szerény fokon maradt, — a bibéta családi körön kívül kell keresni.

Hazulról a magyar polgár erkölcsös, munkás, takarékos, szófogadó, ügyes és rendtartó; s habár magasb ismeretekkel, miket csak jó iskolák nyújtanak, nem bír, de mind vallási türelemre, mind politikai felfogásra, már rég a forradalom előtt kitünő érettséget s oly testületi szellemet tanúsított, mely e tulajdonok forrásának, a polgári családkörnek becsületére válik.

E rétegben az anyák műveltsége a polgári állás igényeivel minden osztályok közt leghelyeseb arányban áll.

Közvetlen e réteg felett áll a középsorsu nemesség s az ugynevezett honorátiorok kiterjedt osztálya, körülbelül egy millió emberrel; fontos, mert benne öszpontosul a hazai értelmiség veleje, s a tanítók, lelkipásztorok és köztisztviselők semináriuma; ebben foglaltatik az ügyvéd, orvos, mérnök, kereskedő, gazdatiszt, s azon hoszszu sora a vagyonosb földbirtokosoknak, mely egykoron a magyar alkotmány egyik nevezetes oszlopa volt, s melynek szent feladása jövőre, önmagát reformálva, egyszersmind fajunk fejlődését, nemesedését és szilárdulását szellemi s anyagi téren közvetlen befolyása s példája által vezetni.

Itt is egyáltalában mellőzzük az iskolai műveltség s tudományosság terjedelmét s határait, mikről a szülők eddig keveset tehettek; nem érintjük továbbá a socialis életformák civilisatióját, mit ha a szomszéd tudós világ ruha-, porcellán- s butorluxusban, vagy theás estélyekben, tánczképességben, s udvarias szóhalmazban keres, ez osztályban hazánkban is már bőven feltalálható.

De ha ama tulajdonokat s jellemvonásokat vizsgáljuk, melyeknek alapját apa és anya csepegtetik az ifju kebelbe, azok ez osztályban fényre és árnyékra kirívó ellentétekben láthatók. — Becsületesség érzékiséggel; elevenség kitűrő munkásság nélkül; könnyen tanuló tiszta ész, csekély valódi tudományosságal; nyíltság, melyet nem korlátoz tapintat; életrevalóság alapos szakismeret hiányával; comfort utáni vágy, s ezzel karöltve munka helyett pazarlás; baráti ragaszkodás emberismeret s válogatás nélkül; indulatos szerelem gyakori hűtlenséggel; hazaszeretet el-

fogult pártindulattal; s végre vallási felekezetesség saját vallásának buzgó gyakorlata nélkül.

E sajnos vegyület s pszichológiai rejtély uralkodik e népréteg tetemes része felett, mi azt mutatja, hogy a családi élet azon elemeiben, mikből a gyermek lágy keblében a későbbi jellem csirái indulnak, hibának kell lenni, mely, míg nem orvosoltatik, nemzedéktől nemzedékre száll. — S e nevezetes hiba az anyai hivatás gyakori mulasztásában s eltévesztésében, s az orvosság jó anyák nevelésében fekszik.

S meglepő, minél magasb réteget szemléljük a polgári társaságnak, annál sürűbben tapasztalható e hiba, s annál súlyosabbak e hiba szomorú következései.

A nőnek házi erényei, az anyának nehéz, de áldott gondjai sehol nem tükröznek vissza magukat oly fényesen, s oly érezhető súlylyal nemcsak egyes nemzetségre, hanem az összes hazára, mint a legmagasb aristokratia körében.

Hol az országnagy palotájában rend, izlés, humanitás takarékoság, erkölcs, áldozatkészség, s hazafiui nagyság uralkodnak, ott bizonyosan egy lelkes nő, egy erényes anya nemtökint örökös a családi élet felett.

Hol ellenben a magas név, a nagy ősök neve, örült pazarlás, gyönyörhajhászat, óriás kölcsönök, oktalan szeszélyek, embertársain tipródó gög, s a saloni máz alá rejtett tudatlanság nyomoru társaságában emlittetik, ott többnyire egy gondatlan anya, egy vétkes gyarló nő bizonyosan a főbűnös.

S ha e reflexiókat akkor tesszük, midőn a szemle fonalán a magyarországi polgári társaság legfelsőbb rétegéhez, a magas aristocratiához feljutottunk; nem a keserűség érzelmeit akartuk néhány keserű példa miatt szemrehányások közt kiönteni, (hiszen számos fényes kivételek vannak,) hanem hogy azon hazafiui reményünket kifejezhessük, hogy a polgári viszonyainkban történt váratlan fordulat mindenekelőtt önismeretre vezet mindenkit a hazában, a hálátlan pazarfényt s a jövedelem anticipatióját meg fogja utáltatni, a valódi s legfőbb életgyönyört a családi körbe ülteti át, s a nagy nemzetségeknek uj mezőt

nyitand, nem csak historiai nevük s illő jövedelmezésre emelt birtokaik sulya, hanem polgári s hazafiui erények tiszteletre ragadó példája s szellemi tulnyomóságuk által is a legfőbb néposztály történeti czimének s vezérszerepének rendíthetlen új alapot vetni.

Ime tehát ismét egy munkakör, mely az öszszes művelt osztály figyelmét s tevékenységét igényli, — mert mind a közboldogság, mind a világtisztelet legmagasb polczán, s így a legnagyobb erkölcsi suly birtokában azon nemzetek vannak, hol a családi élet az erényesség legmagasb fokára felnemesedett, s hol az egyes polgár a családi körben nem csak testi kényelmeit, hanem szellemi tápláléka nagyobb részét, és honszeretetének kiinduló pontját keresi. — Példa erre Németország egy része, a Németalföld, de mindenek felett az angol nép.

Neveljünk tehát mielőbb művelt házias lelkes nőket, szilárd jellemű jó anyákat s példás gazdaasszonyokat a jövő nemzedéknek, s nemesítsük a családi kört és házi életet, hogy abból, létünk ez utolsó menhelyéből, fajunknak méltó bünhödése után szebb nemzeti jövendő feltámadását reménylhessük.

XIX.

Valamint ezer év előtt a kereszténység eszméje általában, úgy három évszázad előtt a protestantismus Magyarországbán termékeny mezőt, fogékony elméket talált. Az elsővel a civilisatio, az utóbbival a lélekszabadság tört magának utat.

A sorsnak rejtélyes jelenetei közé tartozik, hogy az emberi társaság nemesedése érdekében a gondviseléstől időnkint támasztott koreszmék rendszerint vérben fogantatnak, s hosszas küzdelmek közt testesülnek.

A kereszténység is, ez isteni adomány, mely az emberi méltóság megmentésére a legalkalmasb perczen szállott földre, üldözések s vérontások közt született, s megerősödve, hivei által ismét máglyák és pusztítások

hatalmával terjesztetett tovább. — Minden keresztény, pap és laicus, szolga és fejedelem felelősnek hitte magát akkoron embertársa s alattvalója lelki üdvösségeért.

Innét származott a formákban eltérő protestantismus ellen századokon keresztül viselt majd véres, majd néma harcz, innét az ismételt forradalmak hazánkban, melyeknek gyúanyagát előbb a bécsi, lincai, és szathmári békekötés, később a nagy József császár bölcsesége oltották el.

Ha a fanatizmustól s előítéletektől ment tiszta vallásosság a közerkölcsiségnek legmélyebb alapja, úgy a vallásszabadság a valódi polgárisodás első attribútuma, s a szellemi és polgári szabadságnak elválaszthatatlan frigyese.

Az európai polgári szervezetekben s államkormányzásokban ezelőtt semmi sem mutatott annyi fogalomzavart, mint ama hamis maximák, mik szerint a polgári jogok bizonyos vallásformákhoz köttettek, egyik vagy másik kormányrendszer lehetősége s az álladalom biztossága valamely hitfelekezet uralmától feltételeztetett, s más vallásfelekezetek vagy kitiltattak, vagy üldöztek.

A vallás épen az által tanusítja magas eredetét s isteni erejét, hogy minden emberi hatalmat s minden polgári intézvényt tulszárnyal, a rabszolgát urával egyenlő ítélőszék elé vonja, s annak, kit nyomor, vakeset, vagy politikai kiskoruság gyakran nemcsak polgári, de emberi jogaitól is megfoszt, a szellem nemesb világában emberi méltóságát s kiengesztelő erkölcsi igényeit csorbitás s megkülönböztetés nélkül visszaadja.

S ennél fogva a keresztény vallás bármely felekezetének elvei a politikai meggyőződésektől függetlenek, s ezekkel semminemű szükséges összeköttetésben nem állanak. Hozhatunk rá példákat.

A görög ó-hit, mely az orosz birodalomban az autokratia főtámaszának tekintetik, nem akadályozta, hogy az új Görögország hős fiai a legszabadabb alkotmányért küzdjenek. — Így az 1812-dik évi spanyol demokratikus alkotmányt oly nép készítette, mely a katolikus vallásban a legszigorubb örökösben neveltetett. — Ugyanazon ka-

tholicismus, mely némely olasz státusokban főleg a fenálló kormányrendszer érdekében a protestantismustól oly féltékenyen őriztetik, Belgium utolsó forradalmában szabadságzászlóul szolgált. Míg ellenben a protestantismus Oroszországban a csárnak legnagyobb kegyeit s bizodal-mát bírja.

S ha van eset, hogy a politikai pártok a vallást egy helyütt köpenyül, másutt fegyvernek használják, az csak ott történhetik, hol teljes vallásszabadság és egyenlőség nem létezik. Ott az elnyomott vallásfelekezet rendszeren a politikai ellenzékkel szövetezik, mint azt a tulnyomólag katolikus Szilézia és Rajnamellék Poroszországban, s a katolikus Irland Angliában mutatja.

De még nagyobb tévedés attól tartani, hogy a teljes vallásszabadság egyik vagy másik hitfelekezet tekintélyét, vagy illő szellemi befolyását csorbíthatja. E tévedést fényesen megczáfolja Éjszak-Amerika, hol a keresztény vallás, több mint 40 felekezetre oszolva, a státusnak minden befolyásától ment szabadsággal gyakoroltatik; ott az európai nyugot vallási indifferentismusa mégis ismeretlen, s a virágzó protestantismus mellett a katholicismus versenyt gyarapodik s évenként új basilikákat emel.

Azért is hálásan ismerjük el azon kormánytapintat bölcsességét, melyet a múlt évi aug. 20- és december 31-diki legfelsőbb császári nyiltparancsok az által tanusítanak, hogy a teljes vallási egyenlőséget és szabadságot, melyet Magyarországnak az 1848-ki országgyűlés, s az összes austriai birodalomnak az 1849-iki martius 4-ki octroyált alkotmány biztosított, a már létező keresztény felekezetekre nézve ezentul is sértetlenül meghagyják.

S habár a tilalom, mely új secták behozatala, s új vallásformák alkotása ellen utólag kimondatott, a vallásszabadság elvével ellenkezni látszik, a fenálló körülmények között mégis azt csak helyeselni lehet, részint azért, mert a lefolyt nehéz események után a forrongó elméknek nyugalomra van szükségük, s az új situatiók a polgárnak minden gondjait jelenleg főkép gyakorlati irányban veszik igénybe, — részint mivel a szabad áttérés meg levén engedve, a közbirodalomban létező hat keresztény felekezet

közül mindenki választhat magának olyat, mely kinek-kinek az ő hite szerint vagy a phantasiát, vagy a száraz észet, vagy a lágyabb kedélyt kielégíteni képes.

Ezen előzmények után valljuk meg őszintén s részrehajlás és álszemérem nélkül, mivé lettek a két magyar haza népei e hat felekezetű vallás természetes befolyása alatt századokon keresztül? — S önérzettel mondhatjuk el, hogy vallásosság, keresztény erkölcsök, s a vasárnap megülése a közbirodalom bármelyik tartományában szebb eredményben, mint nálunk, fel nem mutathatók.

De ha azon felvilágosult keresztényiséget vesszük mértékül, mely a vakbuzgóság és indifferentismus között középen áll, — sajnálkozva kell e népek kebelében majd 3 milliót, kik a görög óhitet gyakorolják, oly alacsony fokán látni a vallásfogalmaknak, mely egymaga elegendő áthághatlan választófalul közöttük, s az ország egyéb népei között szolgálni. — S e nagy seb az óhitű pópák szellemi elhanyagolásából, s kézi munkára, s pénzhajtó babonaüzésre kényszerített anyagi tehetetlenségéből veszi eredetét.

S ha ezenkívül a tetemesen tisztultabb keresztényiséggel bíró katolikus és protestans felekezetek között még most is némi nem keresztény feszültség léteznék, azt a megállapított teljes vallásegyenlőség rövid évek alatt annál bizonyosabban meg fogja szüntetni, minthogy a népvezető papság mindkét oldalon eléggé művelt és felvilágosult. S ebben hazánk bármely országgal mérközik, mert ha a magyarországi protestans papságra a külföldi egyetemekből koronkint a fejlődöttebb értelmiség rendesen elszivárgott, ugy a katolikus papság alkotmányos kitünő helyzeténél fogva állandóan magasb képzettség s tudományosság szerzésére ösztönöztetett, s keblében számos egyháznagyot nevelt, kik mint emberek és polgárok, mint tudósok és státusférjak, mint a vallás, haza, és királyi trón oszlopai, a magyarnak hálás emlékezetéből egyedül nemzetünk történetével fognak elenyészni.

Vallás szempontjából azért is ohajtásunk jövőre csak e három kérelemben és indítványban öszpontosul.

1. Szükséges, hogy a népnek vallásos, s nagy részben

értelmi vezérletével is megbizott lelkészi osztály valláskülönbség nélkül anyagi gondoktól ment s holtig biztosított állásba tétessék, s ezenkívül különösen a görög óhitű papság korszerű képzésére az álladalom részéről szigorú intézkedések történjenek.

2. Magyar- és Erdélyország népeinek rendkívüli vallásvegyessége tekintetéből méltányos, s a vallási egyenlőségénél fogva következetes, hogy reáliskolák s egyéb felsőbb tanintézetek ne vallásfelekezetek, hanem nemzetiségek szerint állittassanak; s e tárgyról majd az iskoláknál részletesben szólándunk.

3. Igaz keresztényi hivatásának tekintse minden apostoli szolgálja a különböző vallásfelekezeteknek, a népet nem türelemre, hanem szeretetre ösztönözni, nem elszigetelő felekezetességet, hanem összeforrasztó keresztény erkölcsöket oktatni, nem bigottokat, hanem embert nevelni, s egyedül abban versenyezni egymással, hogy a vallás külformáin túl annak valódi szelleme hasson be az elmékre, s képezze a nép lelkében azon szilárd alapot, melyen üdvözítő erkölcsök, törvények és előljárók tisztelete, s tántorithatlan honszeretet állandóan tenyészhetnek.

Csak így lehet egykoron egy akol, egy pásztor.

XX.

Nincs közkérdés, mely a polgári társaságban az embert, polgárt, családfőt és statusférfit nagyobb mértékben érdekelné, mint a szorosán vett egyéni nevelés ügye, az iskola. — S hogy e nagy kérdést a polgárisodásával kérkedő európai vén continens számtalan felszólalások és meggyőződések daczára százados mesterkélés között a mai napig ennyire megoldatlan s bevégzetlen hagyá, — világosan tanusítja a vezér-maximák hiányosságát, melyekből a népnevelés dolgában egyes álladalmak kiindultak.

Egy helyütt csupán vallás-seminariumnak használtattak a népiskolák, s katekizmuson és biblián kívül minden réalismeret terjesztése az orthodox érzelmek ártalmas

ellenségének tartatott. — Másutt a tömegek felvilágosodásában revolúciók félelmes magvát láták, s annál fogva a népnevelési intézetekben az értelemfejlés teljesen elhanyagoltatott. — S mi több, oly állam is található, hol a polgári sors szerint mindenkinek ki van mérve, mit szabadjon tanulnia, s hol az iskolatanítók szigorú osztályozással s elkülönzéssel képeztetnek faluk és városok, parasztok és nemesek számára, féltékenyen őriztetvén a kiszabott határ, nehogy maga a nevelő is többet tanuljon, mint a mennyit a reá bízott néposztálynak tudnia szabad; midőn ismét egy másik államban az olvashatás megtanulása bizonyos évi jövedelemhez köttetett.

Szerintünk e felek mind a hárman hibás szempontból indulnak ki, széltévesztő uton járnak

Ugyan is a vallás egyedül a műveltebb egyéniségben támaszthat nemesb szívgerjedelmeket, mik nélkül a keresztény nem több az isis-imádó egyiptominál. Értelmiség nélkül vakbuzgóság és babona igen, de üdvözítő magasztos vallásosság nem képzelhető.

Hogy továbbá tudatlanság eddig a revolúciókat el nem háritotta, s hogy az izgatók épen az értelmetlen tömegekben bírják felforgatásokra mindenütt a legkészségesb eszközöket, azt minden kornak története bőven mutatja, valamint azt is, hogy a jogtisztelet és rendszeret érettebb s kifejtettebb népeknél meggyőzőbb s hathatósb motivumok által támogattatik buta tömegek félelménél.

De hogy az ég legmagasabb ajándéka, az ész s annak gyümölcsei, egyes néposztályoktól rendszeresen elzárassanak, s kiváltságul a születéshez vagy polgári álláshoz köttessenek, ez már oly rendszabály, mely mivel csupán a civilisatio terjedése ellen szolgál megvesztegethető cordonul, a reá épített uralmat nem képes biztosítani; s önkénytelen a páriák honára emlékeztetve, minden józan polgári szerkezet fogalmának ellenmond.

Mi szerencsések vagyunk ily álladalmakhoz nem tartozni.

Vannak az embernek alapjogai, melyeket a polgári társaság közeli-güetlenség veszélye és bünhődés provocatója nélkül tagjaitól meg nem vonhat. Ilyen a többi közt

a törvényelőtti egyenlőség, személy- és vagyónbátorság, továbbá a közterhek aránylagos viselése, akár közhivatalokra, akár a keresetág megválasztására hajlam s értelmi tehetség szerint születési különbséget nem ismerő képesség, s végre eltörölhetetlen közös igény nemcsak fizikai, hanem szellemi életre is, t. i. értelmi kifejlésre, s ennek minden forrásaira. Ez a legfőbb áldás, mi a társas állapotból kiáradhat, s mi nélkül alig volna érdemes a természetes függetlenséget és szabadságot, a polgári s állami együttlét egyéni magánakaratot korlátozó feltételeinek feláldozni.

E lényeges alapjogok 1848 óta mind az öszszes austriai birodalomban, mind különösen hazánkban biztosítva vannak, sőt az iskolákra nézve már azelőtt is alkalmazásban voltak.

De a közhatalomnak nemcsak gyökeres népjog, nemcsak magasb szellemi súly, hanem az utilitás szempontjából is kell ösztönöztetnie, hogy első és legfőbb figyelmét a köznevelésre fordítsa, mert onnét, s nem a napszámosi verejtékből meríti a polgár, s általa a status vagyonszerzése, anyagi jólléte legnagyobb factorát: az értelmi képességet, ismereteket, a tudományt.

Alig képzelhető európai álladalom, hol ennek elismerése axiomai érvényességre nem emelkedett volna, s még sem mutatható fel ország, hol a köznevelést bevégezett minta gyanánt lehetne oda állítani. Semmiben nem mutat az európai polgári társaság maga iránt hanyagabb lassúságot, s szükkeblübb fukarságot, mint az iskolákra nézve.

E tekintetben leghatályosabban működött eddigelő Poroszország, s nagy politikai tapintatot tanusított a hircs II. Fridrik, midőn a brandenburgi ház királyi trónjának két fő oszlopul az intensiv népnevelést s az ország-vérendszert (*Landwehr*) választá. E szövetségnek köszönheti a porosz hatalom leginkább erkölcsi erejét s tekintélyes állását.

Népiskolák tekintetében Poroszország után a Németbirodalom egyéb részei következnek, s ezek között az austriai örökös tartományok II. József császár óta kitünő helyet foglaltak.

Ugyanazon vonalra állithatók Helvetia, Német-Alföld, Dánia s a skandináviai félsziget. S ha az angol köznép, a gyári és földmives, kevésbé rendszeres népiskolák mellett mindannyinál érettebb, ügyesebb és gyakorlatiabb, ez kitünő polgári intézvényeinek, egyesülési szellemének, az eszmék szabad surlódásának, a nyilvános közéletnek, a kifejlett ipar ébresztő erejének, s a teljes érettségre eljutott szabad sajtónak műve és gyümölcse.

De e részben a legnagyobb contrastot Franciaország mutatja. Itt a matematikai s természettudományok, classikai, szépirodalom, és művészet intézetei még utól nem ért magas fokon állanak, midőn ezekkel szemközt a népiskolák mind számra, mind belértékre az ottani institutiók leggyengébb oldalát képezik, mintha a koronkint hatalomra vágyók a tömegnek innét eredő tudatlanságát, s tisztább belátás által nem fékezett tüzeit állandó vak eszközül akarnák conserválni.

Magyarországot 1849-dik évig önállóan tekintve, addig a köznevelés ügye s tanintézetek eredménye a következő vonásokban foglalható össze:

1-ször Annyi munificentia, oly nagyszerű áldozatok és alapítványok, mik a nevelés ügyének hazánkban a katholikus és protestans vallásfelekezetek részéről lelkes hazafiak által egyaránt hozattak, s melyek a haza határain túl még több németországi egyetemekre is kiterjedtek, nemzeti történetünk fénypontjait képezik, s elvitáztatlanul tanusítják, hogy a tudománynak tiszteletes ösztönszerű ápolása a magyar nemzetnél már a reformatio előtti századokra visszavezethető.

2-szor. A magyar alkotmány a tudományt legfőbb polgári politikai értékre emelé, hidul alkalmazván arra, hogy a nemnemes osztály bizonyos tudományos gradus megszerzése által az alkotmány jótéményeiben a nemessel egyiránt osztozhassék. — S hogy ezt mindenki minél könnyebben elnyerhesse,

3-szor a képző-intézetek, gymnasiumok, lyceumok, akademiák, hazánkban oly számmal állittattak, mely más országokban hallatlan, s azokban nem csak ismeretlen volt minden iskoladíj, de azonfölül állithatni, hogy a tanuló

ifjúság harmad része születési különbség nélkül részint közalapítványok, részint magán jótékonyág segélyével teljesen ingyen nyere 10—12 évi képzését, honnét eredt, hogy a jobb tehetségek a legszegényebb néposztályból is koronkint a magasb rétegek színvonalára emelkedtek.

5-szer Nem volt az országban a katolikus és protestans vallásuak között helység, mely népiskolával ellátva nem lett volna.

E gondos intézkedések, annyi nemes indulat, s oly roppant, mondhatni megszámlolhatatlan milliókra menő nagyszerű áldozatok után Magyarország szellemi műveltségének a legmagasb fokon kellene állnia! S ugyan mit mutathatunk fel az idézett előzmények gyümöcseül?

Azon egésséges tiszta fogalmak, mikkel a magyar és német faju köznépnél hazánkban találkozni lehet, a természetes ész és politikai multunk eredménye inkább, mint a népiskolák műve, melyek ritka kivétellel ország-szerte szükségtelenül a legszomorúbb karban vannak.

Az oly fontos polgári osztály eddig a nevelési számitásból tökéletesen kihagyatott, s kénytelen volt vagy a népiskolai képzés nyomoru morzsáival megelégedni, vagy ifju korának egy részét, némi ismeretek halászhatásáért, synoptikus scholastikai egyveleg, s memorizáló kinzás között, ugynevezett diákoskodással eltölteni.

Azon néposztályok végre, melyek felsőbb iskolákban képeztetnek, kivéve a selmeczi bányász academia, az orvosi facultás, s mérnöki tanfolyam növendékeit, — minden alapos reálismeretek nélkül, túlnyomólag humanisticus irányban, bizonyos tanultsági fokra vannak ugyan kifejtve, de az életrevaló gyakorlati tudományosság veleje, a matematikai s természettudományi képzettség tán akaratlanul elhanyagoltatott, mert a scholastikai rendszer, s a diák nyelv alkalmazása oktatási nyelvül, teljesen megakadályozák, hogy a naponkint emelkedő tudományok és ismeretek irányában az alapos tanulás hazánkban a nyugotibb országok haladásával lépést tartson.

S ha mindemellet idönkint valóban tudós férfiakat adott hazánkknak a gondviselés, azt egy részben külföldi

intézeteknek, más részben pedig a minden gátokat széttró lángész, s egyéni nagy talentumok áldásának köszönhetjük.

De nekünk a köznevelésre nézve más fogalmaink, s a polgári társaság irányában, melyhez tartozunk, magasb igényeink vannak, melyeket annál örömeztőbb szönyegre hozunk, minél buzgóbb munkásságot tapasztalunk ez irányban kifejtteni azon körökben, hol a közbirodalom sorsa intéztetik.

XXI.

Midőn ezennel fentebbi azon állításunkat ismételjük, hogy az egyéni észtehetség s értelmiség kifejtése, minden hasznos ismeret és tudomány szerzése, s e végre minden köz- és magánésszközök egyenlő használhatása a polgári társaság bármely szerkezete mellett is az elidegeníthetlen emberjogok közé tartozik, — távol van tőlünk azon ábrándos vélekedésben lenni, mintha akár szükséges, akár lehetséges volna a polgári társaság minden tagjait egyenlően kiképezni s kiművelni.

Midőn az idézett absolut jogot igénybe vesszük, elismerjük egyszersmind, hogy különböző polgári sors különböző képzettséget tesz szükségessé, de még nagy részben lehetségessé, sőt gyakorlatilag használhatóvá is. — Ha a kivetközött pap katonává lesz, a jurista postahivatalt nyer, a drótos tót diákul beszél, magából értetődik, hogy mind a három oly tárgyakra fordítá ifjusága nagy részét, mikre hivatásában szüksége nincsen. S ily bizarr esetek nem ritkán fordulnak elő.

Pedig még bizárrabb az, midőn a mezőgazdasággal foglalkozó milliókra menő néposztály úgy neveltetik, hogy legfőbb tanulsága, ha nevét aláírni s imádságos könyvét vagy zsoltárait olvasni képes, s azon ismeretekről, mik őt s az országot vagyonossá tehetnék, sejtelmekkel tán, de semmi fogalmakkal nem bír; midőn a városi polgár képzettségre semmit, s egyedül öltözetre különbözik az eke

tudatlan vezetőjétől; midőn a gyógyszerész rosz chemicus, az orvos a botanikában járatlan, a gépész rajzolni nem tud, az erdőszt csak vadászni tanult, a kovács a patkoláshoz nem ért, stb., s mi több, maga a tanító tudatlan! — És ez hazánkban mind elő szokott fordulni.

Platói álmokkal nem kecsgetjük magunkat, s elérhetlen utópiák nem lebegnek szemeink előtt; hanem egyik kézben a polgári társaság igényeit, másokban a lehetőség mértékét tartva, burkolatlan nyíltsággal tolmácsoljuk a kornak, az álladalmi közérdeknek, az emberjognak, s jövőnknek azon méltányos követelését, miszerint hazánkban a társaság minden tagjának alkalom nyujtassék, magát polgári sorsához, életpályájához, s a tudomány és kor haladásához képest művelni és kiképezni.

Az austriai birodalomban a reál ismeretek terjesztésére nézve már József császár óta a legszabadelműbb nevelési elvek szolgáltak zsinórmértékül az iskolai rendszerben; példa erre a bécsi polytechnikum s orvosiskolák, melyek minden hasonló európai intézetekkel vetélkednek. — Magyarországon a jogtudományi osztályt kivéve, ugyanazon iskolai rendszer volt alkalmazva, mely az austriai örökös tartományokban létezett; — s vajjon lehet-e reál-ismeretekre nézve, a népiskoláktól kezdve az egyetemig, a két birodalmi rész között kedvező képzettségi párvonalt húzni?

De e szomorú hátramaradás sehol annyira feltűnően, s oly tetemes kártékonyssággal nem mutatkozik, mint a magyarországi falusi és mezővárosi elemi iskolák körül, melyek, a protestáns felekezet nagyobb részét kivéve, a vallási imádságokon kívül az ember- és polgárképzésnek ugy szólván semmi nyomát s eredményét felmutatni nem képesek. — S ez igen természetes, mert

a falusi és kisvárosi elemi oktatók nagy részénél tanítói képesség, másokban pedig az ösztön hiányzik oktatásra;

praeparandiai intézeteink nagyon tökéletlenek, s e pályára többnyire csak az szánja magát, ki kézi munkától irtózva, s tanulatlansága miatt kényelmes életre szert

nem tehetve, ez állásban automatai meddő hajlamait s párányi életigényeit kielégítve látja;

a falusi tanító rozszabb fizetést huz, mint az utolsó megyei hajdu vagy kézműves, melylyel lenézett polgári állása méltó arányban áll; s még ez alacson sorssincs számára biztosítva, mert a lelkész vagy egy dús paraszt kegyéből muljék ki, rögtön elveszti kenyerét annál könnyebben, minthogy különben is sok helyen, mint a falu egyéb szolgálói, $\frac{1}{4}$ vagy félévi felmondás mellett van szegődtetve; de

ha véletlenül ugyanazon egy helyen megöregednék is hivatalában, az iskolamester nem számolhat nyugdíjra, s ha más uton nem jutott egy kis vagyonhoz, végső napjaira könnyen inség vagy koldusbot a sorsa. — Ehez járul,

hogy a falusi iskolák rendszeren szük, sötét, de többnyire tisztátalan helyek, hol a gyermekek télen általában nembeli elkülönzés nélkül összezsúfolva izzasztatnak, s bennük a tanulás és képzés, még ha erre szellemi tehetség létezik is, ugy szólván, gépileg lehetetlenné válik.

De valamint a falusi szülök többsége a népiskoláktól kevés hasznot várva, s azt inkább köztehernek tekintve, és a szellemi képzettséggel nem sokat törődve, zsenge gyermekeiket, mihelyt libát őrizhetnek, házi szükségéik végett az iskolákból kifogják; ugy a gyermekek is, vizszataszító kényszerítést s elmekinzást inkább, mintsem a szellemébresztés vonzó ösztönét s kedvtelését tapasztalván a tanítók szárazságában s veszszejében, kiszabadulásukat az iskolákból mint valami szerencsés örömeseményt ünneplik.

Hogy e sorsa az elemi iskoláknak, melyeket triviális nevük valóban jellemez, a kormánynak örömet, a polgári társaságnak hasznot, a vallásosságnak mélységet, és sem szülőknek, sem előjáróknak dicsőséget és becsülést nem szolgáltat, — épen oly sükségtelen volna mutogatni, mint azt, hogy a birodalmak anyagi és erkölcsi hatalmának legbiztosb és legtartósb forrása a népek szellemi fejlettsége és érettsége.

A népek többsége azonban polgári sorsánál fogva

főkép csak a népiskolákból meritheti a képzettség s emberhez méltó szellemi érlelődés és polgárisodás elemeit; — a népiskolák tehát mind az összes társaság, mind az egyes polgár legfőbb figyelmét igénylik, s megérkezettnek hisszük a pillanatot, melyen túl e tárgyra nézve tovább hallgatni — polgári bűnnek tartanók.

Alább tehát fejtegetni fogjuk, mely intézkedéseket igénylünk az elemi iskolák irányában az álladalom részéről, s mivel tartozik ez országos ügynek a közpolgár személyesen?

XXII.

Megemlítők nem rég, hogy a világ ismeretes részeiben a keresztények között kevesebb indifferentismus; s mélyebb vallásosság nem létezik, mint az északamerikai státusokban, hol az egyenlő szabadsággal egymás mellett háborítatlan virágzó több mint 40 hitfelekezet naponként új meg új testvér születésére számolhat.

Kiegészítésül ehhez szükségesnek hisszük itt még azt is hozzá adni, hogy Északamerikában a gyermekek vallásaikban felekezetenkint oktattatnak ugyan, de a köziskolákban, (az elemiektől kezdve a legfőbb osztályokig) bármely felekezet vallását tanítani azért nem szabad, mert a státus egyenlő képzettséget, egyenlő polgári szellemet és fogalmakat, testvéri szoros összeolvadást, s minden támasztható türelmetlenség elfojtását akarja a társaság tagjai közt az iskolák által elérni, mely intézkedés ott annál helyesebb, minthogy a hitfelekezetek nagy vegyessége mellett ugyanazon helységben minden külön vallású ifjuság számára külön iskolákat állítani sok felesleg s tán tulságosan terhelő költséget okozna.

A hajlamilag fukar északamerikai polgár pazarabb bőkezűséggel semmire nem költekezik, mint az elemi s reáliskolákra, melyek ott az ismert világ minden hasonló intézkedései felett a legmagasb fokon állanak, s mikből uzsorás kamatot huz az álladalom, mert az onnét eredő

bámulatos és egyetemes képzettség e státusok óriási fejlődésének, virágzó mezei és gyári iparának egyik természetes nemzője.

Hazánk viszonyai az iskolát a vallás irányában más helyzetbe hozzák.

De habár mi ezentúl is állhatatosan ragaszkodunk azon korábban nyilvánított nézetünkhez, hogy a reál- és egyéb felsőbb tanintézeteket a nemzetiségekhez kötni helyesebbnek és szükségesebnek hisszük, mintsem azokat hitfelekezetek szerint állítani; mégis az elemi iskolák elkülönzését a külön vallásformák szerint eléggé kimentve, sőt igazolva látjuk azon körülmény által, hogy az ország nagyobb részében az egyes helységek, kivált a faluk és mezővárosok részint tisztán egyik vagy másik vallásfelekezethez tartoznak, részint oly arányokban vannak vegyülve, hogy a külön felekezetek nagy erőlködés nélkül állíthatják elkülönözve elemi iskoláikat, mi azonkívül egyébiránt még az által is erősen indokoltatik, hogy az iskolák önálló rendezése és függetlensége a magyarországi protestans felekezet törvényes szabadságai közé tartozik.

Midőn azonban vallások szerinti elkülönzését az elemi iskoláknak körülményeink által igazolva hisszük, korántsem akarunk úgy értetni, mintha az elemi oktatás akár egyedüli, akár főczéljának a vallási leczkéket tartanók.

Az iskola czélja erkölcsös és értelmes polgárokat nevelni. — E két tulajdonnak összefüözve kell az emberben lennie, hogy helyét kiki a polgári társaságban betölthesse. Ész sziv nélkül átok, sziv ész nélkül kelepce. — A mennyiben tehát az erkölcsan leghatályosb argumentumait a vallás törvényeiből meríti, igen méltányos, sőt szükséges, hogy az elemi képzésnek egyik lényeges részét a vallási oktatás képezze; — de szinte oly természetes és fontos, hogy másfelől az észnek s értelemnek czélszerű művelése, s bizonyos ismereteknek beszívárogtatása által a leendő státuspolgárban a kor- és hivatásszerű tudás és tovább fejlődhetés alapja szintén megvettessék.

Valamint az álladalomnak, úgy a vallásnak legnagyobb s legveszedelmesb ellensége a tudatlanság, s egy Chateaubriand vagy Montalembert nagyobb fényt áraszt mind az egyházra, mind a polgári társaságra, mint a bután s gyermeki éretlenségben hagyott népek bármely nagy tömege.

Legnagyobb része a népnek polgári sorsánál s hivatásánál fogva csak annyi időt fordíthat iskolai képzésére, a mennyi csupán elemi ismeretek szerzésére elegendő. — Szükséges tehát, hogy ezen drága idő reá nézve az iskolai rendszer hiányossága, s a polgári társaság szükkeblősége, vagy hanyagsága miatt el ne vesszen. — S valamint minden műveltebb s magasb néprétegek érdekében létező tanintézetek fentartásához a köznép is járul adójával, úgy viszont igazságos, hogy ama felsőbb műveltebb és tekintélyesb rétegek ezért a kamatot leróják, s már csak a társaság érdekében is azon osztály illő neveléséről gondoskodjanak, mely az állampyramis alapját képezi.

A legkevesebb, mit egy szántóvető népből álló közösségben mint eredményt az elemi oktatás után követelünk: a vallás szellemének s törvényeinek helyes felfogása és ismerete;

az olvasásban annyi jártasság, hogy az ifju ne csak akadozás nélkül írást és nyomtatványt elolvasni, hanem azt érteni, s népszerű könyvek és folyóiratok használhatása által természetes tehetségeit tovább is fejteni képes legyen;

az írás-képesség oly fokon legyen, hogy a népéletben előforduló egyszerű levelek, nyugtatványok, s lényegesb házi és gazdasági jegyzetek tételére alkalmaztathassék;

a nyelvtan és helyesírás nem annyira elméletileg, mint gyakorlatilag és alkalmazva oktattassék az írás és olvasással egyetemben;

számvetésben annyi ügyesség, hogy bevételeit, kiadásait, kárát, termését, tartozásait, követelését, s a kisgazdaság körében szükséges összeállításokat hiba nélkül kiszámítani s feljegyezni tudja;

a hazai és birodalmi történet és földleírás legfőbb vonalai, részint irányadásul, részint kedvgerjesztésül ide tartozó népszerű munkák olvasására;

a természetrajz azon korlátolt kiterjedésben, mit a nép életköre, foglalkozása, s figyelmet igénylő környezete kijelöl, ide értvén különösen a mérges növények megismertetését is;

a természettanból csupán annyi, mi a természet alkalmazott törvényeinek, s leggyakoribb tünetnényeinek népszerű felfogására elegendő;

a földmérésből annyi gyakorlat, hogy a földmives telkét és földeit lánczczal felmérni, kiszámítani, s felosztani képes legyen;

népszerű diaetetika, kiterjeszkedve véletlen zuzások, sebesítések, fuladások, vagy mérgezések eseteire, melyekben rögtönös czélszerű eljárás a későbbi orvosi segélyt részint biztosítja, részint lehetségessé teszi;

a kertészkedés, melyhez minden falusi gazdának, gazdaasszonynak, és cselédnek épen úgy kellene érteni, mint a szántásvetéshez vagy a marhatenyésztéshez, s mit eléggé korán megkedveltetni nem lehet; végre

az éneklés, oly választással, melylyel a mezei élet romlatlansága s idylli egyszerűsége megfér.

Ennyit igényelünk az elemi iskoláktól minden valáskülönbség nélkül, s nem látjuk át, minő kiváltsága legyen a protestans köznépnek nagyobb tanultsággal bírhatni a katolikus köznépnel, vagy minő haszon háromolhatik az álladalomra az utóbbi felekezetnek sok helyütt sajnosan észrevehető szellemi elmaradásából?

Ha minden helység alkalmas tanítóknak örvendene, ha az iskolai tanrendszer szigorú végrehajtása félett az illető előjárók buzgón őrködnének, s ha végre a gyermekek szakadatlan iskoláztatása a 6-dik évtől kezdve a 12 éves korig a fennálló rendeletekhez képest a köztisztviselők által eszközöltetnék is, a fennidézett ismereteket a hat elemi iskolai év alatt kényelmesen megszerezhetné magának az ifjuság, melyeket azután részint a felébresztett elmélkedés, részint az ekkor kezdődő, s a 18 éves korig be- zárólag alkalmazandó vasárnapis iskolák segélyével

teljesen megérlelve, a szellemi és anyagi közgyarapodás érdekében azonnal érezhető factorok gyanánt hathatósan működni minden becsületes hazafi örömmel szemlélhetne.

E vasárnapi iskolák tantárgyai lennének: erkölcstan; a köznép mindennapi életére ható polgári törvények, jogok, és kötelességek ismertetése; mezőgazdasági népszerű technologia; földmívelési s állattenyésztési hely- és észszerű javítások megvitatása; baromorvoslás; kertészet és hasznos népszerű könyvek olvasása és magyarázata; — e vasárnapi oktatás kevesebbé fárasztó, mint kelles és hasznos munkája a néplelkész, a néptanító, a helybeli orvos-kovács, s egy minden helységben alkalmazandó községi kertész között időhez és tárgyhoz mérve osztatván fel.

Hogy némely érdemes hazánkfiát meggyőzzük arról, miszerint a tanulmányok idézett sora nem elérhetlen ideál, nem vallásosságot rontó frivol eszmék forrása, s nem is felesleg hiu czafrang. — nem akarjuk őket Északamerikába utalni, hol egynémely szerény farmer realismertekben sok gymnasistánkat megpirítaná; nem fárasztjuk őket Poroszországba, Belgiumba, s a szász tartományokba sem, hol a nép példásan erkölcsös, vallásos, művelt, és dúsgazdag, s hol a 20, 40, 60 és 80 holdas telkes gazdák emeletes házaikban a fényesen butorozott szobák díszét a zongorán kívül a legjobb elmeművekből álló könyvtárak képezik. — Ennél közelebb is mutathatunk fel figyelmet gerjesztő s utánzásra méltó példát itt — a hazában.

Kisérjen el a tisztelt olvasó bennünket Vas megyébe, s ott Pinkavize mentében, a regényes környékű és hatalmas gyógyerejű t a r c s a i fürdő tőszomszédságában bemutatjuk neki Felső-Lő helységet, melynek midőn határába belép, a legjobb fő- mellék- és dülőutak, vizvezető árkok, s minden ösvényt kijelelő gyönyörű gyümölcs-sorok, a jól művelt és dúsz termésekkel biztató szántóföldek, gazdag kaszálók, szép erdei ültetvények, s a nyári estéken a csekély terjedelmű pázsiton a falu körül legelesző termetes és nagy tölgyű szép fejős jóság, első pillanatra mutatják, hogy e határ egy derék művelt szorgalmas népnek birtoka.

Menjen be az utazó a faluba, s felötlik neki az utcák, udvarok és házak tisztasága, ezekben a vagyonosságot s nemesedett izlést tanusító butorzat és kényelem, az embereknek tiszta, egyszerű s culturára mutató külseje és jó ruházata; társalgásban értelmesség, illedelem, s valódi reál-képzettség; a közerkölcsiségnek a községi életben nevezetes foka, mert ott verekedés, rágalmazás, korcsmai dombérozás, lopás és istenkáromlások elő nem fordulnak. Az árvák és tehetetlenek atyai közgonddal gyámoltatnak, az ifjunak életpályája községi megvitatás, tanácsadás, és segélynyújtás tárgya, s a magánszerencsétlenségek közrészvétellel enyhítettnek.

S midőn a hazafi és emberbarát e lélekemelő, s Zschocke aranycsináló falujára emlékeztető állapot forrását nyomozza, akaratlan odavezettetik a falu iskolájához, mely jeles tanítók vezérlete alatt, szellemi és physikai, emberi és polgári áldásteljes hatása diadalával inti s buzditja elhagyatott testvéreit ébredésre s követésre.

Kevéssel több mint két évtized, midőn a felsőlői német ajku község, mitsem különbözve a szomszéd helységeknek még most is észrevehető elmaradt állapotjától, — a jobb népnevelés nemesítő s átalakító keze alá jutott, — s kevés évek alatt a jelen állapot sokat ígérő alapvonalai már léteznek, s a közgyarapodás oly hirtelen emelkedett, hogy 1839-ben már urbéri terheit a község megváltotta 1847-ben nem volt a faluban ifju, ki magyarul nem beszélt, s jeles iskoláiba az ország minden részeiből vitték a szülék gyermekeiket nevelés végett.

Ennyit tesz a czélszerűen rendezett jó népiskola.

A forradalom, melynek örvényében annyi becses intézvény, s annyi nemes tehetség és indulat elmerült, a felsőlői községet is megfosztá azon szellemi gyámnoktól, ki amaz átalakulásnak eleitől kezdve irányt és életet adott, s kit az események kábitó ereje, szerény, de áldást hintő pályájából szintén kiforgatva, s szép teremtményétől örökre elválasztva, hullámaival a világtengeren tulsodort.

XXIII.

Ha az álladalom jó elemi iskolákat, s célszerű népnevelést, s ez által értelmes, művelt és vagyonos polgárok képzését őszintén óhajtja eszközölni, mindenekelőtt alkalmas és haszonvehető néptanítókat kell teremteni; s nézetünk szerint az anyagi és szellemi közérdek által egy társadalmi reformot sem látunk a közbirodalom határai között annyira motiválva és sürgetve, mint a népvelés országos fölkarolását hazánkban.

Valamint továbbá tudatlan népnevelők sorsa bennünk semmi érdekeltséget és részvétet nem ébreszthet, úgy nem igényelhetjük, hogy nemesb tehetségekkel felruházott ifjak illő díj és polgári állás nélkül e tuskés pályára szánják magukat. — Ha derék és művelt néptanítókat akarunk, akkor a néptanítói állásnak illő subsistentiával, tekintélylyel, s a helyzet állandóságával kell összekötnie.

A néptanítói karnak szerintünk a köztisztviselők egyik kitünő osztályát kellene képeznie a polgári társaságban, mert a nemzedékek egymásután az ő kezéből lépnek át a gyakorlati s cselekvő életbe, s az erkölcsi és értelmi érték, mit oda magukkal átvisznek, nagy részben a néptanítók műve; — de épen azért a statusnak nemcsak joga, hanem kötelessége is felügyelni, hogy a néptanító mind jelleme és erkölcsisége, mind képzettsége és oktatói tehetsége által hivatási komoly ösztönének s képességének biztos garantiáját szolgáltatassa. — A statusnak joga van a tanítói osztály erkölcsi és értelmi képességét megítélni, de kötelessége egyszersmind annak képzéséről s további sorsáról gondoskodni.

Megelőző értekezésünkben helyeselvén azt, hogy az elemi iskolák vallások szerint elkülönözve létezzenek, magából értetődik, hogy azon paedagogiák, hol a népnevelők képeztetnek, hasonlóan vallások szerint elkülönítve alkottassanak; de hogy azok egykoron a falusi és mezővárosi ifjuságot az általunk javaslott ismeretekbe avathassák,

maguknak a tanítóknak is terjedtebb körben kellendett képeztetniök, mint a mennyire ez eddigelő igényeltetett.

Ezeket előre bocsátva, a néptanítókra nézve hozandó rendszabályok velejét a következő pontokban véljük összevonhatni:

országszerte a vallásfelekezetek lélekszámához mért aránymennyiségben, s az egyházi és iskolai hatóságok által egyetértve kijelölendő helyeken országos néptanító-seminariumok, vagy a már alkalmazott elnevezés szerint, két évfolyamu képezdék állítandók, s e képezdékbe csak azok vétessenek fel, kik a felsőbb reáliskolákat jó sikerrel végezték; addig is azonban, mig ez intézetek országszerte illő számban létrehozatnak, — a reálképzés hat gymnasialis évfolyam által pótolassék.

a képezdei növendék megválasztásánál az erkölcsiségben kívül a nyelvismeret, véralkat, és zenetehetség is tekintetbe veendő; cholerikus ember nem tanítónak való;

a képezdei tantárgyak: paedagogia, a reáltudományok ismétlése népszerű előadási modorban, anthropologia s psychologiai vitatások, diaetetika, vallási szertartások, orgona, éneklés;

a növendékek a képezdei tanfolyam sikeres végzése után legalább két évig segédi minőségben tartozzanak működni, mielőtt önálló községtanítói állomást elfoglalhatnak;

amár fenálló felsőbb rendeletek szerint a község legértelmesebb s ügyszerető tagjaiból a lelkész elnöksége alatt minden helység egy iskolai bizottmányt állítván fel, mely a községi iskolai, ügyről gondoskodik, — a néptanítók is ezen bizottmány által az iskolai hatóságtól feljogosított egyének közül szabadon választassanak, de azt többé nevezetes vétség esetén s az iskolai hatóság közbenjöttén kívül el ne bocsáthassák;

a néptanító megválasztatása következtében a községi tisztviselekkel egyenlő polgári állást nyer, egyedül az iskolai hatóságoktól függ, s hivatásszerű buzgó szolgálat mellett a köztisztviselekre nézve fenálló legfelsőbb nyugdíj-rendszabály reá is méltán alkalmaztathatik:

a néptanítói rendes évdij-minimum, az egyházi járulékon s a meghatározott iskolai díjon kívül, akár készpénz-

ben, akár az állomáshoz tartozó telek catastrális jövedelmében, a legkisebb községben 300 pftban lenne megállapítandó, mely díj a község nagyságához s kitünő érdemekhez képest feljebb emelhető;

a képezde költségeit, a mennyiben azokat egyházi jótékonyosság nem fedezné, az ország, — a néptanító fixumát ellenben az illető község viselje, befoglalván teherkönnyítésül az iskola javára helyenkint tán már létező alapítványokat s beneficiumokat.

Arra nézve, hogy a fenforgó kérdésben gyökeres javításra s az iskolaügy tökéletes rendbehozására rövid idő alatt számolhassunk, reményeinket, megvalljuk őszintén, nem a slendrián által eddigi állapotjába belefásult köznépre, hanem a kormánynak eddigi fölléptével tanusított erélyességére, jóakarására s káros ismerethiányaink böles méltánylására fektetjük.

Ugyanazon erélyesség s hatalomszó szigora eszközölheti egyedül azt is, hogy az iskolai épületek mind a tanulók számának s feloszthatásának, mind a tanítás egyéb céljainak, különösen egészségi szempontból is megfelelőleg országszerte részint állittassanak, részint kijavittassanak a nélkül, hogy a különben is sok tekintetben bajos helyzetű volt földesur a patronatusi jogoknál fogva ezen építési költség egy oldalu viselésére is szorítottatnék.

De azért nincs ok reá, hogy e nagyfontosságú köznevelési intézkedések finánciális tekinteteből halasztassanak, mert bármily adócontingenst igényeljen is az új politikai rend a népektől, — minden jóra való apa, minden becsületes hazafi örömet megtoldja községi adóját néhány garással a végett, hogy az új nemzedék hazánkban is a műveltebb európai nyugattal szellemi egyenjoguságra lépve, önmaga, s az általa képzett nagy állam érdekében emberi és polgári hivatásának teljesen megfelelni képes legyen.

XXIV.

A martiuselőtti rendszer nevezeteseb eredményei közé tartozott hazánkban azon mindennapi tünemény, hogy az alkotmány sánczain kívül álló néposztályban a gyermekek kitaníttatása és iskoláztatása iránt rendkívüli ösztön és előszeretet uralkodott. S valamint erre leghathatós rugóul szolgáltak a politikai és polgári kedvezmények, melyeknek kapuit a tudomány és tanultság születési különbség nélkül megnyitották, ugy a célhoz juthatás nevezetesen könnyített az iskolai díjak nem léte, ellenben nagyszámu alapítványok, Maecenások által. S innét jött, hogy a nem-nemes osztályból nemcsak a v a g y o n o s b szülők, hanem a szegényebb sorsuak is találtak módot gyermekeik valamelyikét felsőbb iskolákhoz juttatni.

Más oldalról az akkori tanrendszer sajnos szerkezetében feküdt, hogy a felsőbb iskolák a közélet számtalan szükségeiből csupán négy rendbeli gyakorlati hivatásra nyújtottak képzési alkalmat, t. i. a papi, jogi, orvosi és mérnöki pályára. — A tanulóknak évenként emelkedő száma ily szük mezőre szoríttatván, az érintett pályák mindegyike, mondhatni, túl volt terhelve candidátusokkal, mindenek felett pedig a jogász-osztály, melybe a juthatás a legkevesebb időt, költséget és szellemi megfeszítést igénylé. S innét az ü g y v é d e k n e k aránytalan nagy száma.

S ha őszintén megvallva, a hivatalos tanrendszer hiányosságát még e négy irányban is a magán-szorgalomnak, s egyéni talentomosságnak kellett pótolnia, — még szomorubb, s mi tagadás benne, a köz-állapotokban érezhetőbb azon tény, hogy ama négy irányon s a bányászaton kívül a gyakorlati élettudományok sok ágai közül egy sem volt, melyben valaki a státus intézkedése folytán hazánkban tüzetes és kimerítő képzést nyerhetett volna.

Két millió városi polgár és falusi mesterember kénytelen volt vagy a sovány elemi ismeretekkel beérni, vagy a diák iskolákból halászni magának teljesen

ezáltalán féltanultságot. — Százezerek a nemesi osztályból, kiket a birtok aprósága a földhez kötött, s a hoszszas diák iskolázhatástól elzárt, szinte képezetlen maradtak. — Gazdatiszt, erdősz, néptanító, gépész, építőmester, chemicus, szobrász, festő, színész, kereskedő stb. specialis kiképzésére nézve ugyanazon egy forrásra volt utalva a pappal és jogászszal, s olyanokból, kik szorgalom, ész- és vagyontehetség hiánya miatt az iskolai pálya közepén fenakadva, s onnét alig néhány konyhai diák phrasist mentve meg, további tanulással felhagyni kénytelenítették, került ki az összes nemzetnek mező- s gazdaszati, ipar- és művészi osztálya.

Összesen közel négy millió polgár, mely a középosztályt, s mindenütt a társaság legtehetősb részét, s a cultura, józan szabadság, rend s az állam erkölcsi s finanszialis erejének legnagyobb támaszát képezi, teljesen elhanyagoltatott, s polgári állása és hivatása által igényelt egyéni szakképzésben nem részesülhetett.

Mi a testben a fő és tagok közt a hátgerincz, — mi a korona és gyökér között a növénynek szára, a fának deréka, — az a polgári társaságban a legfelsőbb s legalsóbb néprétegek között az ugynevezett polgári vagy középosztály. — Egészséges erős gerincz nélkül a test, — kifejlett, mohtól s fattyunajtásoktól tisztán tartott szár és derék nélkül a fa, — s mivelt, szakképzés által termékeny munkaságra alkalmas, s álláspontjára erkölcsi és szellemi tekintetben felemelkedni tudó középosztály nélkül a polgári társaság organicus gyarapodása lehetetlen.

Azt, mi ez irányban a középosztálynak szükséges, sem a tudós gymnasiumok és főiskolák, sem a legrendezettebb elemi oktatás nyujtani nem képesek. — A polgári osztályt az elemi képzés csecsemői szük határai között hagyni közrővidség nélkül nem lehet, — de másrésről az sem hivatása, hogy idejét a neki felesleg classikai tudományosság szerzésére fordítsa. Mi a középosztálynak szükséges, s mi e két polus közt fekszik, az a gyakorlati, hivatásszerű szakképzettség, a realismeretek könnyű és alapos megszerezhetése, minden idő és erőrabló melléktanulmányok nélkül, melyek

rajta csak sujtás gyanánt állanának, — tehát nem nyolcz évet felemészto latin- és görög classicitás, metaphysika, philologia, stb., hanem mathesis, physika, chemia, mechanika, technologia, rajz, élönyelvek, s más a gyakorlati élet különböző pályáin szükséges és haszonvehető ismeretek.

A magyar koronához tartozó népek között tehát körülbelöl négy millio főre terjedő középosztály, a polgári társaságnak dereka, ország szerte reáliskolák rendszeresítését igényli.

XXV.

Honnét jött, hogy a magas aristocratia nagyobb része hazánkban ezelőtt oly kevés örömet lelt a mezei életben, s nemesak ipariüzletre s technikai vállalkozásokra oly hajlamokat nem tanusított, melyek után például a cseh aristocratia oly vagyonos és tekintélyes lön, — de még jószágainak egyszerű kezeléséhez sem értve, azokat ideger kezekre, gyakran hizelgő charlatánokra bizni kénytelenített, s a jövedelem felvételén kívül minden terhére esett, mi neki saját vagyona érdekében gondot, figyelmet, vagy munkát okozott? — ez főleg a hibás neveléstől eredt, mely őt a legszebb s leghasznosb ismeretekben, a természettudományokban avatatlan hagyá.

Honnét van, hogy a papság nagy része, a népiskolák igazgatásával levén megbizva, a falusi oktatás javítására, s a népnek physikai felvilágosítására mindeddig oly csekély befolyást gyakorolt? — azért, mert eddigi iskolai rendszerünkben a természettudományok elhanyagoltván, azoknak alapján a népoktatásra befolylni magában sem ösztönt, sem képességet nem érezhetett.

Honnét eredt, hogy a tanuló ifjuság hazánkban minden életpályák közt az orvosit legnehezebbnek tartá, s annak tanfolyamát sikeresen bevégezni magyarországi tanulónak több erőlködésbe került, mint ki az első 8 iskolát vagy az örökös tartományokban vagy a külföldön végezte? — azon egyszerű okból, hogy scholastikai rend-

szerünknel fogva a legfőbb természettudományi fejtegetésekkel s corollariumokkal foglalkozó orvosi tanulmányoknak illő alapja nálunk az alsóbb iskolákban meg nem vettetett.

Mi az oka, hogy a gazdatisztek s ezekkel karöltve a földbirtokosok túlnyomó többsége mai napig a pusztá empyrismus slendriánjához előszeretettel ragaszkodva, s teljesen megelégedve a mezei gazdálkodás more patrio módjának hajdui fogalmaival, nem csak minden nyomtatott betűtől irtózik, s a „Gazdasági lapokat“ sok ingyen sem olvasná, de még azt is, ki véletlenül gazdasági intézetben képeztetett, gúnyolja s *ex asse* gyűlöli? — ennek szerencsétlen oka ismét a természettudományok ezelőtti mostoha iskolai kezelése.

Honnét magyarázható, hogy hazai irodalmunk, mely az utóbbi félszázadban különösen a költészet, politika, jogászat, történet, s más efféle téren oly örvendetes munkásságot fejtett ki, a természettudományok mezején oly meddő maradt, sőt ittott felmerülő ily munkák, s odavágó komolyabb folyóiratok igen csekély számú olvasó közönségre tehettek szert? — ez természetesen csak a szükséges alapismeretek hanyag oktatásából eredhetett.

A magyar fajnak természetes észtehetségei közelsimerésre oly kitünők, hogy azoknál fogva a legnehezebb matematikai s technikai tanulmányokra is a jó siker legalaposb reményével adhatja magát. Így a selmeczi német bányász-akademiában a magyar növendékek példás előmenetelt tanusitnak, a bécsi polytechnicumban s orvosi facultásban a legjobbak közé számíttatnak, Berlinben, Jenában, Göttingában ritka fogékonyságuk s haladásuk miatt nagy kitüntetésben részesülnek, — s mégis eddigelő hazánkban gépészt, technikust, s tudományos iparüzőt rendesen németet, s magyart csak elvétve láthatánk, s úgy szólvan plausibilis ürügyet szolgáltatánk a külföldnek azon alaptalan rögeszmére, mintha a magyar kardon, politikán, s nomadicus mezei életmódon kívül semmi egyéb társadalmi hivatással nem birna.

Valamint e félszeg állapot, ugy általában ama szomorú

körülmény, hogy a városi polgárság hazánkban a hozzá illő alapos képzettséget nélkülözi, s hogy a magyar kézműves, mesterember, gyártó és kereskedő technikai szakképzettségre s ennél fogva teremtő ügyességre is a külföldinél észrevehetőleg hátrább áll, — mind ugyanazon egy forrásból, a hiányos nevelési rendszerből, s különösen a természettudományok elhanyagolásából eredt.

Nemzetünk geniusa s jövője iránti pietással hiszszük, hogy őseinktől öröklött becsesb hazai institutióink közül mindazok, melyek a státusegység valódi postulatumaival ellentétben nincsenek, az új birodalmi rendszerben is érvényes és hatályos helyet foglalandnak, — sőt fajunknak szellemi rugékonyságára számítva azon sem kételkedünk, miszerint annak nemesb jellemvonásai, nemzetiségének intensiv ereje, s históriai erényei s tekintélye az új rendszer által szorosban fűzött birodalmi népfajok közt részint irányadó s összpontosító, részint kiegészítő s nemesítő elemekül szolgálandnak.

De azon, hogy martius előtti iskolai rendszerünk megbukott, csak azok fognak szomorkodni, kik a féltudás és merev helyben maradás kényelmes párnáin szeretnék a tanítói borostyánokat érdemelni.

Az új politikai rendszer új iskolai rendszert hozott egyetemünkre s gymnasiumainkra is. Gr. Thun Leo közoktatási miniszter ur százados hézagot töltött be iskolai reformjaival hazánkban; s habár még most kora volna, akár a gymnasialis, akár egyetemi új intézkedésekről részletes bírálatot és eldöntő ítéletet hozni, — s habár azokra nézve az időnkinti eredmény által feltölt nézeteket illő szerénységgel elmondani, annak idejére magunknak fentartjuk, — mégis általában már az előttünk fekvő tervek után bevallhatjuk, hogy kivéve a didactrumot, melyhez eddig nem szoktunk, s melynek előnyeit csak az idő bizonyíthatja be, — az új rendszer iskoláink tudományos értékét sokszorososan neveli, s a cél, t. i. a tanulásnak kiszabott sikerét, a tantárgyaknak mind számára, mind korszerű kezelésére, mind végre a tanuló képze sére s teljes

beavatására nézve az eddiginél hasonlíthatlanul nagyobb mértékben biztosítja.

Míg azonban a kormány a tudományos osztályok képzéséről gondoskodott, a közép osztályt s városi polgárságot sem feledé ki bölcs számításából, mert a reális iskolák terve annak érdekében is megállapított, s fogantatás végett az iskolai hatóságokhoz szétküldetett.

Ezen előttünk fekvő tanterv szerint a reális iskolák, a népiskolák és magasb technikai intézetek között középett állanak, s céljuk: az általános képzettségen kívül (a holt nyelvek alkalmazása nélkül) mind a közéletben előforduló iparüzleti foglalkozásokhoz, mind a felsőbb technikai közintézetekhez az előismeretek bizonyos fokát szolgáltatni. — E reális iskolák a néposztályok s életpályák szükségéhez képest alsó- és felsőosztályra vannak elosztva.

Az alsónak tantárgyai: vallás, nyelvtan, földleírás és történet; elemi mathesis, alkalmazott számtan, váltó- és vámismeret, természetrajz, természettan, géptan, vegytan, rajz és építészet, szépirás, éneklés, gymnastika és gyorsírás. — A felsőbb osztály tárgyai ugyanazok magasabb szempontból s kimerítőbb előadással.

Ezen Ö cs. kir. Apostoli Felsőge által kegyelmesen helybenhagyott reálisiskolai tantervben határozott elv gyanánt állított fel, miszerint:

1-ör a reálisiskolák az elemi képzés folytatása gyanánt tekintetvén, azokat saját költségén minden város és község állíthatja magának, ha azoknak fentartását a kincstár nem vállalja magára.

2-or A reálisiskolák tan nyelvét a községek a hely vagy környék nemzetiségéhez képest szabadon választhatják.

3-or Nehogy a classikai és iparirányban egyenlően szükséges nevelési intézetek valamely községre tulságos költségeket hárítsanak, megengedtetik, hogy reálisiskolák a gymnasiumokkal combinálva állíttathassanak, s e végre a reálisiskolák egyes évfolyamai a latin és görög nyelv szükséges tanszékeivel is ellátatván, a reálisiskolai növendék

akármelyik évfolyamból a következő gymnasiális osztályba átléphessen.

4-er A reáliskolai tanévek szintügy, mint tantárgyak a hely érdekeihez s valamely specialis kitűzött célhoz képest megtoldhatók.

Mi tehát ezen megállapított elveket, s a reáliskola fontosságát szem előtt tartván, — meg fogjuk kísérteni, mikép lehetne és kellene azokat hazánkban a polgári műveltség, közgazdasági viszonyaink, s szellemi és anyagi gyarapodásunk érdekében kiterjedt alkalmazásba hozni.

XXVI.

Kétségbe hozni látszatnánk hazánkfiainak belátását s teljeskoru érettségét, ha még hosszabban megállapodnánk a reáliskolák elhalaszthatatlan szükségének s korszerű fontosságának megmutatása mellett; de hogy arról meggyőződünk, miszerint e tekintetben az országon egy-két intézet nem segít, soroljuk el még egyszer, kik képezik a reáliskolák közönségét?

Első helyen áll a városi polgárság általában, akár mesterséget üzön, akár kényszerített foglalkozás nélkül a kész vagyomból él, hogy műveltsége polgári állásával és igényeivel arányban legyen.

Az országnak minden iparüző polgárai, akár falún, akár városban lakjanak.

Vagyonosb falusi földművesek, kik gyermekeiknek az elemnél magasb képzettséget szerezni, s azokban egykoron tanultabb és érettebb falusi előjárók magvát nyújtani óhajtanak.

A kis és középbirtokosság, mely fiaiból értelmes státuspolgárokat, de nem tudósokat, vagy hivatalnokokat nevelni akar.

Mindazok, kik néptanítói pályára készülnek.

Kik egykoron gazdatisztek, barom orvosok, erdőszők, vagy kertészek lenni kívánnak.

Ki mint kereskedő akar boldogulni.

Kik mérnöki, gépészi, vegyész, bányász és egyéb technikai pályára törekedvén, a polytechnicumba ezen utat választani kénytelenek.

Kik festészet, szobrászat és más művészi pályát szándékoznak választani.

Kik az orvosi pályán egyedül sebész képzettséget nyerni óhajtanak.

Mindazon közgazdasági pályán működők, kik classikai képzettség nélkül ellehetnek, mint például a pénzügy, dohány, bélyeg, posta, vasut, gőzhajózás, számvevőség és a t. körül alkalmazott hivatalnokok.

E nagyszámu reáliskolai vegyes közönség terjedelméből következik, hogy 1-ször a reáliskoláknak különféle célokra különböző segédeszközökkel kell ellátatniok ;

2-szor tekintve hazánkban a vallásfelekezetek nagy vegyességét, a reáliskolákat vallások szerint állítani nem lehet, hanem elkülönzött vallási oktatás mellett, a reál-oktatásnak közösnek kell lennie ;

3-szor Az oktatási nyelv megválasztásánál nemcsak az iskola helyén divatozó, hanem a környezetben túlnyomólag uralkodó nyelvet is, de nevezetesen azon néposztályok nemzetiségét és hajlamát, melyek sorsuknál fogva a reáliskolákra vannak utalva, figyelembe kell venni ;

4-szer A reáliskoláknak ugy kell országszerte elosztatniok, hogy azokhoz az érdeklettek a szülői háznak rendkívüli távolsága nélkül eljuthassanak.

E pontok folytán magából értetődik, hogy az országban állítandó reáliskolák számát és tannyelvét a különböző nemzetiségek lélekszáma, polgári állása és foglalkozása, s a nyelvnek tudományos képessége határozza meg legméltányosabban, s mi az ide vonatkozó számokat és körülményeket részrehajlatlanul megbirálván, s higgadt ítéllettel mérvén meg fajunk érdekét, a cultura igényeit, az érdeklett osztályok áldozatkészségét és teherképességét, — a magyar reáliskolákat következőképen vélnők a magyar koronához tartozó országrészekben föllítandóknak s elhelyezendőknak.

Felsőbb reáliskolákra méltók:

Arad, Nagy-Beeskerek, Jász-Berény, Budapest, Czeg-

léd, Debreczen, Eger, Nagy-Enyed, Eperjes, Esztergam, Sz.-Fejérvár, Győr, Nagy-Kanizsa, Kaposvár, Kassa, Karczag, Kecskemét, Késmárk, Keszthely, Kolozsvár, Komárom, Léva, Losonc, Miskolcz, Nyitra, Pápa, Sáros-Patak, Pécs, Rozsnyó, Sopron, Szabadka, Szeged, Szombathely, Nagy-Várad, és Veszprém.

Alsóbb reáliskolai osztályllyal kielégíthető:

Baja, Nagy-Bánya, Böszörmény, Csorna, Deés, Egerszeg, B. Gyarmat, Gyöngyös, Gyula, Kalocsa, Nagy-Kálló, Nagy-Károly, Lugos, Madaras, Makó, Munkács, Szathmár-Németi, Ipoly, Ság, Sárvár, Somorja Csalóközben, Szalonta, Szarvas, Szentes, Szerednye, Szexárd, Nagy-Sziget, Szolnok, Rima-Szombat, Nagy-Szöllös, Tata, Tokaj, Érsek-Ujvár, Vác, Zilah.

Azon németekjku polgártársaink számára, kik nyelvismeret-hiány miatt a magyar reáliskolát nem használhatnák, igazságos, mert természetes, hogy oly intézetek is állittassanak, melyekben mint tannyelv a német alkalmaztatik. — S ha e testvér készségünkben a tények által megelőztetnénk, s német reáliskolákat már létezni is tapasztalunk, midőn a számos magyar faj az országban még egyet sem bir, — békitőleg hat reánk azon két körülmény, — hogy ama két német reáliskola hallgatóinak túlnyomó többsége magyar ifjakból áll, s hogy épen ez egyszersmind utmutatóul szolgálhat, miszerint a műveltebb rétegek számára a tanuló egyének többségét hazánkban a magyar faj szolgáltatja, s a tanulók száma még aránytalanul nagyobb leend, ha az erre alkalmas helyeken országszerte állított intézetek a nemzet nyelvét használandják képzési eszközül.

Német nyelvű felsőbb reáliskolákat nyerhetnének véleményünk szerint (a már tetteleg létező budapestin és pozsonyin kívül): Eszék, Magyar-Óvár, Pancsova, Selmece, Szeben, Nagy-Szombat, Temesvár, Versecz; — alsóbb reáliskolákat Bártfa, Besztercze, Besztercebánya, Brassó, Lócse, Modor, Kismarton, Kőszeg, Fejérttemplom, Szomolnok.

Vajjon a többi magyarországi nemzetiségek közül melyik képes nyelvműveltség és tudományosság tekinte-

téből a népnek anyai nyelven reáliskolai oktatást nyújtani, — eldöntő ítéletet hozni magunkat feljogosítva nem érezzük. — Hajlandók vagyunk hinni, hogy erre hazánkban a horvát és szlavon nyelv legtöbb készütséggel bír; de kételkedünk rajta, hogy az ide vágó igényeket akár a szerb, akár a román nyelv kielégíthesse, valamint e nemzetiségeknek reáliskolai közönsége is aránylag legkisebb. — Mellőzvéni tehát számukra ily intézeti helyek kijelölését, s azoknak pótlását sürgetni saját ösztönükre bizván, egyedül Fiuméra nézve hiszszük állithatni, hogy annak reál- és tengerésziskolai legtermészetesb, s legalkalmasb nyelvül magát önkint az olasz kínálja.

Mi a reáliskolák belszerkezetét illeti, a magyar ajkúakra nézve a kormány tantervét javáljuk egész terjedelmében alkalmazni, azon hozzáadással, hogy valamint a németajkú reáliskoláktól elvárjuk, miszerint a magyar nyelvet obligáttanulmány gyanánt kezelendik, úgy a német nyelv hasonlóan a magyar reáliskolákban hasonló kötelezettséggel taníttassék, — s hogy továbbá, mivel a magyar reáliskolák topographiai elosztása főleg mezőgazdasággal foglalkozó vidékekre esik, s hallgatóik nagy része e pályán marad, a reáliskolai tanfolyam egy évfolyammal a specialis mezőgazdasági tantárgyak számára toldassék meg, mely a felsőbb osztályban a hetedik, az alsóbbikban a negyedik tanévet képezze, s abban jelesen a mezőgazdaságtan, a közgazdaságtan, a közgazdaszat népszerű alapvonalai, összehasonlító állat- és növényphysiologia, diaetetica, és baromorvoslás taníttassanak.

Az így rendezett reáliskolák évi költségét, egyfelől az intézeti épületet, másfelől a didactrumot a számításból kihagyva, felsőbb osztálylyal hét, alsóbb osztálylyal ötödfél ezer pengő forintra tehetni, mely költség az ország nagy részében megkimélhető, ha a hallatlan számú tudósgymnasiumok nagy része korszerűleg reáliskolák ká alakul át, s a latin és görög tanszéket elkülönözve megtartván, a tudós pályákra készülőknek a gymnasiumok földadásával combinált alkalmat és lehetőséget nyújt, tanulmányait felsőbb intézetekben humanisticus irányban folytathatni.

Az iránt pedig, hogy e jó szándék egy bécsi lap mi-napi nyilatkozata szerint, alkalmas magyar tankönyvek hiányán akadjon fel, legkevesbbé se aggódjanak érdemes nem-magyar collegáink, mert szakértő hazánkfiak sorából már egy koszorú alakult, mely a specialis tankönyvek elkészítését, a legjesb idegen ajku irodalmi szüleményeket szem előtt tartva, magára vállalá.

Egyszersmind ismételve kinyilatkoztatjuk, hogy a magyar reáliskolákat minden egyéb nemzetiségek terhe-lése nélkül fajunk kizárólagos költségén óhajtjuk állittatni.

Mi tehát reáliskolai indítványunknak sikert és jövőt ígérünk; s hogy min alapul ezen erős hitünk és bizodal-munk? alább fogjuk taglalni.

XXVII.

Ne ámítsuk magunkat! a forradalom és annak termé-zetes következései fajunkat a lét és enyészet válópontjára vezetéek. — Itt e kényes és a nemzetiségre nézve sorsteljes helyzetetésben polgári bűnnek tartanók a kórállapotot tit-kolni.

A magyar alkotmány, bármily becses polgári insti-tutiók rámáját képezé, s bármily fényes tanuságát adá alapelvei tiszteletgerjesztő nagyszerüségének abban, hogy az uralkodó faj által meghódított népeket nem elnyomá, hanem politikai egyenjoguságra magához emelé fel, — ezeréves uralma alatt mégis magának a m a g y a r f a j n a k nemzeti biztosítására semmit sem tett. —

Mig más nemzetek, az olasz, német, angol és fran-czia, az ó nyelvek classikai studiumát valódi értéke szerint kezelvén, legfőbb gondjokat anyanyelvük képzésére for-díták, s a tudományok rendes és népszerű közlönyévé alakított anyanyelvükben maguknak a legerősb politikai sulyt és támaszt teremték, — addig a magyar nemzet, a képezhetőség minden igényeivel gazdagon felruházott gyönyörű anyanyelvét domestique sorsra kárhóztatva, a közélet és tudományok egyedüli közlönyévé a diák nyelv-

vet szabadalmazá. — A szép életerős magyar nyelv érthető s hatásteljes hangja helyett, classicus eredetüket szentségtelenítő konyhai diák szavak hangzottak az országgyűlésen, megyei teremekben, uriszéken, irodákban, ebédlőkben, s tanítói cathedrákon, s még azon tudományok is, melyeket Róma nem ismert, s miknek érthetőséget, s jogszerü helyes kifejezéseket csak a tudományt teremtő újabb kor nyelve kölcsönözhetett, — hazánkban homályos latin burkolatba erőszakolva tanított, s épen ez által a tudományoknak biztos megfogamzása, mélyebb hatása, és népszerű terjedése meggátoltatott. — A természettudományok a sovány diák tankönyvekben, s tanító és tanítvány meddő ismereteik az iskola szük falai között maradtak.

Ez ártalmas kizárólagos szabadalmat a diák nyelvnek, vagy azért adá az alkotmány, hogy a különböző hazai nemzetiségeknek a magyar nyelv feltolása nélkül, közlekedési nyelvül szokott nagylelkűséggel semleges eszközt nyujthasson, holott ezen intézkedés is idegen nyelv tanulására kényszerite minden nemzetiséget az iskolában; — vagy azon okból, hogy e privilegiált nyelv az alkotmányos közéletet még inkább körülszigetelje a jogtalan osztályok ellenében, mely önző számítás eleinkről feltenni nem akarjuk.

Mellözve az indító okok nyomozását, az eredmény ugyan-egy.

Az alkotmányos hatalom gyakorlói akkor, midőn a nemzeti nyelvnek politikai olvasztó erőt s tudományos ingert adhattak volna, azt ép oly kevés hálaival, mint státusbölcsességgel részvétlenül s ápolatlanul egy idegennek alárendelék, s gyermekkorban tartogatók, s ezerév kellett reá, míg ihletettebb férfiak helyes ösztöne s józanabb ítélete, az országban támadt vágyaktól támogatva, az anyai nyelv emancipatioját a megcsontosult szokás járma alól kicsikarni tudta.

De e késedelmes reformmal a forradalom találkozott, mely a kockára tett alkotmánynyal a felébredt nemzetiségnek annyi szép reménnyel biztató első zsenge törekvéseit is feldulá, azt számos kitünő tehetségektől megfosztá, jövőjét problematikussá tevé, s fajunkat, mely

az általa szerzett e kis pontján a földnek minden rokon nélkül, öt faj közt elszórva, s elszigetelten áll, s mely nem mint a német, olasz, szláv, a haza határain kívül birja fönmaradásának biztos és örökös forrását, mely tehát közérdekeltséget többé alig gerjesztő nemzeti létének kiküzdésével saját erejére s bölcseségére van utalva, — fajunkat, mondjuk meg igazán, nemzetiség tekintetében mint a járnai tanuló gyermeket politikai támasza nélkül az ut közepén gyámoltalanul hagyá. — Ki fogja már most e gyermeket dajkálni? s mily táplálék nyujt neki leggyorsabb illő izmosodást?

A nemzetiségben a nyelv csak anyag; hatalmat, tekintélyt, s az összes emberiség irányában súlyt és érdeket egyedül classikai képzettsége, a tudományokkal összeolvadása, s szellemi fejlődésének a korral egyenlő haladása által nyerhet.

Midőn némelyek egyedül a megszünt alkotmányt s politikai jogokat kesergik, mi őseinknek nemzetiségi gondatlanságát siratjuk. — Politikai viszonyokat az idő ront és teremt, — de a serdülő nemzetiség illő ápolás nélkül könnyen sorvadásba esik s a megholtat többé föltámasztani nem lehet. — A magyar nemzetiség még csak a nyelvet s szellemi képességét birja, — s az apák hanyagságából természetszerű magasb fejlődhetésére az engedély azon perczig halasztatott, melyben a sors az utolsó politikai catastrophát reánk mérte.

Ha tehát azon nemzedék, mely mint ez önmagunknak tulajdonítható szerencsétlenség közvetlen örököse, a romokból a nemzetiséget, e sérthetlen szent tulajdont megmenteni, lélekben járó feladatául nyeré, — hivatásában szintoly buzgón, mint sikeresen eljárni komolyan akar, — ugy minden halogatás nélkül, s utolsó fillérének föláldozásával arra törekedjék, hogy a nemzeti irodalom virágzásnak indulhasson, hogy a magyar ifjuság magát a tudás minden ágaiban anyai nyelven képezhesse, hogy e végre a szükséges tanintézetek minden irányban létrehozassanak, s ennek következtében az összes magyar értelmiségnek, a tudós, iparüző, művész, és mezőgazda korszerű képzettségének gyökérszállai tápláló nedveiket a

magyar nemzetiség emlíből s nemzeti edényeken keresztül szívhasák, s így léptenkint nemzetiségünk a műveltség és polgárisodás egyik előkelő kutfejvés elismert symbolumává emeltessék.

S e feladat kivitelében legkevesb gondot ad a népnek két szélső rétege. A nép tömegének nemzetiségét már sorsa jobban biztosítja, s az az elemi iskolák javításával önkint fog nemesedni; a tudományos és magasb osztály viszont műveltebb hazafiúságánál, s az őt illető képzési források létezésénél fogva tetemes akadályok nélkül haladhat nemzetiségi irányban. — De azon osztály, mely minden államban az anyagi és szellemi fejlettség fokozatának mutatójául szolgál, a középosztály, a magyar képzési eszközök hiányában, vagy a műveltségben kora mögött maradni, vagy a képzési források használhatására idegen nemzetiségbe átolvadni kénytelen.

Ezen osztály elvesztésével a magyar nemzet egyik organikus részét veszi el, s a magyar nemzetiségnek minden érdeke azontul csak — historiai. A legsürgösb teendők egyike tehát mind a közjóllét, mind a nemzetiség érdekében a középosztályt megnyerő, felemelő, s biztosító reáliskolákat országszerte mielőbb létrehozni.

XXVIII.

A közbirodalom állami érdeke igényli, hogy ne létezzen széles határai között néposztály, mely sorsához és polgári hivatásához illő szellemi és erkölcsi fejlődöttséghez s szakismeretekhez ne juthasson; — fajunknak viszont nemzeti érdekében fekszik: az emberi tudás minden ágaiban biztos és alapos forrásokat teremteni, melyekből a magyar bármely közhasznu célra képzettségét anyanyelven merithesse, s ez uton a magyar nyelv fokokonkint a nemzeti műveltség, tudomány és ismeretek nyelvvévé, s szellemi és anyagi elismert hitelü közlönynyé válják.

E kettős érdek tehát egy célban találkozik; de az

erre vezető eszközök közül nekünk egy sem hiányzik annyira, egy sem oly sürgős és fontos, mint a reáliskolák. — Ezek fogják szolgáltatni a birodalomnak a leghasznosb és legtermékenyebb erőket, — nemzetiségünknek a birodalmi fajok közt azon szellemi súlyt és tekintélyt, mely erkölcsi téren a politikai befolyást pótolja.

A közbirodalmi kormány, ismerve az állam legfőbb érdekeit, Ő Felsége legmagasb rendelete szerint nem csak azt engedte meg, hogy a birodalom bármely részében a községek maguknak ily reáliskolákat állithassanak, hanem e célra már mint említők, a szükséges tantervet is kidolgoztató; s ime vajjon hazánkban e bölcs fejedelmi engedély, s az avval oly dicsően találkozó nemzeti érdek természetes ösztöne mozgásba hozott-e a derék győrin kívül egyetlen községet reáliskola állítása végett, ugyanakkor, midőn a sokkal költségesebb, a nemzetnek csak kis részét érdeklő, s az országot a létezőnél jóval kisebb számban is kielégítő tudós gymnasiumok állithatására majdnem minden városunk törekedett?

Ha létezhető elleneit akarná keresni a magyar, a legnagyobbakat okvetlenül önkeblében lelheti. — Oda tartoznak a pessimisták, kik férfiatlanul elcsüggedve a mult felett megfélemedkeznek a jövőről; az optimisták, kik a jelenel nem törődve, s a tényektől és valótól elvonván figyelmüket, meddő álmok, hiu remények, s keleti ábrándok opiumával altatják magukat kipótolhatatlan télenységbe; a passiv felekezet, mely sikertelen daczában a fürdővizzel a gyermeket is kiönti, s tán a legtisztább szándék mellett hibás distinctiók miatt befolyását az eldöntő helyeken elveszti; — továbbá mindazok, kik a nép és kormány organumai között a feszültséget és ellenszenvet szítják, s az által mind két félnek, de leginkább a gyengébbnek helyzetét súlyosbitják, valamint viszont azon hivatalnokok, kik nem parancsolt tulbuzgóság s tulajagos szigor által a kedélyeket reactióra ingerlik; végre azon elláthatlan számú hazánkfiai, kik a *vis inertiae* papucs-kormányja alatt automatai közönbösséggel tengetik értéktelen napjaikat.

Nem akarjuk senkitől a hazafiui indulatot megtagad-

ni, valódi hazafinak csak azt tartjuk, ki ezt nem szóval, hanem tettel mutatja meg. — S ime itt van a teendők egyik leglényegesebbike, a realiskola: a Fejedelem bölcsesége az apák kezébe teszi gyermekeik jövőjét; s a nemzet, mint egy tetszhalott, melyben a lélek él, érez, szenved, zúgolódik és akar, de mozdulni nem képes, az igénylett hazafiui indulatoknak ellentmondó merrev tévlenségben veszti el a fajunk felemelésére nyert drága időt és alkalmat.

A nagy tömeg, mely szükségeit sínli, de nem ismeri, e mulasztásban ártatlan. E felett a felelősség terhe a nép természetes vezetőire háramlik.

S azért fordulunk először is a nemzet azon osztályához, mely az ország kizáró képviselőjének szabadalmát oly sokáig élvezte, s mely szellemi és anyagi helyzeténél fogva magának befolyást és hatáskört jövőre is méltán igényel.

De képzelhető-e magyar aristocratiá, magyar *peer*, magyar nemzet nélkül? s biztosítható-e magyar nemzeti lét, ha a faj elmerülhetetlen szellemi képességet nem nyer a nivellirozó idők erős hullámai ellen? — az aristocratiának erkölcsi és anyagi, szellemi és polgári érdekei annyira szorosan össze vannak fűzve fajunk egyetemes sorsával, miszerint az multjának bepiszkolása, s jövőjének széttépése nélkül ettől többé el nem választható.

S e közös érdek, a haza, emberiség, s önfentartás szent érdeke nevében fordulunk ez osztályhoz, fordítsa figyelmét és befolyását a gyakorlati térre, vegye ez ügyet kezébe, s támogassa tárgyismeretével s tekintélyes szavával azon népet, mely ezer éven keresztül magának soha, s mindig csak a hazának és aristocratiának élt. — S ha az aristocratiá ez évezredből viszont a népnek csak a törvényes kamatokat lerója, — rövid két nemzedék alatt nagy művében önboldogulását szemlélheti.

Hasonló bizalommal, de még természetesebb igénynyel intézzük szavainkat az illető városok előljáróihoz.

Polgármester urakat a községek élire, a kormány bizalma hívta. Ez biztosításul szolgál, hogy a közigazgatás s végrehajtás végső stádiumában a népsorsát kezükbe ad-

hatni; de nép és kormány irányában felelőségük annál nagyobb. — A közigazgatás céljai a községi élet fejlődésével ellentétben nem állanak, s a kormány végrehajtói által a polgári közmunkásságot, s a társadalmi nemesedést és gyarapodást szabályozva támogatni, s nem elnyomni akarja.

S ez értelemben polgármester urak teendői közül aránytalanul többre megy az, mi irva nincs, mint a mire világos utasítást nyertek. Mindent pontosan kijelölt a kormány, mit a közigazgatás rövidsége nélkül elmulasztani nem lehet; és — semmiben sem köt meg kezüket, mit a község értelmesbíveivel egyetértve a nép javára eszközölni jónak látnak; de az előjárók érdeméül szolgálható tettek csak ott kezdődnek, hol a cselekvés kénytelensége határt ér.

E tárgynak bővebb vitatását más alkalomra hagyván egyedül a reális kolák tekintetéből tartottuk fontosnak e helyütt a községi előjáróságok és polgármester urak figyelmét és részvétét felébreszteni oly lépések és intézkedések tételére, melyek midőn a jövő nemzedék szellemi átalakulását, felemelkedését, s ez által a községek korszerű polgárisodását s anyagi jóllétét czélozzák, — egyszerűs mind kétségtelenül a kormány legmagasb tetszésére s az előjárói hivatás legörvendetesb tanuságára szolgálhatnak.

S midőn e célra polgármester urak a község és vidéke szakértő tagjaiból a reális kolai szükség és eszközök megvitatása végett tárgyszerető választmányok alakításához fognak, — polgári tartozáskép hiszszük, hogy ez úgy, mint a nép, faj, hon, emberiség, birodalom és kormány szétválaszthatatlan közös ügye, a főbb közigazgatási tisztviselők részéről is, a főbírótól felfelé egyenkint, leghathatósb támaszt és szószólást nyerend.

Az ő állásuk is egyegy őrhely, melynek egyenlő védelme s éber őrködése alá vannak az állam törvényei s a népnek szükségei helyeztetve. Az ő tapintatuktól s honszeretettüktől függ, hogy ugyanazon szívvvel ölelvén a nemzetet és fejedelmét, s a hűséggel férfiaságot párosítván, közbenjárásuk folytán kormány és nép kölcsönös érde-

keik kölcsönös előmozdításában keressék boldogulásuk egyetlen eszközét.

Ha e részben a közigazgatási tisztviselőségről a legjobb akaratot felteszszük, — befolyásuk nagyságáról sincs okunk kétkedni, mit ezer adatok közt azon egy eset eléggé bizonyít, hogy a státuspálya czegléd-temesvári vonalán a tisztviselő uraknak sikerült eszközölni, miszerint a vasuti kibecsülésekből származó, s az összes államot illető tetemes kárpótlási összegeket, ugyanakkor, midőn Ő Felsége a hasonló követeléseket Galicziában az érdekletteknek a közkinctárból kifizettetni parancsolá, a magyar községek, a nyomasztó idők daczára, a Fejedelem iránti vonzalom tanusítására felhíva, önterhükre elvállalják. — Mennyi siker remény-horgonya fekszik e befolyásban s e cselekvésben!!

Ha végre mindezen fölül a kormány részéről csupán a realiskolák létrehozása végett kerületenkint iskolai biztosok küldetnének ki, e kérdés rövid idő alatt teljes megfejtését nyerhetné. Azon erély, mely hazánkban az új közigazgatási, törvénykezési, és adórendszert életbe lépteté, a nemzetnek tárgyavatott fiait bizván meg az ügygyel, a realiskolákat is meg fogja alapítani, — s ama hármasszent szövetség, a népbizalom, népműveltség, s népjólét, mely a polgári társaságban a rendnek legtartós záloga, ez atyai bölcs intézkedéssel fogja beiktatását realis szilárd hatáskörébe ünnepelni.

XXIX.

Ha a középosztálynak általános műveltségi igényei elhalaszthatatlannak mutatják a magyar realiskolák mielőbbi szervezését; még nélkülözhetlenebbé teszi azokat a különböző czélokra megkívántató s az egyéni hajlamok és tehetségek szerint elérhető olcsó és sikeres szakképzés.

Már több ízben kimondottuk, hogy a státusnak illő gyarapodása mindaddig képtelenség, míg a polgároknak

a társaság részéről alkalom nem nyújtatik, specialis hivatásukban teljesen kiképezhetni magukat. Ellenben mindazon intézetek, miket a specialis szakismeretek taníthatása szükségessé teszen, rövidebb tanfolyammal s kevesebb költséggel állíthatók, ha azokat reáliskolák előzik meg, melyekben a leendő szakember a kívántató alap- és segéd tudományokat megszerezheti, s azontul szakintézeti idejét tüzetesen hivatási tanulmányinak szentelheti.

Se szükséges szakemberek élére állítjuk a néptanítókat, kiktől a tömegnek, a státuspolgárok többségének erkölcsi épsége, jelleme, életügyessége, s szellemi egészséges iránya függ. Milyen fontos állást, melylyel a községek polgárisodása s korszerű emelkedése oly szoros kapcsolatban áll, a felsőbb reáliskolák sikeres végeztétől feltételezzük, mely feltételből egyszersmind az is következik, hogy ne lehessen országszerte néptanító, ki a magyar és német nyelvet egyiránt nem érti.

Minthogy azonban az elemi iskolák viszonyaink miatt szükségkép vallásfelekezetek szerint léteznek és állíttatnak, magából értetődik, hogy a paedagogiák is a néptanítók specialis képzésére vallások szerint s az illető vallásfelekezetek költségén oly helyeken állítandók, hol e néptanító seminariumpokra az illető egyházi előljáróság a szükséges figyelmet fordíthatja. — Azért véljük a katolikus paedagogiákat (az eddigi igen tökélyetlen praeparandiák helyett) a felsőbb reáliskolák mellé tervezhetni Aradra, Budapestre, Egerbe, Esztergamba, Sz.-Fejérvárra, Győrbe, Kassára, Kolozsvárra, Pécsre, Rozsnyóra, Nagy-Szombatra, Szombathelyre, Temesvárra, Nagy-Váradra, Veszprémbe.

Az ágostai protest. hitvallásuak számára ily paedagogiák legalkalmasb helyei lennének: Budapest, Eperjes, Késmárk, Losoncz, Pozsony, Sopron, Szarvas és Nagy-Szeben; — a helvéthitvallásuaknak pedig: Budapest, Debreczen, Kecskemét, Kolozsvár, Komárom, Miskolcz, Pápa és Sáros-Patak. — Az unitáriusokat kielégíthetné egy intézet Tordán.

S mind-ezen paedagogiai képezdek közül kizárólagos tannyelvül a német egyedül Nagy-Szebenben és

Temesvárrott volna alkalmazható, de itt is a magyar nyelvnek obligat megtanulása mellett, mert az erdélyi lutheránusok s a bánási katholikusok több magyar községet is képeznek, hol tehát az oktatásnak magyarul is kell történnie.

A paedagogiák után Magyarorszáiban legsürgösbeknek tartjuk a mezőgazdasági szakintézeteket.

A nélkül, hogy e nagy fontosságú intézetek belszerkezetének s részleteinek sok helyet igénylő hosszas fejtegetésébe bocsátkoznánk, e részben tisztelt olvasóinkat a magyar gazdasági egyesületnek már a forradalom előtt, s azóta is e tárgyban készített s a kormánynak is már felterjesztett s a „Gazdasági Lapok“ból olvasható terveire utalván, itt egyedül azon körülményt kívántuk felhozni, hogy hazánkban a nagy-, közép- és kisföldbirtok túlnyomó többsége magyar kézben van, hogy különösen a műveltebb s vagyonosb nemes földbirtokosságot magyar nemzetségek képezik, s hogy az ország legnagyobb részében magyarajku gazdatisztek szükségesek, s e pályára leginkább magyar ifjak készülnek; miből következik, hogy a gazdasági intézeteknek a magyar mezőgazdák számára magyarajku oktatással kell szerveztetniök, és pedig oly számban, oly fokozatos szervezettel, s oly elhelyezéssel, hogy a különböző sorsu mezőgazdák képzése, s így a mezei iparnak egyetemes kifejtése országszerte lehetséges legyen. — S ekkor a már létező magyaróvári új német nyelvű felsőbb gazdasági intézet (melyet mi birodalmi szempontból igen is hasznosnak, de magyarországi tekintetben ki nem elégitőnek tartunk), nemcsak szervezeti például, hanem versenyöszönül is szolgálhatna.

S tekintve a földbirtok különböző terjedelmét, s ahhoz képest a tulajdonos polgári sorsát és rendeltetését, a gazdasági egyesület nézeteivel egyetértve, három rendbeli mezőgazd. szakintézetek állítását javalljuk. Először is földművelő iskolákat, melyek az alsóbb reáliskolákkal s egy rendezett paraszttelekkel összekötve, három évi tanfolyamban a kisgazdák képzésére nyujtanának alkalmat. — A második osztályt képeznék a két évi tanfolyamú felsőbb gazda képző intézetek, közép-

birtokosok és gazdatisztek számára, megelőző felsőbb reáliskolai képzéshez kötve s példánygazdaságokkal ellátva.

Földmivesiskoláknak kitünőleg alkalmas helyet s gyűlpontot szolgáltatnának: Csorna, Czepléd, Debreczen, Nagy-Enyed, Eperjes, Gyöngyös, Sz.-Fejérvár, Kaposvár, Kardszag, Kecskemét, Léva, Losoncz, Lugos, Munkács, Nyitra, Pápa, Sáros-Patak, Pécs, Rozsnyó, Somorja, Szabadka, Szarvas, Szolnok, Szombathely, Tata, Vác, Nagy-Várad. — Felsőbb gazdaképző intézetek székhelyei ellenben lehetnének: Arad, N.-Beeskerek, N.-Károly, Keszthely, Miskolcz és Szeged; magából értetődvén, hogy ezen felsőbb intézetek mellett s azoknak kiegészítésére egyszersmind földmives iskolák felállítása is szükséges.

Mindezen gazdaképző intézetek élére zárkó gyanánt egy központi mezőgazdasági akademiát óhajtunk, hogy létesüljön Budapest szomszédságában, hol birtokosok fiai, kik politikai pályán működni nem szándékoznak, vagy kik magasb mezőgazdasági, kincstári, s egyéb rokon körökben keresik jövőjüket, vagy kik végre a felsőbb gazdaképző intézeteknél egykoron tanítói széket nyerni óhajtanak, mind mező-, mind nemzetgazdasági magas szempontból kiképezhessék magukat, mi végre ott a mezőgazdasági tudományokon kívül három vagy négy évi tanfolyam alatt a státuszgazdaszat is részletesen tárgyalassék.

Azoknak, kik e javallatunkat tán *pium desiderium* gyanánt veszik, elszomorodott szívvvel jelentjük, hogy e központi akademiának létrehozására s fõntartására szükséges költségeket az 1847¹/₂-iki országgyűlés is elfogadta s megállapította; sőt hogy e terv az ország középpontján kivihető legyen, már ezen országgyűlési határozatot megelőzőleg, t. i. 1846-ban, a ráczkevei es. k. családi uradalomhoz tartozó promontori gazdaság és kastély alkalmas voltának kinyomozására e célra a legmagasb rendeletek is különös fejedelmi kegyelemből ki voltak adva.

Vajjon mikép és hol lehetne e szerencsés előzmények s az intézet szükségének naponként emelkedő mértéke között a kivitel szálaít ujabban feltalálni, annak tárgyalását

a fölébredhetésre várakozó gazdas. egyesületünk munkás napjaira hagyjuk.

A gazdasági szakintézetekhez legközelebb áll, s szintén reáliskolai képzést föltételez az állatorvosi tanintézet, mely ha nem is oly terjedelemben, mint a bécsi, mégis a legszükségesebb készüllettel már fönáll, s mely ha a tudományok rokonságánál fogva az egyetem orvosi osztályának egy részét helyesen képezi, ugy rendeltetéséhez képest a mezőgazdasági akademiához tartozik, s ennek egyik önálló ágát alkotja. Két jeles egyéniség áll annak élén jelenleg, s valamint személyes nagy szakismereteik és buzgóságuk, ugy javallataik folytán valószínűleg bekövetkező felsőbb intézkedések következtében e közhasznú iskola emelkedni fog ugyan, de teljes értékét, hatását, és sikerét egyedül az érintett központi mezőgazd. akademiával nyerendi meg.

Azután következnek az erdősziskolák. Ezek sürgős szükségének hosszas indokolásától fölment bennünket erdeink ismeretes állapotja, az alföld fátlansága, s az alkalmas erdőszők hiánya. E célra a selmeczin kívül kívánatos volna a *marienbrunninak* mintájára hazánkban még Aradon, Budapesten, Keszthelyen és Nagy-Károlyban erdősziskolákat két évi tanufolyammal rendszerezni.

Lényeges szükségét érez továbbá hazánk tanult kertészekben, holott mi nem csak minden reáliskola s gazdaképző-intézet mellett, hanem minden vagyonosb községben óhajtanánk egyet alkalmazva látni, ki mind az ifjuságnak a község kertjében s faiskolájában hasznos útmutatásokat adna, mind a község utczáinak s határának beültetését fákkal intézné, s ez uton községi csekély fizetését vagy tartását gazdagon visszapótolná. S e tekintetben rövid idő alatt csak ugy lehet rajtunk segíteni, ha néhány országnagyjaink, például herczeg Eszterházy Kismartonban, hg Batthyány Körmenden, hg Pálffy Malaczkán, gr. Festeticsék Keszthelyen, b. Orczyék Gyöngyösön megengedik, hogy nagyszerű kertjeikkel kertész-iskolák hozassanak összeköttetésbe, melyekbe a növendékek az alsó reáliskolákból vétetvén, ott egy két

oktató segélyével mind az elméleti, mind gyakorlati képzésüket egész terjedelmükben megnyerhessék.

Különös szakképzést igényel továbbá hazánkban a bányászat, s e szakképzettség terjedésétől s tökéletesedésétől elválthatatlan hazai bányászatunk további fejlődése s emelkedése is. — E hiányt ugyan tetemesen fedezi a selmeczi jeles bányász-academia; — azonban nem ártana, ha ezen kívül alsóbb rendű bányász-technicusok számára a két testvérhaza még több részeiben is állítatnának fel egy-két évi tanfolyamu experimentális iskolák.

Mi végre a gépészt, mérnököt, építőmestert, kereskedőt, vegyészt, szobrászt, festőt, s más művészt és technikust, mint az újabb kor valódi dignitariusait illeti, — fajunk azokat saját kebeléből, egyedül a polytechnikum, műegyetem állítása által nyerheti. — S midőn őszintén bevalljuk, hogy egy korszerűen, s lehető tökéletességgel elrendezett magyar műegyetemben minden hazai szakintézetek koronáját képzeljük, — nem tagadjuk egyszersmind, hogy e nemzeti közohajtás valósulása tekintetéből jóval többre támaszkodunk a puszta reménységénél.

E bizodalomunk egyik alapját képezi azon körülmény, hogy jószágos V. Ferdinánd volt királyunk Ő Felsége üdvözült fenséges József főherczeg-nádor félszázados érdemeit örökíteni ohajtván, egy e célra állítandó nemzeti ipartanodára a magyar királyi alapítványi tőkéből 300 ezer pengő forintot kegyelmesen kirendelni méltóztatott. — A másik körülmény az, hogy e királyi alapítványon fölül a magyar országgyűlés még törvényes korszakában a műegyetem költségeit a nemzet rovására elfogadá. — A harmadik körülmény, mi a sikert lényegesen előmozdítja, a ludoviceum, a magyar nemesség és hazafiuság e szép emlékének jelen országos rendeltetéstelensége. S a közvéleményt hiszszük tolmácsolni, midőn a nemzeti forró ohajtásnak szavakat kölcsönözve esedezünk, vajha e nagy-szerű épületek mielőbb egy magyar műegyetem teremtésére alkalmaztatnának, hogy az bécsi testvérével karöltve és versenyezve, a birodalom e másik felében is nevelne egy új nemzedéket, mely alapos képzettségénél,

szilárd realismereteinél, s hivatásszerű polgári haszonvetőségénél fogva a birodalom erős jóllétének, a társadalmi szabályszerű fejlődésnek, a viszonyok szilárdulásának, s korszerű nemzeti átalakulásunknak biztos alapjául szolgálhasson.

S meg vagyunk győződve, hogy valamint azon nagy-lelkű egyes alapítói a ludoviceumnak, kik ott a trónnak és hazának katonát nevelni óhajtottak, e módosítással a kor geniusának szívesen hódolnak, — úgy azon kormányférfiak, kik Ő Felsőge kegyelmes bizalmából e nemzet sorsát intézik, annyi kedvező előzmény fonalán a magyar nemzet e rég ápolt kívánatát sikerhez juttatván, azzal egyszerűs mind a közbirodalom érdekében nevezetes korszerűséget pótolandnak.

XXX.

Ha végig nézünk ama gyakorlatilag jótékony, s időre és állapotainkra nézve elhalaszthatatlan képző-intézetek hosszú során, miket megelőző értekezésünkben elszámoltunk, nem az aggaszt bennünket, hogy e lépések és vállalatok sürgős korszerűségének fölfogására s méltánylására az illetőknél az ép velő, s hazafiui indulat hibázhatnék; — az sem aggaszt, mintha amaz intézetek életbe léptetésére és föntartására akár a szellemi akár az anyagi erők ki nem kerülnének a nemzettől.

Mitől leginkább tartunk, mi eddig is fajunk organicus fejlődését ólyomsúlyával elnyomni segíte, s mi jövőben is legalkalmasb fegyverül maradhat öngyilkolásra, az a — *vis inertiae*. — E szerencsétlen hatalomnak magicus befolyása alatt áll az egész ország. Azok, kik élén állnak a népnek, kötelességüknek tökéletesen megfelelni vélekednek, ha csak azt megteszik, mit elmulasztaniok nem szabad. Azon tömeg pedig, melynek rendeltetése csupán engedelmeskedni, sem kérelmezési, sem indítványozási, sem végrehajtási erővel nem bír. — S így ha nem

találkozik az országban vagy előjáró, vagy tekintélyes polgár, ki magában felsőbb parancs nélkül is hivatást érezzen az elszámlált közhasznú intézetek életbe léptetésére a szunnyadó erőket és rokonindulatokat fölébresztteni, összpontosítani, s célhoz vezetni, — akkor elismert szükségeken alapuló indítványaink, s azokkal fajunk illő kifejlése s megerősbulése (a közbirodalom általános, hazánknak pedig és nemzetünknek különös rövidségével) a *pia desideria*-k sorában fognak maradni.

Azonban a „vis inertiae“ daczára sem mondunk le reményinkről s indítványaink szerencsés megoldásáról. — Elsőben is meg vagyunk győződve, hogy azon kormány, mely a birodalom njjaalkotásának óriási munkáját ügyes kezébe vette, azon factorok működtetését el nem mulaszthatja, mely az új organismusnak gyümölcsdús életerőt s összetartó rokonszenvet kölesönözhet. — De még többet várunk ifju Fejedelmünk személyes tapasztalásaitól, s elfogulatlan nemes indulataitól, s azon hitet tápláljuk keblünkben, hogy Ő F e l s é g a. körutja közben különböző vidékeit szerencsétetvén a két testvérhazának legmagasb látogatásával, az összeözönlő dynasticus érzelmű magyarság ösztönszerű örömkönyüi s boldogatnyilvánításai mögött a nemzet bajai s óhajtásai, s a diadalmenet diszköntöse, s az ünneplő ország külseje mögött a haza valódi állapotja s a teendők roppant tömege, az isteni gondviseléstől milliók sorsának intézésére nyert éle se b b s z e m e i t, s m é l y e b b belátását el nem kerülheti.

S e s z e n t hitben s Királyunk szerelmében feneklik reményeink legerősb horgonya.

S most következnek a tárgyak természetes sorozata szerint nézeteink kifejtése a humanisticus közintézetek, nevezetesen a g y m n a s i u m o k, a c a d e m i á k és e g y e t e m iránt.

Ezekre nézve e czikkek folyamában több izben kijelentetett már a nemzetnek azon közkivánata, miszerint a magyar saját költségei fejében saját nyelvén képezhesse magát a tudományok bármely ágában. Ily eszközlését a közoktatásnak Magyarországbán nem csak a nemzeti egyenjoguság, nem csak a magyar fajnak szám- és birtok-

arányon, s historiai előzményeken nyugvó erkölcsi s politikai súlya, hanem a tudományok sikeres oktathatása, s így a közbirodalom közvetlen érdeke is igényli.

Magára a gymnasialis és egyetemi tanrendszerre volna továbbá némi szerény észrevételeink, különösen pedig az egyetemek elavult felosztása felett négy facultásra, mely a középkor szűk fogalmaiból eredve, ma már a tudományok magas fejlettségének s az iskola méltó álláspontjának, s magának a kornak meg nem felel.

Minthogyan azonban a jelen értekezés-folyamnak kizárólagos célja: kijelölni s megmutatni mindazt, mit a magyar nemzet fajbéli fentartására nem kevesebb, mint anyagi és erkölcsi erejének emelésére és szilárdítására a jelen viszonyok közt is önerejével végrehajtani nem csak képes, ha akar, de még legfelsőbb gyámolításra is számolhat, ha a munkához szilárd férfiasággal s loyális modorban fog; annál fogva itt ama magasb közoktatási intézetek részletes érintését mellőzzük.

S így most áttérünk egy más nevezetes eszközére a közjólétnek, a socialis térre, hol a magyarnak, ha magát az önzés, elfogultság és vis inertiae szövetséges hatalma alól emancipálni tudja, — határtalan alkalom kínálkozik az erők és rokonszenvek egyesítése által a hazában csodákat teremteni, s mind tehetségeit, mind érettségét s erkölcsi tulnyomóságát kitüntetni.

A uj birodalmi rendszerben az absolut hatalomból csak annyi van fentartva a kormányformának, a mennyi a megtárgult birodalmi kötelékek újabb állandó megszilárdítására kívántatik. Mí e szükségén túl még most érezhető, az a rendkívüli állapot megszüntével magától el fog enyészni, mert a birodalom s különböző népeinek organicus fejlődése, és senki által nem óhajtható elsatnyulás nélkül gátolatlan természetes életműködése a pillanatnyi szükség intézkedéseit fokontint absorbeálni fogják.

S valamint az absolut kormányformával, mint látjuk, a törvényelőtti egyenlőség, az arányszerű közteherviselet, a szabadföld, s a polgári szabadságnak tetemes foka megfér, úgy az austriai közbirodalomban ezen absolut formákkal

párvonalban látjuk a legtágabb határok közt mozogni azon socialis tevékenységet, mely a közszabadságnak egyik legkitünőbb attribútuma. — Így nem csak szabadon, hanem egyszersmind a legszebb sikerrel szemléljük az ipar-, gazdasági, s egyéb egyesületeket működni a közbirodalom legnagyobb részében az ostromállapot daczára, még Horvátországban is; egyedül hazánkban szenved az egyesületi élet, időt és erőt vesztegető igazolhatatlan álmokországban.

A dermedt egyesületi körök hazánban részint ébresztő, részint ápoló, részint teremtő kezekre várnak.

A közhasznú társulatok élén Magyarországon, mint legrégebbi, s legtekintélyesebb, a magyar akademia áll. Széchenyi István teremtő geniusa e nagyszerű intézet alakításakor jegyzé el magát először a hazafiúi örök dicsőséggel. — E társulat habár tudományos természeténél fogva zárt körben működik, még is a magán egyesületek közé számítandó, mely ha a megelőző oktatási mostoha viszonyokban rejülő okokból a tudomány körében nem teremthetett csodákat, — de minden irigy kisebbitések daczára nyelv és nemzetiség érdekében többet tett két évtized alatt nyolcz százados alkotmányunknál. — Ez akademia, vezetőinek bölcsesége által a forradalom sujtó következéseitől megmentve, hivatva van a nyelvművelésből a szaktudományok meghonosítására átmenni, s igénye van e célra a nemzet részéről illő pénzsegélylyel elláttatnia; de minthogy a magyar nemzet korszerű óhajtásainak nyilvánítására is szolgáló organumok az alkotmánynyal esettek, — az akademia jövő sorsa, s hatályosb munkássága is azon időponttól várja eldölését, midőn a fejedelmi nyílt parancs által ígért intézvények életbeléptével a kormány körében szakférfiakból álló nemzeti szószólóit nyereendi.

Habár annyi országos kedvezésben nem részesült, de kiterjedt közvetlen anyagi jótékony hatásával az ország minden részeiben páratlan népszerűségre s meleg részvételre emelkedett a forradalom előtt a gazdasági egyesület, mely azóta ismételt kísérlet daczára korábbi tevékenységét megindítani nem képes, habár tagjainak s

tetes alaptókéjének nagyobb része csak lendítésre várakozik, hogy megkezdett szép ösvényén a megszaporodott szükségekhez képest kétszeres erővel folytathassa előbbi munkásságát. — Ezen egyesületnek multja oly szép, jövője s hivatása oly fontos, hogy méltányosnak s korszerűnek tartjuk annak állapotját önállólag részletesen taglalni.

Ámbár kisebb körben, de részvételre aránylag nem kevesebb szerencsével és sok sikerrel működött egykor a magyar iparegyesület. — Hogy ennek végképeni feloszlása nem elvből történt, mutatja azon kitünő pártfogás, melyben a hasonló célra törekvő, és sikere után köztiszteletre ragadó alsó austriai iparegylet legfelsőbb helyen részesül. — S éppen azért hisszük, hogy egy új magyar iparegyesületnek alakulhatását semmi sem gátolja, s ismét egy érdemkoszorút vivhat ki magának a pesti ipar- és kereskedelmi kamra, ha ez ügyet pártfogása alá fogadván, a hazai iparnak e termékeny iskolát és erőforrást újabban megnyitja.

Mi végre ez egyesületek mint kiegészítő s organicus rész hiányzott, annak sokat ígérő csirája a legközelebb keletkezett pesti Lloydban fogamzott meg. Ama józan taktikát és meleg akarat, melylyel e zsenge intézet kezelte, hálás jövővel kecsgetteti a hazai kereskedést s vállalkozási szellemet. További fejlődését a Lloydnak annál fogva nem fogjuk szem elől téveszteni.

Mellőzve a többi kisebb körben működő, s részint már létező, részint még alakulásra várakozó hazai társulatokat, — a fennidézett nagyobbszerű négy egyesület körében mennyi hasznos munka, mily nemes hivatás várakozik mindazokra, kik az alkotmányos közremunkáláshoz szokva, cselekvési tér után sovárognak, — s kik nem száj-, hanem tett-hazafiakul ismertetni vágyván, a nemzetnek nem meddő epedésekkel, hanem sikeres részvétellel s befolyással kívánnak szolgálni.

XXXI.

Mint minden vállalat, mi a forradalom előtt practikus értelemmel s meszszebbható jelentékenységgel birt, úgy a magyar gazdasági egyesület is Széchenyink termékeny lelkéből keletkezett, s az mondhatni az összes magyar aristocratia versenyző részvéte mellett hamar felvirulván, az országszerte megindult minden egyéb egyesületi törekvések serkentő példája lön.

A gazdasági egyesület egyenes hatása 1839-ben vette kezdetét, midőn a lovarda-osztálytól különválva, mind szakma, mind háztartás tekintetéből önálló igazgatás alatt kezdett működni; s a rokonindulat, melyet maga iránt gerjesztett, a tér, melyet elfoglalt, fényesen fejezte ki magát azon tényben, hogy alaptőkéje 1847 végével 100 ezernél fellebb rugott, s ezenkívül évi részvényjövedelme 10 ezer pftot meghaladott.

Valamint ez egyesület legközelebbi s legfontosb anyagi érdekével foglalkozott hazánknak, úgy benne ama tevékenység s közügyek iránti részvét, melyben a municipalis intézvények a magyar birtokost felnevelék, oly munkanyagot lelt, mi az egyoldalú politikai irány mellett egy új, a köz- és magánérdeknek egyaránt üdvös, s annál-fogva vonzó s elláthatatlan cselekvési tért nyitott.

Minden nemesebb erő, minden jelesb egyéniség, kit az ország mezőgazdasági sorsa érdekelt, közvetlen részt vett ez egyesület napról napra háladosb munkáiban, — s az egyetemes törekvéseket a siker és avatottság fényével övedzé körül az egyesület feje és pártfogója, üdvözült József főherceg-nádorunk, kinek a l e s u t h i hires birtoka már akkoron mint európai példánygazdaság ragyogott.

Ily befolyásoknak tulajdonítható, hogy a magyar gazdasági egyesület léte első tiz éve alatt oly hatásra emelkedett, hová hasonló társulatok, az angolt kivéve, másutt a kormányok nevezetes kedvezései daczára eljutni félszázad alatt sem tudtak.

S tán most, midőn ezen egyesületnek jövője kérdés-

ben forog, s megakadt üdvös munkásságát egyedül helyes és részrehajlatlan információ szerezheti vissza, nem választottunk helytelen időpontot arra, hogy az egyesület múltjáról hű tükröt állítsunk össze, melyből kinézzen a hatalmas eredmény, mit a kormány ez egyesülettől, eredeti szabad működésébe visszahelyezve, várhat, — s kinézzen a buzdító példa azon ifjabb nemzedékre, mely időközben birtokhoz jutva, hivatva van fris erejével az idősb bajtársakhoz csatlakozni.

A m. gazdasági egyesület természetes céljának elérésére mindazon eszközökkel élt, melyekért jó fogamat kezkeskedhetett.

Hatott az egyesület számos gyűlésein szóval, s mondhatni a tanulságos vitatkozások népes köz- és szakülésein termékeny eső gyanánt gazdagítá az ország minden részeit, s nyíltan figyelmeztetjük előre az ügy elleneit, hogy az 1847-dik évben az egyesület gyűlésében megfontolatlanul feltolakodott párttusa intésül jövőre szolgálhat ugyan, de sem recriminációkra nem ad jogot ma már, sem az egyesület tiz évi működésének értékéből semmit le nem vonhat.

Hatott továbbá az egyesület írásban. Erre szolgált.

a „Magyar Gazda“, mely folyóirat az előfizetők nagy számának örvendett;

a „Mezei naptár“, mely két garasért tiziven évenkint a köznépnek a leghasznosb olvasmányt szolgáltatta, s annyira megkedveltetett, hogy az utolsó években 60—80 ezer példányban nyomtattatott;

a „Nefelejts“ czimü fali naptár, mely 2400 példányban adatott ki;

az „Okszerü kalauz“, melynek csak első kötete jelent meg két kiadásban 3200 példányban;

a „Gazdasági kistükör“, mely az elemi iskolák számára készített jeles könyvecske, hat kiadást ért, összesen 24 ezer példánnyal;

a „Rétfüvek és takarmánynövények ismertetése“, kimerítő utmutatásaira, teljességre, s alkalomszerűsége nézve egyetlen munka, mely 2000 példányban jelent meg;

Dombasle „Okszerü gazdája“, mely hazai viszonyainkhoz alkalmazva, 1600 példányban adatott ki;

Alesuth leírása gazdasági tekintetben, mely magyar és német nyelven készülvén, csupán magyarban 1800 példányban olvastatik;

egy korszerű könyvecske továbbá a „dohánytermesztésről“ s egy másik a „homok megkötéséről“ számos egyéb röpviveken kívül.

Hogy itt az írásnak hatni kellett, mutatja a kiadások tetemessége, mely a németországi nagyobb olvasó közönségnél sem fordul mindig elő.

De hatott az egyesület jutalom és serkentések által is, s önmagasztalás nélkül állithatja, hogy az ország több részeiben a parasztság haladása a lótenyésztés körében az állatmutatási díjak és érdempénzek eredménye, — valamint a nemesb gyümölcsenyésztés is az ezüst érdempénzek osztása következtében emelkedett oly hirtelen a hon legkülönbözőbb vidékein.

Az évenkénti kiállítások lényeges érdeméül számítható a nemes gyapjutermelés, s a czélszerűbb gazdasági eszközök és gépek országos terjedése.

Hatott továbbá a gazd. egyesület a birtok- és gazdálkodási viszonyok korszerű rendezésére, midőn nyilvános megvitatások s pályamunkák által az elmélet a hűbéri állapot megszüntetésére előkészíté, midőn a törvényhozásnak az ósiség, hitelbank, commassatiók, legelő-elkülönzés, minimum, mezei rendőrség és olcsó marhasó végett előterjesztéseket tett, különösen pedig az erdőkre, vízijogokra s rétöntözésre, és cselédrendszerre nézve oly törvényjavaslatokat nyújtott be, mik a magas kormány figyelmét az új codificatiókban is nagy mértékben megérdemelnék.

A hazai bortermesztés nemesítésének egyik kitűnő factorát biztosítá az egyesület, midőn a derék Schamsz szállóiskoláját Budán megszerezvén, azt öregbité s rendbe hozá; — melylyel párvonalos rendeltetésül állíttatott Pesten a középponti orsz. gyümölcs-kert.

A dohánytermesztés emelésére és javítására,

annak az ország különböző részeiben termesztett különböző fajait összegyűjté, s közöttük nem reménylett kincsekre akadván, azokat mind a bécsi dohányigazgatósággal, mind a hazai dohánygyárnokokkal megismerteté, s ez időben vette a jelesb hazai szivargyártás, mely a monopoliumot megelőzte, kezdetét.

Az ő szakadatlan buzdításainak köszöni a megkedvelt eperfaültetés jelen nagy terjedelmét az országban, mely csak az időt várja, hogy a számunkra még roppant kincseket rejtő selyemipar benne menhelyét s első táplálékát nyerje.

S hogy működéseit localizálhassa, az egyesület fiókjait kezdéorganizálni, s már kilencz működött a megyékben, a mezőgazdaság helybeli érdekeit az anyaegyesület buzgóságával versenyezve karolván fel.

S midőn a magyar természetvizsgálók vándortársulata megalakult, abban is a mezőgazdák számára egy külön szakosztály alakulását eszközlé, melynek gyűlései e társulat vándorlása közben a mezőgazdaság vidéki érdekeit évenként más pontján a honnak ébreszté és öszpontosítá.

A közös nagy czél hathatós előmozdítására pedig nem csak a birodalmi szomszéd tartományokban működő testvér-társulatokkal szövetkezett a magyar gazd. egyesület állandó kölcsönös ügyrokon viszonyokban, — hanem küldöttségei által a német gazdák vándorgyűlézeteiben is tiz éven keresztül szakadatlan részt vett, s ha ez uton sok termékeny eszme és tapasztalás ide szivárgását a külföldről méltán köszönhetni, büszke lehet egyzersmind az egyesület azon tekintélyre s rokonszenvre, melyet képviselői Németország minden részén ama gyűlések körében kivívni szerencéssek voltak.

Mindezen munkálatok közepette az egyesület egy perczig sem felejté kitüzött két főczélját, t. i. a hálószerűleg országszerte alakítandó fiókok sikeres működhetésére szükséges pénzzerő kiteremtését, — s a mezőgazdasági magasb értelmiség terjesztésére országosan megkívántató gazd. intézetek és középponti academia létrehozatalát.

Mindkét tekintetben kimerítő s indokolt előterjesztést nyújtott be az egyesület a törvényhozásnak; s nehogy a várt kedvező válasz készületlenül érje a társulatot, — egy reszről a példánygazdaságul legalkalmasabban kínálkozó promontóri csász. családi birtok megnyerhetése végett V. Ferdinánd király O Felsége előleges legmagasb beleegyezését eszközölni ügyekezett, — egyszersmind pedig az academia számára tanítói erőket akarván előkészíteni, e végre a kijelölt legalkalmasabb egyénekből már előre négy küldetett el a külföldre, hogy ott az egyénileg kitűzött szaktudományokban illő mértékben kiképeztessenek.

Igy a sikerrel és törekvéssel egyiránt emelkedvén a társulat iránt az országos rokonszenv, — hatása, tekintélye s reményei tetőpontján akkor állott az egyesület, midőn 1847-ik évi június 6-án az időközben elenyészett keszthelyi georgicon félszázados ünnepére, s a nagy Festetics György örök emlékére, a közteleknek talpköve legfelsőbb királyi megbizásból a közszeretetű idősb Majláth György országbíró által letétetett.

E nemes izléssel épült, s az egyesület központi székhelyéül, s a gyűlések, kiállítások s mezőgazdasági muzeumok méltó befogadására szánt emlék-palota méltán nevezhető az ország középületének, s a magyar mezőgazdaság disztanyájának, mert alkotásában szív és ész a nemzet minden rétegeiben egyesült, ügyszeretet s nagylelkűség karöltve jártak, s a királyi fényes ajándokkal a béres fillérei vetélkedtek.

Alig egy évvel később Magyarország kizárólag az új korszakkal tusakodott, s az 1848-ki átalakulásból az egyesület nem öröklött egyebet, mint — jelen dermedt állapotját s már az 1847-ki törvényhozástól az egyesület örökös megalapítására s a központi gazd. academiára indítványozott tőkék teljes megajánlását az utolsó magyar nemzetgyűlés részéről — papiroson!

S e roppant tevékenységet most a tétlenség kárhozata kövesse? — ily sokat ígérő mult minden jövőtől megfosztassék? — s lehet-e egyetlen egy embernek a széles közbirodalom határi közt érdekében, hogy annyi szellemi,

erkölcsi és anyagi töke, a sziklákhöz lánczolt *Prometheus* módjára, meddön s gyümölcstelenül heverjen?!

XXXII.

Ha a forradalom első rohamában, s az ágyudörgés közepette a béke malasztjai nem tenyésztek; s ha az osztrómállapot szigorú megindulásakor, s a nagy catastropha által megrendült elmék első levertsége között az egyesületi élet megszűnt, azon senki meg nem ütközhetik.

De hogy 1852-ik évben, midőn Bécsben, Prágában, Grétzben, s a közbirodalom egyéb pontjain hasonczélú társulatok gátolatlanul s kettőztetett erővel működnek, sőt midőn már hazánkban is egyik megyei fiók egyesület hátráltatás nélkül teljes munkásságba lépett, — igen feltűnő a nagy közönség előtt, hogy az anyagazdasági egyesület akkor, midőn a gyökeresen átalakult birtok- és gazdálkodási viszonyok s megszaporodott közterhek a tapasztalt kalauzt leginkább igénylik, — semminemű életjeleit nem adja.

E sajnos anomaliát még feltűnőbbé teszi azon körülmény, hogy Ő cs. s Apostoli királyi Felsége a hazai bortermesztés érdekében s a szőlőiskola korszerű elkészíthetésére e gazdasági egyesületnek több évekre tetemes segélypénzt kegyelmesen megajánlani méltóztatott. — A birodalmi földmívelési ministerium pedig minden nevezeteseb törvényjavaslatok szervezésében, mik a mezőgazdasági viszonyokra vonatkoznak, ugyanezen egyesületet nézetei iránt időnkint kikérdezi.

Tehát Ő Felsége az egyesületet legmagasb támogatására méltatja, a ministerium pedig azzal hivatalosan közlekedik, megvan a köztelek, szőlőiskola, gyümölcskert, van alaptőke, vannak hivatalnokok, s — az egyesület még sem él! Igazán rejtélyes állapot, melynek kulcsát megkisértjük az érdeklött közönségnek kezébe szolgáltatni.

Midőn a forradalom megszűntével a gazd. egyesület

elnöke a kormánynak beküldé lemondását, a titoknok pedig önkénytelen állapotba helyezve, az egyesület ügyeire befolyását elveszté, — felsőbb helyen egy bizottmány állított össze, mely a normalis idők bekövetkeztéig az egyesület v a g y o n á t kezelje, s folyó ügyeit ideiglenesen intézze.

1850-dik évben az egyesületi munkásság újabb megindítása fölülről nem kevesbbé mint alulról sürgettétvén, az 1851-diki martiusban az egyesület tagjai közgyűlés tartására hivattak egybe, hol is gr. Andrássy György elnöksége alatt ideiglenes választmány neveztetvén ki, az egyszersmind megbizatott az egyesület reorganisatiójára a megváltozott időkhez és viszonyokhoz alkalmazott tervet készíteni, melyet az előre kitűzött medárdvásári közgyűlésen meghányi, megállapítani, s felterjeszteni lehessen, a szabályszerű választásokat is akkorra halasztván.

Bekövetkezett a kitűzött közgyűlés, a módosított szabályok megállapítottak, a választások megtörténtek, s az eredmény a módosított szabályokkal egyetemben a kormánynak felterjesztetett.

Valószínű, hogy e közgyűlés alkalmával az elnökök és igazgató választmány tagjainak választása oly szint nyert, mi által a jelenvolt többség a szintén tagminőségben megjelent kormányhivatalnokok irányában a választás körül kizáró törekvést tanusított, s azon következtetésre nyujtott alkalmat, mintha ama feszültség, mi akkoriban a hivatalokból kilépett aristocratia s a kormány organumai között létezett, — a kérdéses választásokra is befolyást gyakorolt volna. — Legalább e nézet erőre kapásának tulajdonitható, hogy a felterjesztett választásoknak, s a gyűlés összes végzéseinek tökéletes megsemmisítése s az egyesület további működésének felfüggesztése a kormány részéről kimondatott.

Ekkor az egyesület ismét a korábbi ideiglenes bizottmány vezérlete alá helyezettett.

Tagadhatatlan az, hogy az országnak tetemes erkölcsi rövidséget okoz, ha a legfontosb perczekben az egyesület jótékony s nehezen nélkülözött hatása még sokaig elmarad; valamint másrésről anyagilag rendkívül terheli

az egyesületet, s adósságait neveli, ha az alapítók szoros kötelezvényeik értelméhez, s a tagok a régi szabályokhoz tartván magukat, mindaddig fizetni vonakodnak, míg az egyesület normális állapotjába helyeztetven, az a tagoktól szabályszerűleg választott organumok által nem igazgattatik.

A kormány pusztá szeszélyből bizonyosan nem hozta felfüggesztő rendszabályait, de kétségtelenül végkép sem akarta ez üdvös intézetet megszüntetni, mit maga az ideiglenes bizottmány kinevezése, a földmívelési ministerium szakadatlan közlekedései, de mindenek felett Ő Felső-gének a szőlőmívelés érdekében tett legkegyelmeseb ajánlata elég világosan tanusitanak.

Kétségtelenül számolhat továbbá arra is a kormány, hogy ha az utolsó közgyűlés és választások alkalmával fordultak is volna elő oly dolgok, miknek részrehajlás s mi még rosszabb, párttusa s politikai gyűlölködés értelmét lehetne tulajdonítani, — e súlyos intés után ily botlás vagy vigyázatlanság ismétlésétől annál kevesebbé tarthatni, minthogy e vállalat virágozhatása feltételeinek leglényegesebbike, az egyesületet minden politikai szintől megóvni, s ellenkezőleg abban minden ügyrokonerőt, minden haszonvehető tehetséget, bármily legyen az illetőnek politikai meggyőződése, — az egyesület közös céljaira minden pártnézetek s coteriák nélkül összeolvasztani.

Az 1847-diki zajos közgyűlések s az akkori ellenzéknek azokon mutatott politikai türelmetlensége, keserű emlékezetük daczára, hathatós intésül s például fognak szolgálni, hogy az egyesület tagjai ezentul gyűléseik kebelében minden politikai színezet uralma ellen ünnepélyesen tiltakozzanak.

Maga a gyakorlati mező, a kitűzött cél elég bő tért enged bármely meleg buzgalomnak hasznos cselekvésre, — s reményljük, hogy a kormány rövid idő mulva egy újabb egyesületi közgyűlés összehívását annyi erkölcsi s anyagi nyereség igazságos méltánylásából elrendelni kegyeskedik.

XXXIII.

A m. gazdas. egyesület azért is számolhat szebb jövő-re, mert egy részről multjától tetteges eredményeken alapuló hitelt és tekintélyt öröklött, más részről pedig sokoldalú tapasztalásai tanulságos adatokat szolgáltatnak arra, mily terjeszkedésbe ereszkedhetik ezentul munkálódásaival? mely czélokra szoritkozzék főképen? s mely eszközökkel ébreszthet ujabban legnagyobb tevékenységet az egyesületi életben?

Feladásának lényeges oldalát bevégzé az egyesület akkor, midőn mindazt, mi a mezőgazdaság körében részint javítást és tökéletesítést, részint új meghonosítást igényel, nemcsak kinyomozta s kijelölte, hanem iránta kellő figyelmet s tárgyszeretetet is ébresztett. — Ide eljutva, igen czélszerűen cselekszik az egyesület, ha mindazon ágait a mezőgazdaságnak, melyek a földmiveléssel szétválaszthatatlan kapcsolatban nem állanak, önálló, specialis, és részletes továbbmivelés és ápolás végett szakembereknek engedi át.

Ilyen névszerint a kertészet, általában a gyümölcs- és selyem-tenyésztés, szőlő-mivelés, pinczekezelés és az erdőszet. — Az idevágó egyesületi szakosztályoknak tehát szabad szárnyra kellene bocsáttatniok, s ezen specialis czélokra külön önálló társulatokat kellene létrehozni, mint ez már az erdőszetre nézve befejezett ténynek tekinthető.

S midőn helyesb felosztása által a munkának a cél tüzetes megoldása s az avatott tárgyrokon erők öszpontosulása is biztosabban eléretik, — a gazdasági egyesület nemcsak hogy a még fenmaradó s egymástól el nem különözhető szakokra és tárgyakra azontul több időt és erőt fordíthat, hanem az előbb elszámált s életbe hozandó szakszervezeteknek azért folyvást állandó gyupontja, összekötő főláncszeme s buzdító gyámolya maradhat, nyílt használatra bocsátván nekik teremreit a köztelken, könyvtárát, szőlőjét, kertjeit, s netalán kiadandó egyesületi lapjait.

A tapasztalás továbbá az egyesület tiz évi mozgalmi között arról is meggyőzhette az illetőket, hogy az összes hazai gazdaközönséget az ország minden részeiben az okulás, javítás, s haladás ösvényén gyakorlatilag vezetni a középpont távolságából lehetetlen, s hogy tehát feladása sikeres eszközölhetésére az egyesületnek fiókokra kell oszolnia.

E fiókokra nézve ismét bebizonyult, hogy azok csak akkor működnek az anyaegyesülettel teljes öszhangzásban, ha ennek valóságos organikus részét képezik, vagy is az ország különböző vidékein meghatározott térre szorítkozva, az egyesület tagjaiból alakulnak, s ha annál fogva e cél elérhetésére az egyesület minél számos tagokra szert teszen.

S valamint nem könnyű dolog s nem is mindennapi jelenet, nagy számban feltalálni oly hazafiakat, kik nem csak világos öntudattal birjanak a haza szükségéi felől, nem csak tetterővel párosult hajlamuk legyen önkénytes hazafiui fáradhatatlan munkásságra, — hanem ezenfölül a cél elérésére megkívántató eszközök kiteremtéséhez aránylag még pénzsegélylyel is járuljanak, (mert csak ily tagokkal felelhet meg az egyesület hivatásának), ugy eleintén kivihetetlen dolog, hogy minden megyében külön fiókot lehessen alakítani, s egyelőre elegendő, ha az ország megyéi a fekvéshez s a földmívelési viszonyok rokonságához képest összehuzva, következő 16 fiókban huzatnak és olvasztatnak össze :

1. Sopron- és Vasmegeye;
2. Győr- és Mosonyvármegye;
3. Zala, Veszprém és Somogy;
4. Fejérvár, Tolna, Baranya;
5. Verőcze, Posega, Szerém;
6. Posony, Nyitra és Bars;
7. Komárom, Esztergom, Hont, Nógrád;
8. Pestmegeye, Jászság, Kiskúnság, Bácska, és Csongrádnak Duna és Tisza közt fekvő része;
9. Trencsin, Árva, Liptó, Thurócz, és Zólyomvármegyek;
10. Gömör és Torna;

11. Sáros és Szepes ;
12. Heves, Borsod és Abauj ;
13. Heves megyének szolnoki része, Nagy-Kúnság, Hajdú kerület; felső Bihar, Szabolch, Zemplén ;
14. Ungh, Beregh, Szathmár, Ugocsa, Marmaros ;
15. A tiszántuli Csongrád, Békés, Csanád, Arad, és alsó Bihar ; végre.
16. Torontál, Temes, és Krassó.

Ily számban és csoportozatokban a fiókok rövid idő alatt alakíthatók lesznek, s mihelyt az egyesület normalis működésre a legfelsőbb engedélyt megnyeri, közgyűlés által kinevezendő küldöttségek közremunkálása által megindíthatnak.

Alakulván a fiókok, az egyesület teendőinek gyakorlati oldalát egészen azokra kellene bizni, nem csak azért, mert Budapestről az egész ország mezőgazdasági ügyeit intézni tiszta lehetetlenség, hanem mivel a hon külön vidékei fekvés, földminőség, szomszédság és éghajlat tekintetéből különböző gazdálkodási irányt s intézkedéseket igényel. Azért is minden fióknak a maga körében önálló és független működést kell engedni.

A fióknak közös, s az ország minden részeiben egyiránt fontos és legsürgősb teendői főleg a következő pontokban állanak:

- a) a középponti igazgató választmány által megindítandó ismeretterjesztő eszközök gyámolítása ;
- b) a nép és birtokosok buzditása legelő-elkülönzések és tagosítások mielőbbi eszközzésére ;
- c) a határok és utak körülültetése gyümölcs és alkalmas erdei fákkal ;
- d) a takarmánytermesztés emelésére szolgáló oktató-sok és jutalmak ;
- e) a ló és tejelő jószág nemesítésére vezető utmutató-sok és intézkedések életbeléptetése ;
- f) czélszerű gazdasági eszközök és gépek megismertetése és terjesztése ;
- g) a mezei czélszerűbb építkezés javítását, s tűzkármentesítés kedvét előmozdító eszközök alkalmazása ; s végre

h) szakértő mérnökök által alapos tervek készíttetése, a fiók határai között előforduló vizáradások elhárítása, réttöntözések, mocsárok lecsapolása, s egyéb korszerű szabályozások kivitelére.

Mi ezenfölül az anyaegyesületnek közös tennivaló fennmarad, elegendő arra, hogy az anyaegyesület elnökeit, igazgató választmányát s hivatalnokait teljes mértékben elfoglalja. Ilyen például: az ismeretterjesztő eszközök az új viszonyokhoz mért alkalmazása, a mezőgazdaság ügyének s sikerének országos emelésére szolgáló közintézkedések kinyomozása s a kormány részéről eszközlése; a gazdaképző intézetek létrehozása, áldozatra kész alkalmas egyesületi tagok gyűjtése, a fiókok organisatiója s mozgásba hozatala, kertészeti, bornemesítési, selyemtenyésztési egyletek előidézése, gépgyárak, magnaneriák s faiskolák állításának előmozdítása stb. stb.

A fiókokra hárulván a gyakorlati teendők többsége, elegendő, ha az országos anyaegyesület évenként két közgyűlést tart, és pedig annak egyikét Budapesten, összekötve a félbenschakasztott kiállításokkal, a másikat ellenben alkalmas évszakban évenként más más fióknak valamelyik nevezetes gazdasági pontján.

Igy feloszolván a munka a középpont és fiókok között, szükségesnek tartanók, miszerint a közös jövedelem is közöttük feloszolnék olyformán, hogy az alaptőkék után járó kamatok tisztán középponti célokra egyenesen a középponti pénztárba fizettessenek, ellenben a részvényeket a fiók keblében működő tagoktól a fiók pénztárnoka szedje be, s az összegnek két harmadát a fiók szükségére tartván meg, egy harmadát a középponti pénztárba küldené.

Ennek nemcsak azon jótékony következése volna, hogy az egyesületi fiókok e biztos bevételben közhasznú működéseik leglényegesebb eszközét nyernék, — hanem egyszerűs mind anyagilag is ösztönöztetnének, az egyesület és haza javára a fiók keblében minél számos munkás és fizető tagot az ügynek megszerezni.

Alaposak-e reményeink? mily fogadást nyerendnek az egyesület részéről nézeteink? s vajjon öregbült-e a gya-

korlati tapintat, s csökkent-e a *vis inertiae* hazánkffiai sorában? — az idő úgy hisszük, nem sokára megmutatja.

XXXIV.

Hogy nem nyomor s nem boldogtalanság az emberi nemnek eredeti rendeltetése e földön, elég világosan mutatja azon közös ösztön, mely minden emberi lényben az eszmélet első percétől kezdve a jóllét és megelegedés elérhetésére ugyanazon vágyakat támasztja. — S ha az ember az elérhető jóllét bizonyos fokának biztosítására természeti függetlenségét s korlátlan önállóságát a társas élet elkerülhetlen korlátainak alárendelé, — méltán kiköté magának egyszersmind, hogy az oly nagy egyéni korlátoltságához kötött polgári társas együttlét s civilisatio jótéteményei s üdvössége a nomádi élet patriarchalis boldogságát fölülmulják.

S valamint kétségtelen az, hogy azon szellemi magaságra, testi jóllétre s kitisztult lelki felemelkedettségre, mit jól szerkezett társas élet kifejt, az emberiség egyenkint természetes vad szabadságában önmagára hagyatva soha el nem juthat, — úgy a történet számtalan példákkal tanúsítja, hogy a társas élet amaz előnyeit sem minden polgári szerkezet biztosítja.

Ott, hol a köz- és magánélet minden mozdulatait s úgy szólván a polgároknak lélekzetét is gépileg ügyekeznek kormányozni, mint ez némely autocratiákban előfordul, — bármily nemes legyen is a szándék, s bármily tökéletesek és biztosak a rugók, a czél szintoly kevéssé éretik el, mint a másik szélsőségben, midőn a társaság sorsa féktelenül mindenkinek szilaj akaratjára eresztetik.

Az európaszerte bebizonyult üdvös középut e kétszélsőség közt azon rendszerben áll, mely a népek szellemi és anyagi kifejtésére irányzott szilárd, erős és tevékeny kormányzás mellett nemcsak annyi tért hágy a népnek legközelebbi érdekei önálló kipótlására, a mennyit közvetlen

munkásságával betölthet, hanem azt e munkásságra minden hatékony erkölcsi szerekkel ösztönzi is.

E rendszer legszorosan fűzi össze a népet a kormánnyal, legbiztosabban napfényre hozza s kielégíti a helybeli szükségeket, leginkább kifejtí a népek geniusát s állami élénk részvétét, s a kormányt számos sikertelen gondoktól, költségtől, s erkölcsi felelősségtől felmenti. Azért e rendszer az európai monarchiák legbiztosb, legállandóbb, legnépszerűbb támasza.

Legtökéletesebben, s a siker legfényeseb, legvonzóbb eredményével van e rendszer kifejtve Nagy-Britanniában, hol az angol nemzetet jelen nagyságára, érettségére s boldogságára főleg a municipális szerkezet dajkálta fel. Ez szülé ama meleg közérzelmet, melylyel országa ügyét ott minden polgár szívéen viseli, s melynek tulajdonítható, hogy az angol kormány, ha közügy forog kérdésben, minden egyes státuszpolgárban egyegy önkénytes hivatalnokra számolhat.

1848 előtt minden európai országok között hazánk leginkább hasonlít institutiókra az angolokéhoz, különösen a megyei szerkezet tekintetéből. Shogy mégis a magyar municipalitástól az alkotmányosság némely töredékein, s a születési szabadalmakon kívül századokon keresztül a nemzet semmit, gyakorlati országos javításokban pedig vajmi keveset öröklött, az egyrésztől onnan eredt, hogy az egész intézvény nem mint az angoloknál népszabadságon s jogegyenlőségen, hanem születési kiváltságokon épült; — más résztől pedig onnét, hogy kivevén az utolsó évtizedekben némely korszerű országgyűlési utasításokat, a municipális cselekvőség gyakorlati országos vagy megyei javítások tárgyaival ritkán foglalkozott; s minthogy a municipális jogokat az adómentes nemes osztály az adózó nemnemes tömeg költségén egyedáruskodva s felelősség nélkül kezelte, azért mentek a dolgok oly silányul, azért nem törődött a szolgabíró az iskolákkal, azért maradtak el a jó utak, azért szenvedett az árvák sorsa, azért lőnek a börtönök a bűn iskolái stb.

A municipális hatáskör nálunk gyenge volt és töké-

letlen, mert az az értelmi és vagyonsúlyt ignorálva, a születés vak szerencséje szerint osztotta a befolyás igényeit; s azért volt fölfelé ereje oly gyenge, mert lefelé oly szükkeblü féltékenységgel szigetelé el kizárólagos javára a polgári szabadságot.

Azért nem volt sulya f e n n , mert nem volt támasza a l a n t .

De mi azért nem fogunk azokkal kezét, kik a lényegget a hibás alkalmazástól el nem választva, s a magyar megyei rendszert minden tekintet nélkül kárhozhatva, annak teljes megsemmisülésének örvendenek. — Ha a közhely, törvény előtti egyenlőség, s a hűbéri viszonyok eltörlése csak félszázaddal korábban történik, a municipális intézvények kétségkívül kitünőbb karban adták volna át a hazát a jelen nemzedéknek, mint mi azt apáinktól átvettük.

S habár az új birodalmi rendszer megszilárdítása most már meg nem engedi, hogy Magyarországon ama szerkezet, bármiképp alkalmazva az átalakult polgári viszonyokhoz, kivétel es en létezzék; mégis erősen hisszük, miszerint eljövend az idő, midőn e minden kormányformákba beilleszthető, a polgári társaság erejét, tevékenységét és közszellemét sokszorozva potencirozó, s egyszerűsmind a közköltségeket csökkentő municipális intézvény a birodalom minden részeiben egyenlően életbe fog léptettetni; s azon naptól kezdve az austriai közbirodalom erkölcsi sulya, erőforrása, európai tekintélye, s politikai befolyása ismét egy új, magasb, és szilárdabb korszakba lép.

Ezen intézvényt addig is, míg arra a különböző közbirodalmi népek megérnek, czélszerű községrendszernek kell pótolnia.

XXXV.

Németország több részein, Helvétian, Belgiumon, Hollandián és Angolországon utazván keresztül, oly mér-

tékben találjuk a községi életet kifejlődve, mely a legvilágosb utmutatásul szolgál arra, mily elvek és feltételek, s mily községrendszer alkalmazása mellett juthatnak Európa egyéb népei a közszellem, közmunkás-ság, érettség, jóllét, tisztaság, elégedettség s a hasznos közintézetek folyton növekedő száma azon jótékony s irigylésre méltó állapotjához, mely az utast az említett országokban helyenkint meglepi.

Vannak országok, hol a községi életnek semmi fontosság nem tulajdonítatik, s hol ennek kifejlését a státus minden felső befolyás nélkül önsorsára bizza. Ily helyzetben volt Magyarország 1848 előtt, midőn a megyei autonomia szabadelvűsége s közkedveltsége daczára a községi municipalitás, mely ama megyei szerkezetnek leginkább adhatott volna practikus sikert s állandóságot, nem hogy nem türetett volna, de csak figyelemre sem méltattatott.

Vannak ellenkezőleg országok, hol a községi élet legkisebb jeleitől irtózva, azt szigoru gyámkodási rendszer által még csirájában elfojtják. Ily státusokban a közélet végkép megdermed, a közjó iránti részvét elhül, a bizodalom helyébe félelem lép, s a közszellem helyett szivtelen önzés szerepel. Ott a tömeg a kormány legbölcsebb intézkedéseit ellenséges rendszabályoknak tekinti; ott nem hiányoznak az alattvalók, az örömtelenségben néma, elcsüggedtségében fejhajtó néptömeg, de a közjóért buzgólkodó státuspolgárok, s áldozatra kész hazafiak ott nincsenek.

Az ember veleszületett természeténél fogva azon társaságban érzi magát legjobban, hol őt megbecsülik s valamit adnak szavára. A közjó iránti részvét is szoros összefüggésben van azon értékkel, mely a társasági rend által az egyes polgárnak tulajdonítatik; s mily józan motivuma volna a hősi elszántságnak a harcmezőn, s a béke napjaiban a munkás honszeretetnek, — ha saját hazájában semmi polgári igényei nincsenek, annak jobb sorsához önkényt járulni tilalmas, s azon státusban, mely vele és általa alakult, zerushoz hasonló jelentőséggel, egy magában semmi?

A közbirodalmi új rendszernek intézkedései között, annál fogva kitünő fontosságot tulajdonítunk a községi rendszernek, mely midőn egy részről a kormány parancsainak végrehajtását a végső ressortban biztosítja, — egyszersmind szabályozza, sőt ébreszti azon befolyást, melyet magának a községi lakosságnak önjava előmozdítására vennie kell.

Már maga azon körülmény, hogy a communális rendszer teremtése és szabályozása a kormánynak első gondoljai közé tartozott, erős tanúsága annak, hogy a közhatalom a rendszer-alkotásban logikával járt el. Mind a mellett azonban az alkalmazott ideiglenes községi rendszer fejtegetésébe s latolásába itt nem ereszkedünk, minthogy az is ama rendkívüli állapotnak kifejezése, mely a közbirodalomra nézve az új rendszer megszilárdulásáig szükségesnek tartatott.

A jelen a viszonyoktól nyervén a sinormértéket, mi csupán a jövőhöz szólunk, melynek sorsa még függőben van, s melynek czélszerű építéséhez a tapasztalás, meggyőződés, s jóakarát még most szerény tanácsával sikeresen járulhat.

A községi rendszernek legnemesb feladása s valódi értéke abban áll, hogy nemcsak azt, mit a közhatalom, törvény, felsőbbség parancsol, illő foganatosításában biztosítsa, hanem módot és ösztönt nyújtson arra is, hogy a törvény által el nem tiltott minden eszközöket mozgásba hozzon a végre, hogy a státuspolgárok önbelátására s személyes ügyekezeteikre hagyott anyagi és szellemi gyarapodás az értelmesbék s jobbak vezérlete alatt egyesült erővel minél magasb fokra kifejtessek.

Czélszerű községi rendszer által a státuspolgárok-nak nyújtott illő hatáskör a nemesebb országlási elveknek első szakasza, a népszabadságnak legszélsőbb sánca, hol a polgárok közrészvétre, önkénytes munkásságra, politikai öntudatra, s azon állapotra érleltetnek, mely kezességül szolgálhat arra, hogy a municipális intézmények fokonkint feljebb egész a parlamenti tökélyig, a rend, egyensúly és alapjogok veszélyeztetése nélkül kifejthetők

A községi rendszer teljes hiánya (királyi városainkat.

sem véve ki) okozta, hogy a megyei municipális szerkezet századokon keresztül, annak példátlan ereje daczára, gyakorlati eredményekben oly meddő és sikertelen maradt. A legüdvösb eszmék és jallalatok a levéltárak fiókiban s a szolgabirói kocsiládák fenekén lelék méltatlan sirjaikat, mert a községekben a tovább fejlesztő organicus élet hiányzott.

Mik tehát ez organicus községi élet feltételei?

Az első és alapfeltétel erre: hogy a népnek helybeli közvetlen előljárói iránt bizodalma és tisztelete legyen, azokat tehát esze és szive sugallata szerint választhassa. — S ha a község főnökére, bíróra vagy polgármesterre nézve a kormány magának tartja is fenn a kinevezési jogot, kivánatos, hogy az a község kebeléből szemeltetvén ki, mind annak helybeli személyes tapasztaltsága, mind a község rokonszenve figyelembe vétessék.

A második feltétel az, hogy értelem és vagyonarány döntvén el a községi választási képességet, ez utóbbi a lehetőleg minimumra reducáltassék, miszerint a községnek minél számos tagjai befolyhassanak a választásokra, mint községi politikai hatáskörük legfőbb s ugy szólván egyetlen kifejezésére.

Harmadszor lényeges dolog, hogy a községi képviselő testület minél tökéletesebben kifejezze a község nemzeti-ségi, statusgazdasági és erkölcsi irányát. Csak így szüntettetnek meg a gyakori panaszok, melyek nemzetiségi részrehajlások miatt a községi előljárok alkalmazása körül például Bácskában még folyvást felmerülnek.

Negyedszer, a községi képviselők testületének elegendően tág hatáskör jelöltessék ki a község szellemi és anyagi jóllétére szolgáló eszközök és intézkedések fogantatására, a községadó megítélése s megszavazása is őket illetvén. — Nem óhajtjuk soha, hogy az austriai közbirodalmi kormány a francziák azon tulzó centralisationalis rendszerével megbarátkozzék, mely alatt oly nevetséges anomal-tünemények előfordulhatnak, hogy azalatt, míg az átalános szavazat az egyes polgárt kormányformák változtatására, alkotmányok megsemmisítésére, elnökök és törvényhozók választására hatalmazza fel, egy község-

nek nem adatik annyi jog, miszerint iskolái s temploma betört ablakait megcsináltathassa felsőbb beleegyezés, s egy községi csődör vétessék meg ministeri rendelvénynélkül.

Ötödször szükséges, hogy ama képviseleti testület mindazon esetekben, melyek hatáskörén kívül esnek, ha kell, minden közbeneső hivatalokat elkerülve kérelmezési s felterjesztési joggal élhessen; valamint

Hatodszor, előadandó esetekben, a communális többség nevében, sérelmeit és panaszait is minden közbeneső gát nélkül előadhassa.

Ez a ráadája egy korszerű községrendszernek, melyben a teendők csak a részletes rovatokat képezik, s a mely minden kormányrendszerrel megfér, mi a közbizodalomban, közszellemben, s a népek anyagi és szellemi közjólétében akarja hatalma erkölcsi értékét s állandósága zálogát fellelni.

S ily községekkel azon közigazgatási tisztviselő, ki polgári hivatására nem csak a hivatalos utasítás holt betűiben, hanem magasb képzettségében s polgári kötelességeinek eleven öntudatában is keres és talál ösztönt, — rövid idő alatt a legdicőbb lábra emelhetné az országot!

XXXVI.

Az austriai közbirodalom jelen öszpontosító kormányrendszere úgy van alkotva, hogy valamint az országgló közhatalom az elérhető közös birodalmi czélok erélyes keresztülvitelében különböző tartományi érdekek által nem gátoltathatnak, — úgy e rendszerbe a fejedelem személyes meggyőződése és legfelsőbb akaratja minden perczen illeszthet népszerűbb polgári institutiókat, mihelyt a közbirodalmi egység általuk nem veszélyeztetik, s a közbirodalmi népek érettsége, loyaltása, s fejlettségükből fölmerülő közérdek úgy kívánja.

A közbirodalmi népek közt pedig a magyar faj van hivatva, például szolgálni arra, mikép kelljen és lehessen

a politikai érettséget loyális érzelmekkel összekötve, félreismerhetlen tények által tanusítani. — Ezen erkölcsi s politikai előnyt s egyszersmind kötelességet azon méltányos és természetes *praesumptio* háritja a magyar fajra, hogy annak majdnem ezer éves nemzeti önállásánál s alkotmányos életénél fogva, a közbirodalmi népek közt kétségtelenül legnagyobb politikai érettséggel és tapintattal, legtöbb közszellemmel s önkénytes munkássági ösztönnel kell birnia.

Hogy azonban amaz érettséget és közszellemet sem meddő politikai okoskodásokkal, sem a tétlenséggel, melyet itt sikertelen dacolás, amott férfiatlan elcsüggedés szül, a magyar nemzet nem a legigézöbbszínben tünteti fel, fölöslegesnek hisszük részletesen mutogatni.

Mint több ízben említettük, alig van nagyobb ellensége a magyar fajnak, mint azon félszeg emberek, kik a szájhösök soraiba tartozván, s azon olcsó hazafiúságtól kölcsönözvén hitelüket, mely lelkiismeretlen népszerűség-vadászattal még most is csak a phantasiának hízeleg, — hiszékeny hontársaikat folyvást újabb mesékkel biztatják, s azt közhasznu és körülményszerű ügyekezettel helyett a legkárosb tétlenségre, örülthez illő részvétlenségre, s önmagát megsemmisítő fásultságra ösztönzik.

Az örült hazafiuskodó ál-messiás nem látja be, hogy megcsalt s füstbe ment remények helyébe a kétségbeesés szokott lépni, hogy a tétlenség halál, s hogy az elfásult, megdermedt lélek rugékonyságát örökre elveszti. Fajunknak ez álbarátjai nem fontolják meg, hogy nemzetiségünk ereje és jövő sorsa a nemzeti műveltség és irodalom sorsával szoros kapcsolatban van; hogy a zsenge magyar litteratura a jelen kritikus perczekben elhanyagoltatván, soha többé lábra nem kaphat; hogy a magyar nyelv a fenforgó viszonyok irányában egyedül egyesült s megkettőztetett erőködéssel küzdheti ki magának azon érvényességet, mely fajunknak nemzeti erőt, méltóságot, befolyást, és jövőt biztosíthat; hogy Magyarország népeinek fáradhatatlan tevékenységre van szükségük, miszerint a közbirodalmi állapotokban, különösen az általános külműveltség, mező- és státusgazdasági, ipar- és kereskedelmi te-

kintetben, s a reáltudományok határtalan országában ne csak egyenjogúságra emelkedhessenek, hanem történeti hivatásukhoz képest a birodalmi népfajok élén mint előörök s vezetők álljanak.

Azért is, habár a magyar fajnak komoly, s mondhatni bölcs magatartásában, melyet a világsi catastropha óta tanusított, de még inkább ama lovagias és loyális modorban, melylyel fejedelmi körútjában ifju királyát a magyar fogadja, — e nemzetnek nemes geniusát, s ösztönszerű józan irányát és eszét örömmel látjuk igazolva; mégis a nemzet jövője, s érdemlett sorsának biztossága felett teljesen nyugodtak csak akkor leszünk, ha fajunknak minden rétegeiben a magyar jellemhez illő élénk közrészvétet, s szellemi és erkölcsi, polgári és szakmunkásságot ismét nem csak fölébredve, hanem sikerdús hatásával a nemzet javát és becsületét korszerűleg ápolni és erősíteni is látjuk.

S alig van mező, mely e célra az őszinte jóakaratsnak s belátásnak téresebb alkalmat, a tárgyismeretnek pedig, s honszeretnek, sőt magának a nemesb egoismusnak és dicsváagnak foganatosb s áldásosb tért nyitna, mint a községi élet.

Ha országok és birodalmak, a polgárok közszelleme nélkül, bármily népesség és terjedelem mellett erőtlenek és töredékenyek maradnak, — mennél bizonyosb és feltünőbb a közállapot silánysága oly községekben, hol községi egyetemes élet nincsen, s a lakosok egyenkint, csupán saját magánérdekeiket tartván szem előtt, azt, mit egyedül egyesült közös erővel érhetni el, roszul fölfogott s magát büntető önzéssel elhanyagolják s gondtalanul a véletlen vakesetnek engedik át.

Ily ferde, s minden ép embervelőt kétségbehozó gondolkozás mellett azon országok, melyekre megelőző cikünkben hivatkoztunk, nem gyönyörködhetnének virágzó községeik remek állapotjában; s hogy közelebb példával éljünk, e községi közszellem nélkül alig lett volna a mult számban kedves alkalmunk jelentetni, hogy Felsőlő, a vasmegyei határhegyek egyik tekintélytelen faluja, melyet egyszer már a közönségnek mint mintát bemutat-

tunk, egypár ezerre alig menő lakosságával nyilvános reáliskolákat s egy algymnasiumot nyithatott!

Bizony sok al- és felföldi város pirulva vehetne példát e csekély helyecske feltünős elragadó előmenetelén!

Ott, hol ösztönszerű törekvés, összetartás s az előljárókban hazafiui nemesb kötelességismeret létezik, a községi életet s egyesült közremunkálást, s ezzel a község lakóinak egyéni és közös szellemi és anyagi és erkölcsi felvirulását, polgárisodását, állami öntudatát, és meleg részvétét, s mindezzel a becsületes önérdéknek összeolvadását a valódi hasznos közérdekkel, ki lehet fejteni még akkor is, ha az alkalmazott községrendszer tökéletlen, sőt ha hiányoznék is az egészen.

Alább majd megkísértjük kimutatni, mily hatáskör fekszik a községi életben, mily sok a teendő, mily nagy és lényeges szolgálatokat tehet a legkisebb község egyesült ereje a közboldogulásnak, s mily kárhozatos, alaptalan, s nemzetáruló azon álbölcsek okoskodása, kik hon-társaikat nyomoru tétlenségre s a soha többé vissza nem szerezhető drága pillanatoknak élheteretlen eltengésére biztatják? —

XXXVII.

Ha véletlen azon szerencse érne bennünket, hogy egy hazai községnek rendezésével bizatnánk meg, oly feltétel alatt, miszerint érintetlen hagyván a közhatóságok és községek között megállapított viszonyokat és közigazgatási rendszert, intézkedéseinkben egyedül az e viszonyokon kívül fekvő községi elemekre szoritkozzunk, — kétségtelen nagy és nehéz munkát vállalnánk magunkra; de ama hasznos szolgálat öntudatában, mit ebben a közjónak tenénk, — nem rettenénk vissza a feladástól, s szívesen elmondjuk gondolatinkat arra nézve, miket tartunk a községi élet legkitünőbb céljainak, s mely organumok által véljük e célokat rövid és sikeres úton elérhetőeknek?

Négy lényeges elemből alakul s nyer irányt a községi élet.

Első s közvetlen hatására legfontosabb ezen elemek közül az előjáróság. Ennek egészséges szelleme, hivatásának ismerete, önzéstelen tiszta jóakarata s erélyessége véghetetlen sokat tehet; de minthogy az előbocsátott feltétel szerint a községek közigazgatási viszonyait érinteni nem akarjuk, — a községi előjáróságra nézve itt csupán azon suppositumot fejezzük ki, miszerint az hazánkban a jelen rendkívüli állapotban a község tagjainak befolyása nélkül a felsőbb hatóságok által neveztetvén, a megválasztásnál a szükséges egyéni tulajdonok s a község bizodalma kétségkívül tekintetbe vétettek.

A második főelem a község képviselő testülete. Ennek megválasztásában fejezi ki a község nem csak irányát, részvétét, és akaratát, hanem érettségi fokát is. S minthogy véleményünk szerint mind a községi élet természetes, önkénytes, és sikeres fejlődésének vezérlete, mind az előjárók hivataloskodásának ellenőrsége e testületet illeti, s annál fogva az általunk kijelölendő községi teendők kivitelét leginkább attól várjuk, — valóban epedve óhajtjuk a pillanatot, midőn a rendkívüli állapot megengedi, hogy az id. községrendszerben megállapított szabad választása a képviselő testületnek foganatba vétethetik.

A harmadik tényező elemet a községben képezik a nép erkölcsi vezetői, minők a lelkészek és tanítók, s a tudományos szakemberek, kiknek szakismeretétől, munkásságától s becsületességétől a tömeg jólléte nagy mértékben függ. Ilyenek az orvos, mérnök, ügyvéd, gyógyszerész, stb.

A negyedik nevezetes elem végre maga a községi lakosság, melynek jelleme és műveltségi állapota a községi életben lényeges factort játszik ugyan, de egy jól szervezve választott képviselő testület által részint pótoltatik, részint rendeltetéséhez elvezettetik.

Az első rendbeli elemet tehát, t. i. az előjáróságot, melynek hatásköre s teendői a fennálló rendszer által körül vannak írva, fogadásunk szerint érintetlenül önmagára hagyván, a többi három elem, ha a közös célra őszintén egyesül, mindent teremthet, mi a sociális életben becses és kívánatos, ha törekvéseiben csupán arra szorítkozik, mit

a törvény nem tilt, s mit jólelkü előljáróság, ha a község javát akarja, józanul nem gátolhat.

A „hogyan?” legvilágosabban kitűnik példából, mely a teendők felosztását mutassa. Nehogy azonban nehezebb gondolkozásuak, vagy kik a tétlenségre mindenben ürügyet találnak, a példát magukra alkalmazhatónak mondhassák, — a községnek, melyről s melyhez a jelen igénytelen elmélkedés szól, — nem akarunk nevet adni, hanem sziveskedjék tisztelt olvasóink mindegyike azon helyet tartani szem előtt, melyhez őt egyéni érdekei s lakása csatolják, s melynek személyes közremunkálásával leginkább tartozik. — Mi ugy hisszük, a magyarországi községek körül még kevés előzte meg azon kívánatokat, miknek teljesítését mi következő tervrajzunk szerint jól rendezett, s józanul kalauzolt községi élettől elvárjuk.

Mint hogy a község szükségeit s ohajtásait mindenütt a községi képviselő testület fejezi ki, magából értetődik, hogy e testületben a község minden szellemi és anyagi érdekeinek oly emberek által kell képviselve lenniök, kik nem csak becsületességük miatt érdemelnek bizodalmat, hanem a teendők viteléhez megkívántató tehetségekkel is birnak. — Azért fontos e testület tagjainak helyes megválasztása, s azért ajánljuk a községeknek, hogy e testületben minden helybeli érdeket és szakismeretet öszpontosítsanak. Befolyás engedtessek e testületben a lelkésznek, tanítónak, mezőgazdának, iparosnak, törvénytudónak, orvosnak, mérnöknek stb.

Ily szerkezet mellett a képviselő testület nem csak illő látkörrel bir a község erejének s teendőinek megítélésére, hanem a kivitelben is illetékesen s eredményel fog szerepelni. — Ennélfogva a kormány, midőn az id. községrendszerben a képviselők összeállítása körül oly kiterjedt választási képességet adott a nép kezébe, egyszersmind legközelebbi érdekeinek gondját s istápolását igazán a korhoz illő szabadelműséggel a nép jellemére s önkénytes tevékenységére bizta.

Szükséges tehát, hogy a nép e választás körül valamint egyoldalú pártszenvédélyeket, ugy előítéleteket kerülve, képviselőinek minden politikai s vallás-szinezet

nélkül emberszerető, erkölcsös, önzéstelen, s practikus embereket szemeljen ki. — Ha ily tapintattal nem jár el a nép; ha itt vakbuzgóság a lelkeszt, amott irigység a kaputos értelmiséget kizárja; ha a néptanító, kibensok sötét faluban nem nevelőjét, hanem a falu szolgáját szemléli a tömeg, minden befolyásból kizáratik; ha a mesterember a földmivest megveti, s a paraszt az iparost kizárja; s ha a szűr elfogult népe régi bizalmatlansággal a műveltebb osztályt folyvást kerüli, s a vezetői szerepet ezentul is magához hasonló tudatlan emberre akarja bízni; s ha egy szóval a képviselők választásában nem a közérdek és okosság, hanem előítélet, coteria, politikai egyoldalúság s osztálygyűlölség vezetné a szavazatokat; akkor jobb és üdvösebb volna, hogy azon választási szabadság, melyet csak oktalan és hálátlan nép fordít önkárára, és saját legnemesb érdekeinek eltemetésére, inkább ne létezzék, mert felvilágosult s nemes irányukorlátlan hatalom több jót áraszthat és eszközölhet az ország boldogítására, mint a leghatártalanabnépszabadság, ha a tömeg tudatlan, elfogult, s akár vallási, akár nemzetiségi, akár kasztai vak szenvedélyek által vezetetik.

Egy szóval a választási szabadság következtében a község sorsa, jólléte, kifejlése és emelkedése magának a községnek van hatalmában; s miután az ország községekből áll, ha minden község illő tapintattal s egyetértéssel használná fel községi jogait, az egyetemes jó siker rövid idő alatt egyformán az egész országon észrevehető lenne.

Nehogy azonban a fölületes elme vagy mystificálja, vagy csillogó reményekre alaptalanul elragadtassa magát, őszintén megvalljuk, hogy ezen egész erkölcsi gépezethez még két nélkülözhetetlen rugó szükséges.

Az egyik a nemesb és értelmesb hazafiak ösztönszerű s önkénytes eltökélése arra, hogy azon községben, melyhez tartoznak, az elméket felvilágosítsák, egyesítsék, vezessék és tekintélyükkel gyámolítsák.

A másik rugó amaz őszinte és önzéstelen készség, melyet mindazoknak, kik magukat képviselőül megválasztani hagyják, a jelen időkben valóban fontos feladá-

suk erélyes végrehajtására magukban határozottan éreznők szükséges.

E tulajdonok által fejeztetik ki az igazi *nobile officium*; mire ha a fogékonyság, képesség és akarat hiányzik, — a kesergés, panasz és — reménynek alapja is elenyészett.

A magyar faj geniusára bizzuk, hogy e lényeges és eldöntő körben, a haza különböző népeinek felébredt nemesb tevékenységgel s józan irányával üdvös például s tükkör gyanánt szolgáljon, s mily nagy mértékben igényli ezt saját legszentebb érdeke, azt a tisztelt olvasó azon részletes elsorolásból fogja látni, melyet a képviselő testületnek kötelességeire nézve eléje szándékozunk terjeszteni.

XXXVIII.

A község képviselőinek testülete, melyet ennekelőtte hazánkban „választott polgárság“, „választottság“ vagy „külső tanács“ nevezet alatt ismertünk, az ideigl. községrendszerben igen nevezetes megbízatásban részesül. — A Magyarországra nézve 1851-dik évi augusztus 18-án ez iránt kibocsátott helytartósági utasítás részletesen elszámolja a képviselők által végzendőket, mely szerint e testület leglényegesebb teendői, s hatáskörének legnevezetesebb pontjai: a végrehajtó belső tanács tagjainak a polgármesteren kívül való választása, az állandó községi tisztviselők kinevezése, a fizetések megszabása, a községi adó és költségvetés megállapítása, kölcsönök felvétele, ingatlanságok szerzése vagy eladása, bérszerződések kötése, a patronátus gyakorlata, a tudományos, históriai s művészeti értékű dolgok fentartása iránti gondoskodás, s mi a legfőbb, helybeli statutu m o k a l k o t á s a.

Mondhatni, hogy már maga ez ideiglenes községi szabályozás egy jobb rendnek, s a községi termékenyebb élet organicus fejlődésének veti meg alapját; s ha tekintetbe vesszük ama széles alapot, melyre az e rendszabálylyal összefüggő új választási utasítás a választási képességet

fekteti, — e kettős kormányintézkedés által az 1848-iki, a községek rendezésére vonatkozó aprilisi magyar törvény kiegészítettik s pótoltatik.

De habár a képviselőtestület az által már fontos szolgálásokat tesz a községnek, ha az eléje szabott s világosan kijelölt teendőket jól végzi, — azért mégis ennél tovább terjedő jótékony befolyásának s tevékenységének az utasítás nem szab határt, mert belátása szerint tehet indítványokat a község javának előmozdítására szolgáló mindenemű új intézkedésekre nézve; s minthogy a költségek utalványozása a testülettől függ, szavazattöbbséggel végkép határoz, a belső tanácsot pedig ilyenekben csak a végrehajtás illeti, — igen természetes, hogy csupán és főleg a képviselők szellemétől, belátásától, s erélyességétől függ, mi és mennyi történjék a kiszabott általános teendőkön kívül minden községben, mi a törvénytől s felsőbb parancsolatokkal nem ellenkezik.

Igen bő tért engedett erre az új rendszer azon határozatban, hogy a képviselő testület helybeli statutumokat alkothat, s hogy mindazon ügyekben, melyek hatáskörébe vágnak, tervezés s véleményadás végett, valamint a községi vállalatok mi módon eszközölt végrehajtásának felügyelésére is külön bizottmányokat nevezhet ki.

S ez annál czélszerűbb s méltányosabb intézkedés, minthogy az új rendszer egy részről a képviselő testületnek évenként csak négy rendes gyűlés tartását engedi, más részről pedig, mivel a különböző községi érdekek megítélése különböző szakismereteket igényel, mikben tehát a testület *in corpore*, mielőtt szakemberek nézeteit ki nem hallgatta, alapos határozatot biztosan nem hozhat.

A mennyiben tehát az ideiglenes községrendszer a község minden specialis érdekeire s szükségeire nézve a képviselő testületnek nem adhatott részletes megbízást és utasításokat, — annál illőbb, hogy a testület, hivatását felfogva, a saját tett-erejére bizott nyílt mezőn polgári teljeskoruságát tanusítsa.

Szerintünk az, mi a hazai községekben legtöbb figyelmet s legsürgösb orvoslási intézkedéseket igényel,

négy fő osztályba huzható össze. — Az első a nyomort és szerencsétlenséget, a második a socialis élet bajait, a harmadik a szellemi fejlődést, a negyedik az anyagi gyarapodást illeti. Mi tehát igénytelen nézetünk szerint helyesnek és kívánatosnak tartanók, ha a képviselő testület az idézett felosztás mellett mindenütt négy külön bizottmányt nevezne ki, mely az illető rovatok szerint s közös teendőkre nézve alapos s a közönség állapotjához mért javallatokat nyujtana be a képviselő testületnek, s mely bizottmányok annál tökéletesebben működhetnék, minthogy azokhoz a felsőbb utasítás értelmében a képviselő testülethez nem tartozó szakemberek is csatolhatók.

Mennyire fontos ez intézkedés, s ennek foganasitása mily nagy érdekében fekszik a közjónak, meggyőzhetni hiszszük tisztelt hazánkfiat az által, ha mi a javallott bizottmányok figyelmének, szükséges nyomozásainak, s tényekre építendő terveinek kitűnőbb tárgyait, rövid vonalakban egybefoglalva, közszemlének kitesszük.

Első helyre a humanitás kötelességeit tűzzük, s mi azon bizottmánynak, mely e rendeltetéssel küldetnék ki, felebaráti bizottmány nevét adnók. — Ennek kellené kinyomozni a nyomort és inséget, melyet a községben egyes szerencsétlen családok és egyéniségek önvétkük nélkül szenvednek, s mely egyedül közjótékony-ság által elháritható. — Ennek föladata módot kitalálni, mikép lehessen beteg cselédek s ügyefogyottak számára kórházat vagy orvosi segélyt, s keresetre képtelen s teljesen vagyontalan embertársaink s a csatákban megsérült vitézek számára illő élelmezést vagy ápoló intézetet teremteni? — Ő nyomozza ki a községben rokon és vagyon nélkül hátrahagyott, elhagyott, vagy istentelenül elhanyagolt árva csecsemők és gyermekek sorsát, s egyzersmind a módot, mikép lehessen magán-vagy közintézkedés útján az ártatlan teremtménynek anyai pótlékot nyujtani? — Az ő dolguk a szemérmük miatt kétszeresen szenvedő házi segények alkalomszerű istápolására módot találni, s véletlen szerencsétlenségek esetében a kárvallottak rögtönös gyámolítását *ex offo* eszközölni. — Egy szóval az övék a legnemesb keresztény kötelességek azon

része, melyeknek sikeres gyakorlata csupán hivatalyszerű gondoskodás, s egyesült erő útján lehetséges, s a melyeknek szent betöltése keresztény álladalmakban a valódi műveltségnek legfőbb, — erkölcsi közelveteműlt-ség nélkül mellözhetlen — záloga.

Második helyre tesszük a rendőri bizottmányt, világosan megjegyezvén, hogy annak hivatása a felsőbb parancsok szerint működő végrehajtó rend- és esendőség feladásától teljesen különbözve, épen ott kezdődnek, hol a kényszerítő s végrehajtó rendőri intézkedések hatni megszűnnek. E bizottmány köre kiterjedne a társaság erkölcsi, egészségi, kényelmi s biztossági viszonyaira, s ehhez képest munkássága is ily szakaszokra oszlanék.

Az erkölcsi szakasz szemügyre venné a nembeli kicsepangásokat, mint a társadalmi romlottság legaljasb s legragályosb fenéjét; javító intézetekről, s a megesett vagy elcsábított nők és szerencsétlen gyermekeik biztositásáról, egyszersmind pedig ha csak a viszonyok engedik, a botlások törvényes helyrehozásáról gondoskodik. E szakaszba vág még azon jótékony atyai gondoskodás is, hogy a nép közbizalmaiban a helység tekintélyesb öregei közül mindig jelen legyen valaki, ki az ifjuságot a vig szeszélyek elfajulásától, rakoncátlankodásoktól, kártyától és iszákosságtól visszatartsa.

A közegészségi szakasz arra találjon módot, hogy a község akár ember-, akár baromorvosi segélyt soha ne kénytelenítették nélkülözni, hogy a levegő rontására szolgáló kert alatti kenderáztatók, mocsárok, és belső temetők elhárítottassanak, hogy nedves, szűk, és sötét lakások emberhez illőleg átalakítottassanak, hogy a tanult bába egy helységben se hiányozzék, s a nép józan egészséges életmódhoz szokják, egyszersmind pedig jó és tiszta vizet szolgáltató mély közútak ásattassanak, s a hol csak lehet, meleg és hideg fürdők hozassanak létre.

A kényelmi szakasz ne tőrje a községben a házak, udvarok, és utcák tisztatlanságát, ellenben eszközölje az utcák egyenlő feltöltését, a járdák kirakását kő vagy kövec hiányában téglával, a főbb helybeli pontok világitását késő és sötét éjszakák idején, s az utcák és piacok

körülbírtetését árnyat nyújtó alkalmas fákkal, s végre a tornyoknak órákkal való ellátását.

A közbiztossági szakasz, miután a közbátorság amugy is lényeges tárgya a hatóságok gondjainak, főleg két állapotra fordíthatja figyelmét. Az egyik a tűz, másik a mező. A tűzveszélyekre nézve nem elég, hogy csupán oltószerekről, s az oltásnál tartandó rendről gondoskodjék a bizottmány, hanem ügyekeznie kell oly irányt adni az építkezésnek a helységben, miszerint a láng el ne pusztíthassa egészen a szegény ember vagyonát; mely célra még ott is, hol bővelkednének a kőben, községi téglavető k állítását kell eszközölni, egyszersmind pedig a népet tűzelleni biztosításra ösztönözni. — A mező pedig azon szempontból veszi igénybe e szakasz figyelmét, a mennyiben annak, t. i. legelőknak, réteknek, és szántóföldnek megkimélésére a közutakat árkokkal kell körülvenni, s ezzel a mezei rendőrségnek egyik lényeges támaszát megadni.

A harmadik vagyis köznevelési bizottmány mindenek előtt azon választmányt pótolhatná, melynek alakítását minden községben a helybeli népiskolák ellenőrségeül már korábbi felsőbb parancsok rendelék. E bizottmány adna véleményt a népiskolai épületek, s tanító-eszközök állapotjáról, tervet dolgoznék ki az iskolák szellemi és anyagi javítására, a nevelési eszközök kihasználására a legszegényebb sorsu gyermekek iskoláztatásának biztosítására is. Ennek teendője a vasárnapi és mesterinas iskolákat, a hol csak lehet, létrehozni, s reál- és egyéb magasb képzőintézetek szükségét s lehetőségét kimutatni. — A közműveltség s hasznos felvilágosodás érdekében eszközölje e bizottmány, hogy ünnepnapokon s hosszú téli estéken s előljárósági tagok jelenlétében a népnek nyilvános helyen hasznos, erkölcsi, mezőgazdasági, s iparos könyvekből s népszerű folyóiratokból felolvasások, értekezések és előadások tartassanak. — S a mennyiben jelen szavaink, főleg magyar községekhez vannak intézve, nagy szolgálatot tehet e bizottmány a hazai irodalomnak s nemzetiségnek, ha eszközli, hogy a község és iskolái számára a tudományos, mulattató s közhasznu magyar munkákból

a legjelesbek kiválasztatván, egy jó hazai könyvtár megalapíttatik. Ez által minden magyar község egyszersmind a nemzeti irodalom archivuma lenne, azon mértékben emelkedvén fontossága, melyben e beszerzés évenként folytatnának.

A negyedik bizottmány végre, melyet mi gazdaságinak neveznénk, a község anyagi állapotjával foglalkoznék. Ennek feladása lenne mindazon forrásokat ki-nyomozni, melyeknek alkalmazása akár a községnek egyetemben, akár egyes lakosoknak új, biztos, s becsületes keresetet s gyarapodást szolgáltatna; ennek kellene a népet oda vezetni, hogy a kezében lévő tért és eszközöket saját anyagi jóllétére minél nagyobb gonddal kizsákmányolja; hogy egy udvar s egy kert se maradjon a községben czélszerű használat nélkül; hogy a község határában minden ország- és mellékútak, valamint a sivataghelyek is alkalmas fákkal beültetessenek; mi azonban a legfontosb, hogy a község határa s a lakosok birtokai a legelő-elkülönzés, s tagosítás útján mielőbb szabályoztassanak.

S csak akkor ha e négyrendbeli bizottmány a község erkölcsi és anyagi állapotját és szükségéit az itt kijelölt irányban kiismerte, s a javítás tárgyait és módját jól megfontolva kitervezé, s megállapítás végett a képviselő testületnek beadta, — lehet szó alapos és célravezető községi satutumok alkotásáról, s egészséges, organicus, önmagából termékenyen fejlődő községi életről.

XXXIX.

Az előbocsátott reformtárgyalás folyamában szakadatlanul két szempont vezérlett bennünket.

Elsőben azon ügyekezünk, hogy nagy mesterünk bölcs oktatásához híven, minden javallatunk kivitelre practikus, czéljára közhasznu, s korunkhoz képest sürgős és elhalaszthatatlan legyen.

Második szempontunk volt megmutatni azt, hogy az

uj rendszer mellett is, mely hazánkban a magyar alkotmány helyébe lépett, minden jó polgár és hazafi számára elég teendő maradt, sőt mi több, multjának értékét, s jövőjének malasztját csak úgy mentheti meg s biztosíthatja a magyar, ha azon alapreformokat, melyeket elso-roltunk, s melyek ugyszólván kényére vannak bizva, minden hatalmában álló eszközökkel keresztülvinni törekszik.

Javallataink sulyát és támaszát nem felsőbb inspirációkban, nem népkegyvadászatban, nem is az elkényeztetésig megszokott auctoritásokban, hanem azon kevés de lelkes hazafiak helyeslésében keressük, kik szintannyi elfogulatlan mély belátással, mint törhetetlen hazaszeretettel, sem elcsüggedve, sem elbizakodva, minden körülmények között a honnak élnek, s munkás életüket a gyakorlati lehetőségek határaihoz illesztik.

E kiseded bár, de életerős *phalanx*, gróf Széchényi István hű tanítványaiból alakulva, s a nemzet minden rétegeiben szétoszolva, lesz azon elem, mely élő organum gyanánt az e javallatokban foglalt tanoknak országszerte hitelt, követésre ösztönt, s a hatóságok körében érdemlett bizodalmat, mint a sikeres cselekvés lényeges feltételét, kölcsönözni fogja.

Nem kételkedünk rajta, sőt erre példákkal is szolgálhatnánk, miszerint vannak fanatikusok, kik idétlen fajgyűlölségből s éretlen kiskorusággal fajunk boldogulását irigylik, annak szellemi és anyagi végelsülyedését óhajtják, és semmit örömelebb nem vennének, mint ha javallataink, miután azokat sem közbirodalmi, sem közhasznusági szempontból gyanusítani nem lehet, legalább nemzeti indolentia, elfogultság, és egyenetlenség következtében süket fülekre akadnának.

E vak gyűlölet, e mérges sovárgás elpusztulásunk után önmagában erőtlen ellensége javallatainak, mely sorunkra már csak azért sem hat, mert fegyvere és törekvései a kormány józanabb belátásán, s a Fejedelem személyes legmagasb vonzalmain s igazságszereteten megtörnek. — Természeti ösztönök szerint ezen ellenszeny fa-

junknak haladási buzdításul inkább s egyesítőül szolgálhatna.

De maradt-e még a Gondviselésnek oly sok századokon keresztül gondtalanul s hálátlanul fecserlett tárházából annyi áldás a jelen nemzedék számára, hogy elég belátása, ereje, és akaratja legyen felhasználni a perczeket, melyek egy nemesb nemzeti lét, s ahhoz mért üdvös birodalmi befolyás biztosítására még most hatalmában állanak?

Vagy tán régi bűneit nem hagyhatva, a magyar maga önként fog szövetkezni azokkal, kik becstelen kárörömmel s a hála terhéből származó gyűlölet legegésb szomjával lesik és óhajtják fajunk teljes elaljasodását, annak nemzeti szétbomlását, s a magyarnak a közbirodalom körében önmagunk által előidézendő s a multat becstelelítő jelentéktelenségét?

E nemzetáruló bűnös szövetségbe lépnek mindazok, kik a régi tunyaságba s részvétlenségbe merülve, sem önmaguk, sem hontársaik sorsával nem törődnek, kik a viszonyokkal és sorssal daczolva, hasznos tehetségeiket és befolyásukat sikertelen makaességban emésztik fel, kiket nem a közügy, hanem pártfelekezeti képes cselekvésre indítani, kik gyáva elcsüggedéssel önmagukról s hazájokról lemondanak, vagy kik ellenkezőleg, korlátozott látkörükben s több érzellemmel mint belátással, alaptalan remények szitása s az indulatok izgatása által a haza valódi szükségéitől s a közcselekvőségtől együgyü polgártársaikat elvonják.

Vagy tán megáll a sors kereke, ha mi annak sebes forgását hátratett karokkal tétlenül bámuljuk?

Tán könnyebben viseljük az adót s naponkint növekedő szükségeket, ha személyes anyagi érdekeinket önmagunk elhanyagoljuk, s az ugynevezett hazafiui elkeseredésnek kártya, bor és bünbarlangok élvezetében keresünk nyomoru vigasztalást?

A magyar elemet attól féltjük, hogy azt az iparban s ismeretekben előbbre haladt német elem tulszárnyalni s magában felolvasztani fogja; tán ezt azzal fogjuk hátráltatni, ha sem a népiszkolák sorsával, sem a reálisiskolák ál-

litásával, habár ez egészen reánk van bízva, nem törődünk?

Vagy tán azzal akarja egynémely félszeg hazafi politikai gyűlöletét megmutatni, hogy a mathesist és physikát, vegy- és géptant, nehogy azon a kormány örvendjen, nem hagyja gyermekeinek megtanulni?

Mások ismét a nemzetiség sorsán aggódnak, s a viszonyok mostohaságát fünek fának panaszolják. S ha kérdi őket az ember, tart-e az ur magának hirlapot? megszerzi-e a nemz. könyvtárt vagy az új magyar muzeumot? olvassa-e az oly jelesen szerkesztett „Gazdasági lapokat”? támogatja-e az újabb irodalmi vállalatokat? vagy van-e egy kis könyvtára a jelesb mártius előtti magyar munkákból? — bizonyosak lehetünk azon egyenlő válasza, hogy „én most nem olvasok”. Mi is annyit tesz: „én ugyan a magyar nemzetiségnek szerencsét kívánok, de minthogy a nemzetiség veszélyben forog, nehogy annak halála kivülem, magyaron kívül másnak tulajdonittathassék, én ezentul író és irodalmat önsorsára hagyva, s így okulni s művelődni magyar könyvből a magyar nemzetiség elle-neinek daczára nem akarva „ezentul a magyar irodalomra egy fillért sem akarok fordítani?” —

Tán e felemelkedett böles eltökélésen a csehek, szlávok, németek és oláhok annyira meg fognak ijedni, hogy ők veendik a saját fajuk által elhagyott magyar literatúrát éltető pártfogásuk alá?

Mások végre úgy elmélkednek, hogy „megszünnévén ősi alkotmányos előjogaink, nem tartozunk többé a hazának s polgártársainknak szolgálni”.

A szabadság bármely országlási formák közt is létezik, hol arra a státuspolgár megérett; s hol a kormányforma változtával a polgár közszellemét, önállóságát, s tevékenységét elveszti, — ott a szabadság valódi érzelme előbb sem létezett, ott a korábbi alkotmány is csak fictio volt. —

S tán emelkedni fog hazánknak közbirodalmi s nemzeti értéke, vagy irányunkban nagy engedményekre fogja sorsunk kezelőit birni, ha minden közszolgálatról visszavonulunk, ha lógó fővel s mogorva tekintettel keressük

fel egymást, hogy kölcsönös panaszaink örökös ismétlése között egyik a másikat hasznos munkásságtól elriasztjuk, — s ha végre azt mutatjuk, hogy azon nagyfontosságú teremtői körben, melyet a községrendszer s községi élet nyújt, saját fajunk érdekeit előmozdítani nem tudjuk vagy nem akarjuk?

A közbirodalom lenni és gyarapodni akar. A létező elemek közt fajunk számra és térre nézve kitünő helyet foglal el, s tőle függ, hogy a birodalom jobb sorsára eldöntő befolyása legyen, — de e befolyást azonnal elveszti, mihelyt vagy az indolentia párnáira leheveredik, vagy a birodalom sorsát nehezíteni törekszik.

A magyarnak sajátságos, de világos helyzete abban áll, hogy vagy összefüszve saját nemzeti érdekeit a közbirodalom céljaival, egyesült erővel virágzásnak induljon s a környező fajok közepette a legerősebb, legderékabb, legtekintélyesebb legyen, — vagy lemondva önmagáról és passiv állásba tevén magát, maga ellen minden egyéb fajok egyesült törekvését felhívja, s ezen erők súlya által még a passiv térről is kiszorítva, s tétlensége miatt elsatnyulva, elszegényedve, összeszaggatva, szebb kifejezésre méltó nemzeti történetének vége szakadjon.

Vele tehát, vagy nélküle; de a birodalmi népek saját veszttük s erkölcsi és politikai haláluk nélkül a fenálló kapcsolatot szétbomlani nem engedhetik. S tőlünk függ a szerep, melyet ez európai hatású nagy állam-organismusban viselni jónak látunk.

Ne feledkezzünk meg a felelősségről, melylyel a históriának, melylyel unokáinknak tartozunk.

XL.

Midőn tehát a mondottak után értekezéseink cyclusát a jelen czikkel befejezni sietünk, — távol vagyunk attól, hogy abban hazánk minden bajait, s bajainak minden gyógyszerreit kimerítve hinnők.

Különböző véralkatok és egyéniségek különböző né-

zetek és érzelmek által vezetettnek; s innét származik azon sok irányban szétágazó vélemény-különbség, mely mind a közbirodalomra nézve általában, mind hazánkra nézve különösen egyes körökben létezik, s mely a különböző pártfelekezetek programjait képezi.

Mi nem tulajdoníthatunk, nem is igényelünk saját véleményünknek csalhatatlanságot s egyedül üdvözítő varázserőt; az emberi belátásnak, az ész kombináló erejének fokozatai vannak, de abszolút és változhatatlan határozatai nincsenek. — Automataként válnék az összes emberiség, ha az ész matematikai szabatosságra fejlődve, órapontos-sággal dictálná a teendőket; s ha e feszes észegyenlőség mellett az érzelmek különbözősége, mint az másképp nem lehet, fennmaradna, — akkor irtó háborút indítana ember ember ellen. —

Van azonban az igazságnak, a helyes nézetnek, az alapos állításnak egy criteriuma, s ez a közérzelem, mely még akkor is, midőn a belátás az indulattal szembe száll, az igaznak sulya elől tán kitér, de azt nyíltan kétségbe vonni, meghazudtolni nem meri.

S mi úgy hiszünk, hogy előbocsátott nézeteink, s a hazai állapotok nyílt könyvéből regisztrált indítványaink ama criterium, a közérzelem védő és támogató paizsa alatt állanak. — Szükség és közhasznúság szempontjából nem tartunk czáfolatoktól, — s ha találkozánk oly együgyű, ki a kornak és nemzetünknek e világos igényei s teendői ellen háborút üzeni merne, kétségtelenül a közérzelem vállalná el helyettünk az evictiót, s röviden visszautasítaná a setétlelkű lovag gyarló ostromát.

De azt is tudjuk, hogy az eszmék megfogalmazása, a reformok foganatos kivitele ember, és pedig határozott akaratu, értelmes és önzéstelen ember nélkül lehetetlen. S valamint czikkeink folyamában kimutattuk, hogy a legközelebbi s legsürgösb teendők roppant tömegében a honnak minden egyes polgára elég munkát lelhet, úgy fajunk geniusában bizva, örömet reménylünk, hogy a meglepő események viharaiban elkábult elmék ismét feleszmélvén, a közügynek minden irányban újabb leventéi támadnak. Igaz ugyan, hogy az elszámolt teendők nagy része a kor-

mánynak részint egyenes közremunkálását, részint buzdító helyeslését igényli; — de épen e tekintetben nincs okunk elcsüggedni. —

A kormány jól ismeri helyzetünket, s módja van szükségünkről, fogyatkozásainkról s érdekeünkről magának részletes tudomást szerezni, s el sem mulasztja ezt. — A kormány igen bölcsen tudja, hogy Magyarországnak szellemi és anyagi felvirágzását a közbirodalom érdeke kívánja, — s hogy valamint az anyagi jóllét egyetemes eszközülésére mindazon kedvező rendszabályokat ki kell hazánkra terjeszteni, melyek a többi tartományokban jó sikerrel lőnek alkalmazva, — a szellemi magasb kifejlés és műveltség aránylag rövid idő alatt, s gyümölcsdus tartós eredménnyel, egyedül a nemzetiség alapján képzelhető.

A magyar fajnak kitünő képességei, jó hajlamai, idomithatósága és lovagias vére eléggé ismeretesek a civilisált világban; s e fajnak további sorsát szegült figyelemmel kíséri minden emberbarát. — A kormánytól függ e fajból és hazájából a közbirodalom törhetetlen védfalát, s nem csak anyagi, hanem erkölcsi és politikai aranybányáját is képezni.

Kegyelmi politika nem létezik; az exaltatio és enthusiasmus, vagyis az érzelmek politikája nem tartós; az egész világon az érdekek kormányoznak, azon érdekek, melyek a társadalmi élet valódi alapjai. — Az igazi közérdekek elismerése tehát a státusférfiúnak legfőbb feladása, mi nem csekélység oly birodalomban, mint az austriai, hol annyi nemzetiségi, történeti, politikai, s anyagi ellentétek okos s lehetőségig méltányos kiegyenlítésétől függ a közbirodalom ereje, nyugalma és jólléte.

Ha ily viszonyok közt subjectiv inkább, mint objectiv a kormányférfiú eldöntő hatáskörében, a magán szeneknek és érzelmeknek könnyen áldozatul esik a közérdek, s a történet hibát az unokák siratják meg.

A magyar nemzet minden elemeit magában foglalja azon erkölcsi és anyagi sulynak, mely egy birodalomnak a tekintély és befolyás, jóllét és állandóság zálogául szolgálhat. — A magyar, természetszerű nemzeti fejlődésének

átengedve, a köz- és magánjogot egyenlő lábra állító új rendszer mellett Austria legerősb oszlopa leend; de organicus nemzeti életfolyamában gátolva, nem csak hivatásának megfelelni képes nem leend, hanem előidézett aléltóságában ólomszerű nehézséggel lógna a közbirodalom minden mozdulatain.

Ismervén állásunkat, s a sajtónak meghatározott körét, e kényes pont további fejtegetésébe nem bocsátkozunk, sem tanácsokkal tolakodni nem akarunk. Nekünk most csak kérelem-szavunk van hazánk legfelsőbb intézőihez, kérelem-szavunk, mely miután az az ország közérzelmeiben gyökerezik, a kormány magas figyelmére is bizton számolhat.

Azért reményljük, hogy az urbéri kárpoztlás kiszolgáltatása s hitelbankok alapítása a nagy birtok érdekeiben rövid idő múlva legfelsőbb helyen megoldását nyerendi.

Reményljük, hogy a státus- és magán-gazdasági szempontból egyiránt annyira fontos birtok-elkülönzés, tagosítás, és minimum országos keresztülvitele kényszerítő törvények által leend támogatva és biztosítva.

Ohajtjuk, hogy az álladalmi, alapítványi és koronai jószágokban illő haszon nélkül heverő roppant tőkék az örökber alkalmazása által az időnek és szükségnek megfelelő kamatozásra emelkedhessenek.

Epedve várjuk, hogy elegendő számú s korszerűleg rendezendő néptanítói képezdek felállítására, s a néptanítói fizetések és nyugdíjak szabályozása által az elhanyagolt népnevelés, mint minden nemesb társadalmi lét alapja, a státus legerélyesb közremunkálását megnyerje.

Rendkívüli hatásra és sikerre számolhatnánk, ha a reáliskolák általános behozatala és terjesztése végett kerületenkint szakértő, s a haza gyermekeiből választott kormánybiztosok neveztetnének.

Kívánatos továbbá, hogy a korábbi egyesületi hasznos munkásság újabb megindítására felsőbb helyen mielőbb határozott és viszonyainkhoz alkalmazott egyesületi törvények hozattassanak.

Ohajtható végre, hogy a közigazgatási tisztviselők és városi polgármesterek hathatós utasítást nyerjenek, a törvények korlátai között a közszellemet és közmunkásságot ébreszteni, s a közgazdasági vállalatokban mind szellemi, mind anyagi irányban buzditólag befolyva, hivatalos feszélgés nélkül segédkezet nyújtani.

S midőn e szép mezején a közboldogságnak a kormány bölcs intézkedéseire a közérdek természetében rejlő bizodalommal számolunk, — testvéri szeretettel fordulunk még egyszer azokhoz, kiket ezeréves dicső történet népvezetőkkel felkent.

Miután a magyar nemesség az 1848-iki törvények által, a népet megmérhetetlen áldozattal s nemes önmeztadással felszabadítva, magához felemelék, s ugyszólván saját vérébe beolvasztá, — a legnagyobb balgaság volna, korábbi üdvös befolyását arra, s ősi vezetői szerepét elejteni. — Mi egykoron tőle folytonos áldozatokat s költekezést igyénylett, most csupán jóakaratot, részvétet, s őszinte testvéri tanácsot vár.

Ha egyszer hosszas elhanyagolás folytán egyik részből a régi pietás, a másiktól a patriarchális atyai indulat kihült, — a megszakadt benső kapcsok hamar el fognak mállani. — S nem venné-e a magyar ember észre, mily ártalmas és átokteljes lehet egykoron e szétszakadozás mindkét félnek?

Minden üdvös eredményt, minden áldást egyedül az összetartás malasztja, egyesült erő áraszthat hazára és nemzetre.

A magas aristocrazia, feladásához képest mindeneke-lőtt magánviszonyait rendezvén, korábbi befolyásának egy részét már az által visszaszanyerheti, ha jószágain s terjedelmes pusztáin az angol bérrendszert alkalmazza. De azt teljesen visszafoglalhatja, ha részint az egyesületi körben, részint a községi életben buzgó részvét, gyakorlati irányban kifejtett munkássága, és sikerre számolható községi vállalatok előidézése utján régi tekintélyét, magasb befolyását, s tulnyomó műveltségét felhasználja.

S ha ez irányban, és ez ösvényen haladva, minden nemesb erő, minden értelmiség buzditó szavával, s komoly

példájával jár előre, a nép okul, a polgár erkölcsös és művelt, az ország gazdasági viszonyai rendezve lesznek, az ifjuság jó iskolákból kerülve ki, hivatásába mindenki készültséggel lép, egyesületek és közintézetek a magán-
 ró hiányait gazdagon pótolják, a civilisált falukat jó utak és fasorok kötik össze, s az országot minden irányban vas-
 utak, hajózott folyók és csatornák hasítják keresztül, melyek hosszában a hazai termények bőségén gyárak és iparvállalatok keletkeznek, s ha mindezen dicső fejlemé-
 nyek közepette, a birtokos magyar főurak, adósságaikból kitisztulva, s az angol hérrendszer mellett dús jövedelmek-
 re emelkedve, őseik bölcsője körül vagy hős tetteik szin-
 helyén palotákat emelnek, környezve izletesen alkotott gyönyörű párkoktól, nemes lovakban, szép tehenekben, s finom juhnyájakban bővelkedő példánygazdaságoktól, te-
 hetős bérnökök rendezett gazdaságaitól, s virágzó vagy-
 nos községektől, s e palotákban a bérnök atyját, a nép testvéri kalauzát, tudomány és művészet bőkezű mecená-
 sát, az ipar ügyrokonát, a magyar nemzeti védfalát, a nem-
 zet és hon áldozatra mindig kész fiát, s a trón tántorithat-
 lan hívét minden perczen felleli, — akkor, de csak akkor tölté be a magyarfaj közbirodalmi, nemzeti, és emberi hi-
 vatását, akkor jutott el ezer év óta eltévesztett szebb és fényesebb jövőjének kapuihoz, azon célhoz, hová őt Szé-
 chenyniink halhatatlan szelleme, melynek súlya alatt a lélek edénye összeroskadt, mint Istentől küldött, de a magy ravágyó hiúságnak áldozatul esett genius, elvezetni törekedett.

Adjon az isteni gondviselés erőt, és szilárd akaratot ama szent kapukhoz eljuthatni.

DE BALLAGI GEZA.

T a r t a l o m :

Az országos domestica szüksége I. II.	1 lap.
A praktikus irányu köztevékenység III. IV.	8 —
A földbirtokosok hivatása V.	15 —
Jószágrendezés s hitelbank sürgössége VI.	19 —
Legelőelkülönzés, tagosítás, és minimum VII.	23 —
A házi kezelés elégtelensége nagy birtokon VIII.	26 —
A gyarmatosítás sem a paraszttelken, sem a nagy birtokon nem szükséges IX.	30 —
Az álladalmi jószágokon az örök bérlés czélszerűbb a gyarmatosításnál X.	34 —
Az angol bérrendszer kitünő alkalmas volta és módja házánkban XI. XII.	42 —
A változott situátiók a magyar fajnak uj irányt szabnak XIII.	53 —
Hazánk és fajunk physikai tulajdonságai mit igényelnek fajunktól XIV.	56. —
A felfüggesztett magyar alkotmány mivé nevelte fajunkat XV.	59. —
Miket kér s igényel fajunk az uj politikai rendszertől XVI.	64 —
A hűbériség maradványai hazánkban XVII.	68 —
A családi élet s apai ház eddigi befolyása fajunk nevelésére XVIII.	72 —
A vallás ügye XIX.	76 —
Az iskola XX.	80 —
A népiskolák, és elemi oktatás XXI. XXII.	85 —
Néptanítók képzése XXIII.	94 —
Realismeretek szüksége és realiskolák XXIV. XXV. XXVI. XXVII. XXVIII.	97 —

Szakintézetek XXVIX.	114 —
A polgári társaság nevelése sociális téren XXX.	120 —
A magyar gazdasági egyesület multja, jelene és jövője, XXXI. XXXII. XXXIII.	125 —
Az ezelőtti municipális szerkezet XXXIV.	137 —
A községi élet és községrendszer XXXV. XXXVI. XXXVII. XXXVIII.	139 —
Az indolentia és passiv viselet XXXIX.	155 —
Rövid áttekintése a teendőknek fenn és alatt XL.	159 —

J a v i t á s o k.

- A 36. lapon 32. sorban e helyett: „megerősödtük“ álljon
„megerősödtünk.“
- A 47. l. 22. s. „vállalatbn“ helyett: „vállalatba.“
49. l. utolsó s. „zért naem“ helyett: „azért nem.“
73. l. 16. s. „természetében“ e helyett „természetében.“
- 142 l. 4. s: „jallalatok“ helyett: „javallatok.“
156. l. 34. s. „javallatainak“ helyett: „javallatainknak.“

